

Paulshus-saken

Maktspill med konsekvenser

Mari Johansen

Masteravhandling i kriminologi

Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

8. NOVEMBER 2011

Sammendrag

Paulshus-saken - maktspill med konsekvenser

Forfatter: Mari Johansen

Veileder: Hedda Giertsen

Institutt for kriminologi og rettssosiologi, det juridiske fakultet, universitetet i Oslo.

8. november 2011.

Denne avhandlingen tar utgangspunkt i en ufrivillig tvangsinnleggelse på Gaustad i 1909.

Innesperringen skjedde som en konsekvens av uvennskap og konflikt hvor stigmatisering og stempeling ble faktorer som bidro til forhåndsdommen og konsekvensene ble tvangsinnleggelse på sinnssykeasyl; nemlig Gaustad sinnssykehus som det heter nå. Kildene i denne historien er for det meste hentet fra artikler skrevet i Moss Avis i 1943 – 34 år etter at innleggelsen hadde funnet sted.

Problemstillingen for avhandlingen er hvordan Paulshus ble tvangsinnlagt. Jeg går systematisk gjennom spesielt tre teoretiske tilnærminger nemlig å se problemstillingen gjennom konfliktperspektivet, stigmatiseringsperspektivet og til slutt gjennom makt – og kontrollperspektivet.

Jeg har tatt tak i historien gjennom avisartikler publisert av Moss Avis fra 1943 hovedsakelig hvor historien stort sett blir gjenfortalt. Jeg har forsøkt å svare på problemstillingen gjennom å se på bevismaterialet som er presentert gjennom historien. Det er brukt forskjellige kilder som jeg har funnet i Riksarkivet blant annet.

Problemstillingen her er hvordan de ulike handlingene førte til at Paulshus ble tvangsinnlagt. Hvordan førte stigmatiseringen, konfliktene som oppsto og maktbruken han ble påført til tvangsinnleggelse? For å finne svar beskriver jeg og synliggjør hva som skjedde under de forskjellige prosessene.

Det skjedde flere grove juridiske overgrep og jeg ser på hvordan dette kunne skje uten at noen satte foten ned og stanset de handlingene som viste seg å bli skjebnesvangre for

Paulshus. Det kan her nevnes at ved tvangsinnleggelsen ble feil paragraf benyttet, - § 10 i Sinnssykeloven av 1848, som omhandler innleggelse av person som har forstyrret den offentlige sikkerhet eller er farlig for seg selv og eller andre. I Paulshus tilfelle ble det tvert i mot stadfestet at han ikke var farlig for noen, ikke bare var paragrafbruken feil, men at de i det hele tatt brukte denne paragrafen, var det imidlertid en annen faktor som gjorde seg gjeldende, og det var de involvertes overbevisning om at Paulshus var gal.

Innholdsfortegnelse:

Sammendrag	3
1. Innledning	8
Bakgrunn	8
Makt som hovedtema	10
Tredelt hovedtema	10
Problemstilling	10
Avgrensning	11
2. Metode	
Metodisk tilnærming	12
Narratologisk analysemetode	12
3. Kilder	17
Riksarkivet	17
Moss Avis	18
Den rettsmedisinske kommisjon fra 1908	20
Stortingsmelding 1914 nr. 3 og Stortingsmelding 1931 nr. 15	21
4. PAULSHUS-SAKEN	
DEL 1 – KJØPSTVIST (1891-98) I RELASJON TIL KONFLIKTSPERSPEKTIVET	
Gårdskjøpet og den nye familien på Kolsrød gård	22
Salget av Kolsrød gård eller innsikt i familiens kulturelle kapital	23
Familiediskursen	24
Diskurs	25
Brevet stilet til Kolsrød	26
Primær kontrollfunksjon	28
Paulshus første møte med jussen	30
Rettsak	31
Kulturell kapital	33

Konfliktopptrappingen	34
Brevet fra Hausmann	35
Konfliktperspektivet i Paulshus-saken	36
DEL 2 – SKOGSHOGSTEN (1907-1909) I RELASJON TIL STIGMATISERING	
Forløp	39
Privat straffesak	40
Ryktespredninger	41
Stigma	45
Stigmatisering	46
Devaluering som samfunnsfunksjon	48
Testamentet	50
Vitneserklæring	51
Overformynderiet	53
Umyndiggjørelsen	54
DEL 2 - TVANGSINNLEGGELSE (1909) I RELASJON TIL KONTROLL OG MAKT	
Innledning	60
Makt og kontroll	61
Den rettsmedisinske erklæringen – ”På jakt etter karaktertrekk	63
Holm og Wings eiendommelig ”mentalundersøkelse” av Paulshus	64
Vergemålsretten 1912	70
Da Paulshus ble tvangsinnlagt på Gaustad asyl	72
Et øyenvitne	72
Sykdom	73
Psykiatrien blir et fag	76
Diagnostisering	77
Disiplinering – behandling	80
Hva er psykiatri?	82
Sinnssykereformens forhistorie	84
Galskap sett som et biologisk produkt	85
En sykdom tar form	87
Hva besto behandlingen som ble foretatt på Gaustad egentlig av?	88

Økt selvbestemmelse og rettssikkerhet	91
Et juridisk fundament	92
Sosial kontroll	101
Paulshus-sakens siste akt	103
Etterspill	106
5. KRONOLOGISK OVERSIKT OVER PAULSHUSSAKEN	111
6. LITTERATURLISTE	114
Vedlegg 1. Brev fra riksarkivet	

1. INNLEDNING

Tema for denne avhandlingen er tvangsinnleggelse i psykiatrisk institusjon. Den institusjonen det er snakk om er Gaustad asyl som ble åpnet allerede i 1855. Nå har asylet fått et annet navn Gaustad sykehus. Gaustad er Norges eldste psykiatriske sykehus. I sine første tiår ble sykehuset regnet som et av de mest moderne i Europa. Thorvald Steen mener at Gaustad alltid er blitt sett på som vår ledende psykiatriske institusjon der en rekke av våre fremste fagfolk har arbeidet. Det som har vært praksis på Gaustad, har derfor i stor grad vært retningsgivende for det som har skjedd i norsk psykiatri. I tillegg til at sykehuset har hjulpet tusenvis av mennesker, har det også en historie som det har vært liten åpenhet om. Paulshus-saken kommer i denne kategori over glemte saker, men er med denne avhandlingen kommet fram i lyset igjen (Steen 2005:9).

Fokuset i denne avhandlingen har vært preget av stadige endringer. I lang tid var fokuset rettet mot å finne svaret på tvisten mellom aktørene i kildene jeg hadde funnet fram til. Dette hadde blant annet sammenheng med den metodiske framgangsmåten. Historien om Paulshus fremstår i dag som nesten uvirkelig. Kildene har til tider vært vanskelig å forstå grunnet gammel språkdrakt og kanskje forvirrende/rotete framstillinger. Slik at først etter å ha overkommet språklige hindringer har arbeidet med tekstene blitt lettere tilgjengelige, og av den grunn lettere å få ryddet opp i. Først trodde jeg at jeg fant løsningen på konflikten ved å finne ut av hvordan selve arealutmålingen var utført. Det ga heller ingen tilfredsstillende svar og løsningen lå om mulig ikke der.

Før arbeidet tok til har kunnskap rundt påvirkningsfaktorene hatt stor betydning både når det gjelder samfunnsmessige mekanismer som for eksempel det som ligger i å se ned på andre, noen er bedre enn andre, å stigmatisere, det å gi andre et stigma uten å finne ut hvordan og hvorfor vedkommende har fått dette uten å stille seg selv spørsmålet om dette er sant eller ikke. Deretter var fokuset rettet mot motsetninger i uttalelser eller annen informasjon som ikke lå naturlig i dagen som kunne gi nye innfallsvinklinger til problemstillingen. Jeg fant noen. Dette sammen med ny viten ga tilslutt atter nye vinklinger. Ved å studere materialet på nytt framkom stadig nye innfallsvinklinger, men et sted må det settes en grense og la det få en ende.

Jeg ønsker først å gi en kort presentasjon av historien hvor jeg samtidig kommenterer den ved å se stoffet i en teoretisk sammenheng.

Paulshus-saken er framstilt med tre forskjellige temaer gjennom *konfliktperspektivet, stigmatiseringsperspektivet og makt/kontrollperspektivet*. Til disse tre temaene er det knyttet teoretiske perspektiv som belyser det jeg finner relevant i forhold til oppgaven og problemstillingen.

Bakgrunn

Paulshus ble født på gården Paulshus i Våler 6. januar 1871. Carl Halvorsen Paulshus (1871-1965) vokste opp på en av to store familiegårder i Våler, nær Moss i Østfold. På Kolsrød gård i Moss, nær grensa til Våler ble han kjent med Gina Kolsrød, som han giftet seg med. I 1891 var han 20 år, fortsatt umyndig, og hadde arvet penger. Han fikk tilbud om å kjøpe Kolsrød gård med skogsområder av svigerfaren. Han kom imidlertid i kraftig konflikt med svigerfaren om arealene og det endte med flere rettssaker og at retten, etter anbefaling av sakkyndige konkluderte med at han var sinnssyk og in absentia dømte de ham til tvangsinnleggelse på Gaustad. Mens han var tvangsinnlagt på Gaustad ble han umyndiggjort, erklært uhelbredelig og av den grunn fikk Gina skilsmisse og solgte gården deres. Hun tok med seg barna og flyttet inn til Moss. Dette var selvfølgelig ”til å bli gal av” for Paulshus som med ett hadde mistet alt han hadde bygd opp. Han ble svært ydmyket under oppholdet på Gaustad, men kjempet seg ut derfra og førte en livslang kamp mot rettssystemet og staten, departementene som saken var oppe i og ikke minst på det personlige planet. Paulshus fikk til slutt oppreisning ved at diagnosen paranoia querulantis gravis ble trukket tilbake i 1942, 31 år etter at diagnosen ble stilt.

Han fikk økonomisk kompensasjon av Stortinget i 1914.

Den rettsmedisinske komité uttalte i 1948 at han aldri hadde vært sinnssyk. Det ble blant annet vist til at psykiatrien ikke sto høyere den gang, at man ikke visste bedre (Et brev fra Gabriel Langfeldt RA nr.74). Likevel er tvang i psykiatrien ofte bruk den dag i dag. Umyndiggjøring av sinnslidende har vært hovedprinsippet i vår sinnssykepleie fra vikingtiden og fram til Majors lov om sinnssykes behandling og forpleining av 1848. Etter dette er den offentlige psykiatrien fortsatt en ren tvangsinstitusjon, og først i 1935 åpnet det for frivillig innleggelse av psykiatriske pasienter. Med den nye loven av

psykisk helsevern i 1961 økte frivillige innleggelses vesentlig, men det gjorde også antall tvangsinnleggelses selv om de frivillige økte relativt mest (Høyer og Dalgard 2002:106). Så når en ser på denne saken som er blitt kalt Paulshus-saken og med undertittel – maktspill med konsekvenser. Her er det blant annet satt fokus på blant annet det med bruken av tvang og/eller behandling som viser seg å være to ting av samme sak. Jeg vil komme tilbake til dette senere i oppgaven.

Makt som hovedtema

I et kriminologisk perspektiv har saken interesse når det gjelder bruk av makt, og det er makt som hovedtema som behandles her. I tilknytning til bruk av makt er det maktrelasjonene som gjør seg gjeldene og som er interessante å behandle. Gjennom rettssakene ble Paulshus kalt en kranglefant (stigma). Uoverensstemmelsen med svigerfaren handlet om hvem som eide et jord-/skogsstykke, noe som Paulshus ville framprovosere en avgjørelse ved å hugge i den nevnte skogen. Det førte til anmeldelser (konflikt). Når saken når rettssystemet overtar fagfolk og sakkyndige, som hver på sine sider har egne preferanser for hvordan dette skal behandles (kontroll og makt).

Tredelt hovedtema

Med dette som bakgrunn tar jeg opp både konflikt og stigmatisering med dens diskurser og ser deretter på kontroll- og maktperspektivet som på mange måter blir oppgavens hovedfokus. I beskrivelsene er forskjellige maktrelasjoner trukket fram. Hvordan Paulshus behandles av svigerfaren og hvordan han blir stigmatisert beskrives. Hvordan konflikten med svigerfaren får betydning for fagfolk som jurister og psykiatere og hvordan de legger premissene likeså. Her er tatt med hvordan den kulturelle kapitalen slår inn og hvordan Paulshus behandles på av de ulike instanser. Jeg synliggjør hvorfor svigerfaren vinner og ikke Paulshus samt hvordan konfliktene eskalerte og hvilke tilslørte former for makt og vold Paulshus sto overfor.

Problemstilling

Problemstillingen for avhandlingen er hvordan Paulshus ble tvangsinnlagt. Det skjedde flere juridiske feilgrep og bruk av gale paragrafer. Det er også et moralsk/etisk perspektiv her både faglig og menneskelig sett som en også kunne forfølge. Dette var

ikke et grep fra en person alene, men av flere. Samtidig ved feil bruk av paragrafer; for eksempel jvf. bruk av § 10 i loven om Sindssyges Behandling og Forpleining av 17. august 1848 ved innleggelsen, og som vi skal se at lovteksten i Paulshus tilfelle var upresis og favnet galt, fantes det et annet nivå her, og det var overbevisningen til de impliserte om at Paulshus var gal. Det er det Michel Foucault mener med bruk av ”blikket,” vi ser det vi ønsker å se.

Til tross for at de som kjente Paulshus godt uttalte ved flere anledninger inkludert hans private lege, dr. Christie, at Paulshus ikke var gal, så ble han av de offentlige utnevnte sakkyndige stemplet som gal. Det som er påfallende er at Paulshus i forbindelse med hugsten i Bruusgaardsskogen ble frikjent fordi statsadvokaten mente at han ikke kunne dømmes for tyveri av tømmer, men dømte ham for ulovlig beslag av fast gods og løsøre (”Moss Avis” 1943:16). Dommen ble aldri effektuert. Saken ble forelagt statsadvokaten som uttalte at han fant det utvilsomt at Paulshus i det hele tatt burde vært dømt. Når han var frifunnet for tyveri på grunn av manglende tyverihensikt, burde han skrev statsadvokaten, vel neppe heller kunne dømmes for ulovlig besittelse av tømmer. (”Moss Avis” 1943:16).

Avgrensning

I framstillingen har jeg hatt fokus på og tatt med perioden fra Paulshus kjøpte Kolsrød gård og fram til han ble tvangsinnlagt på Gaustad i 1909. Ni måneder senere slippes han ut. Framstillingen er avgrenset fram til dette. Tiden etter førte han en lang kamp for oppreisning. Denne perioden er ikke vesentlig vektlagt.

Jeg ønsker å fokusere på hvordan Paulshus ble behandlet av rettssystemet og de impliserte aktørene. Spesielt ønsker jeg å se litt på psykiatrien, både som et fag og som en samfunnsinstitusjon.

Det tredelte hovedtemaet, som nevnt over, konflikt og stigmatisering, samt kontroll og makt er i hovedsak knyttet til Paulshussakens faser som også er inndelt i tre deler. Første del handler om tvisten i forbindelse med kjøp av gården (1892-98). Her er forhold knyttet til konfliktperspektivet trukket inn. Andre del handler om hugging i skogen (1907-1909) og er knyttet til stigmatiseringsperspektivet. Tredje del handler om rettssakene og hvordan de juridiske og psykiatriske fagpersonen overtar saken med dens

konsekvenser med tvangsinnleggelse (1909). Den tredje delen er også knyttet til kontroll og makt.

2. METODE

Metodisk tilnærming

Jeg vil i det følgende gjøre rede for hvilken metode jeg har benyttet meg av for å kunne ha et verktøy til å finne forståelsesformer for hvordan Paulshus ble tvangsinnlagt på Gaustad i 1909.

Jeg har benyttet meg av spesielt to metoder som egentlig er like og som har sin opprinnelse i den hermeneutiske tradisjon. Den ene metoden er blant annet brukt av Michel Foucault og den andre metoden er brukt av Petter Aaslestad.

Narratologisk analysemetode.

Vitenskapsteoretisk sett er det snakk om en metode som inneholder elementer både fra den hermeneutiske og den fenomenologiske tradisjonen. Dette skal ses på bakgrunn av at den biografiske forskningen hele tiden søker å generere ny viten og forståelse gjennom samtale og tekst. Dette skjer gjennom meningsfortolkning i den hermeneutiske spiral, hvor forståelse oppnås gjennom en prosess hvor betydningen av de enkelte deler bestemmer helhetens betydning (Jacobsen 2005:157).

Dette betyr enkelt at en som forsker/student har en forforståelse til undersøkelsesfeltet. Dette kan ha en hemmende effekt i forhold til å nå nye meninger bak utsagn samt å oppfylle en målsetning om å generere ny viten. For å overkomme dette problemet anvender en innen for den biografiske narrative fenomenologiens åpne tilgang til datainnsamling. Her gjelder det at en som forsker/student må gjøre seg mer mottakelig overfor informasjon som gis ved å sette parentes om egne forforståelser og la informantene snakke mest mulig for at subjektiviteten kan trenge igjennom.

For å forstå og bedre kunne få innsikt i feltet har jeg benyttet meg av Michel Foucaults metode; det å bruke blikket. Fra ulike ståsteder har vi alle ulike tilnærminger for å se og forstå situasjoner/sammenhenger. Foucault brukte det selv i sin studie av Pierre Rivière

(Foucault 1982). "Le regard", et uttrykk som både gjelder synsvinkler og som vil gi oss ulike måter å oppfatte ting på og som blant annet inneholder såkalte kognitive kart, eller tenkemåter som vi bruker når vi systematiserer, tolker og forstår noe, og når vi ser sammenhengen mellom disse.

Mye av tilnærmingen og inspirasjonen til stoffet rundt Paulshussaken fikk jeg blant annet ved å lese Michel Foucaults studie om Pierre Rivière.

Pierre Rivière begikk et trippeldrap så langt tilbake som i 1835 i Normandie i Frankrike. Mange år etter i 1976 ble Michel Foucault oppmerksom på dokumentene rundt saken. Foucault fikk med seg noen studenter og de fordypet seg og leste alle dokumentene og avisartikler etc. som ble publisert i forbindelse med saken. Det er også laget en spillefilm fra samme år i 1976. Poenget og fasinasjonen rundt den grusomme handlingen ved å drepe sine 3 nærmeste, sin bror, sin søster og sin mor, var som Foucault også hevder at det forelå så mange forskjellige uttalelser og synsinger rundt drapene slik at drapene på en måte ble skjøvet til side i diskusjonen rundt de mange andre problemstillingene som dukket opp. Blant diskusjonstemaene som kom på banen var om dette var en handling av en ond eller en gal mann. Flere leger og psykiatere kom med uttalelser, og alle hadde forskjellige syn på saken. Det Foucault ønsket var å få fram kampen om makten mellom den rettslige og psykiatriske diskursen i deres forsøk på å forstå mordene og morderen. Den rettslige og den psykiatriske diskursen forsøkte å pakke inn Pierre Rivières eget forsøk på å beskrive sin udåd i forskjellige maktforhold hovedsakelig ved å marginalisere Rivières egen stemme som enten en som har myrdet sin mor eller å være en gal mann. Foucault hevdet at dette skjedde i en tid da mange profesjoner strides om status og makt. De medisinske autoritetene forsøkte å utfordre lovverket samtidig som det foregikk en maktkamp internt i deler av byråkratiet. Foucaults rekonstruksjon av saken bidrar også til en nyoppdagelse av vårt syn på galskap, strafferetten og kriminalitet. For Foucault gir Rivière-saken ham en unnskyldning til å undersøke maktstrukturer og sosiale institusjoner og til å stille spørsmål rundt medisinsk vitenskap og rydde opp i kaoset rundt begrepene verdi og tro og diskutere begrepene rundt kunnskap og makt (Foucault 1982). Og det var dette som var Foucaults eget mandat framfor noe å diskutere maktstrukturer.

Foucault skriver blant annet i forordet i den engelske utgaven av boka om Pierre Rivière:

”I think the reason we decided to publish these documents was to draw a map, so to speak, of those combats, to reconstruct these confrontations and battles, to discover the interaction of those discourses as weapons of attack and the defense in the relations of power and knowledge”

(Foucault 1982:xi).

Han fortsetter:

- a) Documents like those in the Rivière case should provide material for a thorough examination of the way in which a particular kind of knowledge (e.g. medicine, psychiatry, psychology) is formed and acts in relation to institutions and roles prescribed in them (e.g., the law with respect to the expert, the accused, the criminally insane, and so on).
- b) They give us a key to the relation of power, domination, and conflict within which discourses emerge and function, and hence provide material for a potential analysis of course (even of scientific discourses) which may be both tactical and political, and therefore strategic.
- c) Lastly, they furnish a means for grasping the power of derangement peculiar to a discourse such as Rivière’s and the whole range of tactics by which we can try to reconstitute it, situate it, and give it its status as the discourse of either a madman or a criminal” (Foucault 1982:xi-xii).

Dersom Pierre Rivière hadde blitt funnet skyldig men gal, ville han ha sluppet dødsstraff, men hvis han ble funnet skyldig ville han få dødsstraff for gjerningen. Den største fasinasjonen derimot, var funnet av Pierre Rivières egne nedtegnelser. Mange trodde han var en ”tulling”, nærmest en psykisk utviklingshemmet, som i hvert fall ikke kunne skrive og som hadde begått rovmord på sine nærmeste pårørende, men Pierre viste gjennom sine nedtegnelser at slik var det nå ikke.

Det var ikke tvil om hvem som hadde begått drapene eller hvordan han hadde gjort det. Det var derfor ikke slike spørsmål som sto i fokus i diskursproduksjonen omkring trippeldrapet. Det som kom i forgrunnen og ble fokusert på var gjerningsmannens hensikt og motiver, men også gjerningsmannens personlighet og atferdsmønster. Var

Pierre Rivière ond og grusom eller var han snarere sinnssyk og utilregnelig? Det alle dokumentene i saken i mer eller mindre grad vitnet om, var at de ulike personene, instansene og profesjonsgruppene som uttalte seg, på ulike vis forsøkte å forstå hva slags person denne Pierre Rivière egentlig var.

Hans selvbiografiske skrift var intet unntak. Vi står med andre ord overfor en mangesidig ”diskursivering” kaller Espen Schaanning det av Pierre Rivières indre liv, en strid om å sette de rette ord på hans vesen, en kamp om hans forbryterske sjel. Til tross for at Paulshus på ingen måte kan sammenligne seg med Rivière, ble mange av de samme metodene også brukt mot ham (Schaanning 2007:35-49).

Foucault ønsket på den ene siden å undersøke begrepsutvikling og ”tankegods” i dokumenter som representerte forskjellige stadier av ulike vitensområder, ville han på den andre siden ikke stole på de fakta som kommer fram. Disse fakta er ikke tingene selv, men tolkninger, i konkurranse med øvrige tolkninger.

Og det er dette som er så farlig og kan få uante konsekvenser på lik linje med Paulshus hvor de rettsoppnevnte sakkyndig går inn og tolker rettsdokumenter og på grunnlag av dette klarer å diagnostisere en pasient de knapt kjenner.

Petter Aaslestad bruker narratologi, fortellerteori som en tilnærming til å forstå og få svar på sitt materiale som var pasientjournalene på Gaustad. I boken ”Pasienten som tekst” gikk han igjennom pasientjournalene fra Gaustad fra 1890-1990. Han hadde som mål å tolke fortellerrollen i journalene. Metoden ligner en vanlig samtaleterapi for å kunne danne seg et bilde over hva som egentlig skjedde eventuelt få innsikt i handlingsmønstre. Denne metoden blir brukt både av samfunnsvitenskapen som i litteraturvitenskapen. Det er flere som har benyttet seg av denne innfallsmetoden for å få en bedre forståelse eller funnet en annen tolkning av historien gjennom å se på historien fra andre vinkler eller i å analysere teksten fra en annen vinkel.

Narratologien utviklet seg ut fra den franske strukturalismen mot slutten av 1960-tallet. Sin kanskje viktigste forutsetning hadde strukturalismen i Ferdinand de Saussures strukturelle lingvistikk fra om lag 1920. Strukturalistene var lite opptatt av forhold utenfor den litterære teksten, som forfatterens intensjon med sitt verk, litteraturens sosiale og historiske kontekst etc. Det man konsentrerte seg om, var de interne relasjoner i det fenomenet man utforsket.

En grunntanke fra strukturalismen er altså at forholdet mellom de enkelte elementene i en tekst er viktigere enn enkeltelementenes relasjon til virkeligheten utenfor teksten. Dette innebar implisitt en mulighet for et opprør mot ”commonsense-tenkningen.” En kunne i en teksttolkning ikke støtte seg til på forhånd fastlagte normsystemer. Selv om både strukturalismen og narratologien utviklet et svært omfattende begrepsapparat, fungerte det likevel frigjørende ved så åpent som mulig å utforske tekstuniverset mer ut fra distribusjonen av enkeltelementer enn ut i fra ideologiske eller moralske posisjoner.

I et narratologisk perspektiv blir fenomen som for eksempel synsvinkelen i en tekst først for alvor interessant dersom hele teksten undersøkes med dette for øye. Det er ikke tilstrekkelig bare å slå ned på spredte, påfallende enkeltobservasjoner. Dermed antyder vi en av narratologiens sterkeste sider: dens hang til grundighet og systematikk. Men pendelen kan slå for voldsom ut: Mange narratologiske inspirerte arbeider har en for sterk tendens til å lage større systemer enn hva som reelt sett er av interesse i den enkelte tekstanalyse (Aaslestad 2005:13).

Det interessante i vår sammenheng er selvfølgelig at språkhandlingen ikke umiddelbart kan sies å være knyttet opp verken mot teksten eller historien. De kulturelle konvensjonene som de henter sin effekt fra, bæres av erfaring og spilles ut i sosial praksis like mye som de hviler i ytringen eller i språket selv. Om vi skal forstå disse handlingene, må vi forstå nettopp samspillet mellom tekst og historie, i de stadig skiftende konstellasjonene mellom ytring, konvensjon og situasjon. Slik nyanserer også studiet av språkhandlingen våre forestillinger om historisk endring. Gjennom konkrete språklige grep, brudd og modifikasjoner kan enkelttekster, ja enkeltpassasjer i tekster, faktisk være med på å endre premissene for hvordan vi tenker om og agerer i forhold til viktige politiske eller sosiale spørsmål. Studiet av sjangrenes og konvensjonenes langsomme forandring eller brå omveltninger gir også mulighet til å gripe prosesser for usamtidighet og utvikling lik dem vi så i forbindelse med begrepshistorien (Asdal 2008:20).

Hva ligger i dette og hvordan kan vi bruke denne metoden for å kunne analysere kildene/tekstene mine nærmere i hva som skjedde med Paulshus? Slik at på grunnlag av denne metoden og forståelse av dette grepet kan bidra til å klargjøre hvordan Paulshus ble stigmatisert og gjennom negativ omtale og ryktespredning og til slutt kanskje

sammen med middelmådige tolkere og håndhevere av loven var det som ga Paulshus nådestøtet til slutt.

3. KILDER

Kildene i mitt materiale består hovedsakelig av 4 dokumenter: Avisartikler, 2 stortingsmeldinger og en årsrapport fra den rettslige medisinske kommisjon, samt 4 arkivbokser fra Riksarkivet. Det jeg forsøker er å se etter om jeg finner noe i tekstene og analyserer dem som om det var en annen litterær tekst på samme måte som ”teamet” til Foucault og på samme måte som Fredrik Engelstad framhever i sin bok ”Maktens uttrykk”, hvor litteraturen blir brukt til å forstå sosiologiske kontekster. Antony Giddens hevder at for å forstå sosialt liv må vi anlegge en dobbel hermeneutikk; som betraktere og observatører av sosialt liv fortolker vi det som er andre aktørers fortolkninger av de situasjoner de står oppe i. Som sosiologiske observatører skal vi ikke bare fortolke i lys av de observertes fortolkninger, våre egne tolkningsmønstre er også resultatet av andre tolkningsammenhenger. (Giddens i Engelstad 2010:13) Vi bruker tekster til å forme bilder av det vi skal fortolke. Når vi opptrer som sosiale aktører hevder Engelstad, og ikke bare betraktere, bruker vi fortolkninger av tidligere situasjoner og tekster vi har lest, til å danne oss bilder av hva vi kan, vil eller må, våre ønsker, normer, handlingsmuligheter, konsekvenser på kort og lang sikt. Her støter vi på en form for intertekstualitet i sosial forstand (Engelstad 2010:13). Men det er ikke bare dette. Innholdet og forståelsesrammene blir stadig vekk forskjøvet i forhold til innsikt og kunnskap/informasjon en finner i kildene. Derfor er et åpent (relativt) sinn viktig for å finne noe i tekstene i Paulshus-saken som kan gi oss ny viten, ny informasjon som igjen gir oss ny forståelse og kunnskap.

Riksarkivet (RA)

Hos Riksarkivet ble det funnet fram 4 arkivbokser fra Justisdepartementet 1. sivilkontor B, serie Ei, eske 21 og fra Justisdepartementet 1. politikontor P1, eske Dg, eske 73,74,75. Dette materiale omhandlet Paulshus-saken. Siden kildematerialet til Paulshus-saken er taushetsbelagt, inntil 60 år, måtte jeg ha spesialtillatelse for å få innsyn i dette. (Se vedlegg nr. 1). Taushetsplikten virker fremdeles og den har hindret meg i blant annet

å ta kontakt med Paulshus pårørende for eventuelle samtaler for eksempel, hvis jeg hadde ønsket ytterligere opplysninger rundt saken. Tanken har slått meg noen ganger men mest for å få riktige fakta på bordet, hvis det var noen der ute som satt på slik informasjon. Det vet jeg ikke. Men jeg har også resonnert dit hen at egentlig spiller det ingen rolle fordi det jeg skal finne ut av ligger på et annet nivå, det teoretiske nivået.

Disse 4 arkivboksene inneholdt for det meste brev og annen korrespondanse mellom Paulshus og en rekke advokater som han engasjerte i årenes løp. Han holdt på helt til det siste med å søke staten om billighetserstatning, sletting av diagnosen, flere forhold rundt rettssakene og lignede. Han døde i 1965. De fleste dokumentene i arkivet er datert etter at Paulshus ble tvangsinnlagt det vil si etter 1908-9. Paulshus livsverk besto i å bli frikjent fra diagnosen psykiatrien hadde gitt ham. Videre ønsket han at staten skulle gi ham en rettferdig erstatning for tapet av et ødelagt liv. Jeg fant også en rekke avisartikler som har kommentert alle rettssakene hans. Og når det sto på som verst var det ofte mange journalister og aviser som allierte seg med Paulshus mot staten. Moss Avis var en avis som ga Paulshus mye spalteplass og skal vi si moralsk støtte.

Moss Avis

Den viktigste kilden min i så henseende består av Et hefte jeg kaller ”Moss Avis” i anførselstegn. Dette er et hefte som inneholder de artiklene Moss Avis publiserte om Paulshus-saken og finnes i Moss bibliotek lokalavdelingen. Heftet består av 10 artikler og daterer seg fra 20.februar 1943 til 27. august 1943. Den 10. artikkelen er et tillegg avisen har tatt inn i form av brev og ytringer som er datert helt opp til utgivelsesdatoen av avisen, det betyr september 1943. Dette heftet om Paulshus-saken er artikler fra Moss Avis antakelig laget og satt sammen i 1943. Hvem som står bak alle disse 10 artiklene og redigeringen av heftet er mest sannsynlig avisens redaktør; Jul. Sundsvik. Han gikk av i krigsårene 1940-45 på grunn av nazifiseringen av norske aviser. Jeg har brakt på det rene at Sundsvik fikk stor sympati for Paulshus og han engasjerte seg i hans sak som på denne tiden gikk ut på å kjempe mot staten for å få oppreisning og å renske seg i forhold til diagnosen.

Han tar Paulshus i forsvar gjennom hele artikkelserien og det er spennende å lese redaktørens mening gjennom alle artiklene han skrev. Han har måttet lagt ned et stort

stykke arbeid ved denne presentasjonen samt det å innhente opplysninger. Jeg har sett artikler i Moss Avis publisert senere også i løpet av 1948 som også omhandler Paulshus-saken. Jeg har gått igjennom alle avisartiklene ved Moss bibliotek ved hjelp av ”mikrofilm” ruller for å sjekke om artiklene stemte overens med de i heftet og for å finne utgivelsesdatoen. De var identiske med hverandre. Heftet består av 10 kapitler, hvor alle har fått en tittel. De følgende kapitlene er:

1. Carl Paulshus skulle aldri ha vært sperret inne på asyl.

(”Moss Avis” 20. februar 1943)

Viktige nye uttalelser og dokumenter i den gamle sak, blant annet en kategorisk erklæring av professor Ragnar Vogt. Paulshus forlanger nå en offisiell erklæring om at han ikke har vært sjelelig syk.

2. Utgangspunktet for Paulshus-saken: Den omstridte gårdhandelen i 1891.

(”Moss Avis” 4.mars 1943)

At den umyndige Paulshus’ kurator ikke kjente til handelen, tok retten ikke hensyn til, idet han ved sine seinere disposisjoner skulle ha godkjent (ratihabert) rettshandelen. Paulshus ble offer for en temmelig stivbent juridisk formalisme, har en kjent jurist uttalt.

3. Da Paulshus forsøkte å hogge den gordiske knuten over.

(”Moss Avis” 26. mars 1943)

Og hogget i den omstridte skogteig, Bruusgaardstykket, hvoretter påtalemyndigheten henla strafferettsforfølgningen mot ham. Aktstykker om protokollasjonen av hans svigerfars vitneutsagn under åstedsbefaringen.

4. Da Paulshus ble dømt for vedhogst i 1908.

(”Moss Avis” 16. mars 1943)

Fellelsen berodde på uriktig lovanvendelse og var prosessuelt utilstedelig, sa advokat Fr. Stang Lund. Statsadvokaten fant det tvilsomt om Paulshus burde vært dømt, og overveiet påanke til gunst for ham. Isteden ble det mentalundersøkelse ved legene Holm og Winge.

5. Holm og Winges eiendommelige ”mentalundersøkelse” av Paulshus.

(”Moss Avis” 3. mai 1943)

Den foregikk i løpet av to rettsmøter og en konferanse, mens Scharffenberg og Dedichen forlangte 3 måneders undersøkelse på asyl for å komme til et resultat. Paulshus ble erklært å lide av en sinnssykdom som etter årelang utvikling pleier å ende med nødvendigheten av farlighetserklæring!

6. Da Paulshus ble tvangsinnlagt på Gaustad asyl.

(”Moss Avis” 24. mai 1943)

7. Mens Paulshus satt på asyl, ble han gjort til fant.

(”Moss Avis” 7. juni 1943)

Etter påtrykk fra sin far forlangte hans hustru skilsmisse og skifte. – 300 menn og kvinner i Våler, læger og jurister, erklærte at Paulshus var helt normal. Men da det sto i protokollen at han led av paranoia, ”er han nok uhelbredelig sinnssyk”, sa direktøren på Gaustad.

8. Bemerkninger til Paulshus-saken.

(”Moss Avis” 3. juli 1943)

9. De sakkyndiges erklæring i Paulshus-saken.

(”Moss Avis” 27. august 1943)

Vilkårlighet med hensyn til den faktiske framstilling og ensidig bedømmelse av vitneprovne. Et nytt dokument i saken, som kaster et eiendommelig lys over et av sakens bevismidler.

10. Tillegg.

11. Rettelser og tilføyelser.

Den rettsmedisinske kommisjons beretning for året 1908

Videre har jeg den rettsmedisinske erklæringen dr.med. Harald Holm (1852-1926) ved Kristiania sindssygeasyl og dr.med. Paul Winge (1857-1920) politi- og fengselslege skrev i 1908. Dette er et viktig dokument. Og hva er den rettsmedisinske kommisjon?

Den ble opprettet ved kongelig resolusjon av 30. juni 1900. Den har særlig til oppgave å kontrollere hvorledes de rettsmedisinske sakkyndige utfører sitt verv i straffesaker. Av alle rettsmedisinske erklæringer i strafferettslige spørsmål skal de sakkyndige sende inn

avskrift til rettsmedisinske kommisjon som gjennomgår dem og gir uttalelse om det er noe vesentlig å bemerke. I så fall kan den avkreve de sakkyndige nye erklæringer eller foranledige oppnevnt nye sakkyndige. Etter anmodning skal den rettsmedisinske kommisjon gi retten, påtalemyndighet, forsvarer og sakkyndig råd og opplysninger om rettsmedisinske spørsmål under strafferettslige undersøkelser. Endelig skal den gi justisdepartementet og helsedirektoratet utredninger i spørsmål om rettsmedisinsk art (Aschehougs konversasjonsleksikon 1960).

Stortingsmelding nr. 3 fra 1914 og Stortingsmelding nr. 15 fra 1931.

En stortingsmelding består i å være en rapport til Norges regjering til Stortinget om arbeid som er gjort på et spesielt felt, eller drøfting av fremtidig politikk. En melding til Stortinget brukes når regjeringen vil presentere saker for Stortinget uten at de er knyttet til forslag til lov- eller plenarvedtak. Meldinger til Stortinget har ofte karakter av å være en rapport om arbeid som er gjort på et spesielt felt, eller drøfting av framtidig politikk. Meldinger og behandlingen i Stortinget danner ofte grunnlaget for senere proposisjon til Stortinget (wikipedia).

Disse to stortingsmeldingene var i hovedsak en søknad fra Carl Halvorsens Paulshus om erstatning av statskassen. De er begge innstilt av justis- og politidepartementet den ene, 12.februar 1914 og er bifalt ved kongelig resolusjon samme dag og den andre 13. januar 1931 det samme.

Jeg har gått igjennom hver av stortingsmeldingene for å finne uttalelser, karakteristika og andre beskrivelser som er med å danne forhold som kan misforstås, eller andre ting som kan brukes for å forskyve kontekster eller inntrykk/bilder av Paulshus. Jeg ønsker også å påpeke tidsforskjellen mellom disse kildene. Vi vet alle at hukommelse svekkes over tid, ikke bare hukommelsen, men noe modnes også over tid, tiden kan forandre på mye. Dette er viktig å ha in mente ved bruk av de kildene.

Den rettsmedisinske kommisjons beretning er den eldste kilden i materialet og er fra 1908. Avisen er den yngste kilden fra 1943. Da hadde det gått ca. 35 år siden Paulshus hadde vært tvangsinnlagt på Gaustad.

Stortingsmeldingene er fra henholdsvis 1914 og 1931, det vil si henholdsvis 6 og 23 år etter innleggelsen. De er produsert med et intervall på 17 år. Det er også hevdet at Stortingsmeldingen fra 1931 mer eller mindre er en kopi av den fra 1914. Det er ikke foretatt nye nevneverdige undersøkelser hevdes det i Moss Avis ("Moss Avis" 1943: 29).

I det følgende beskriver jeg historien slik som jeg oppfatter den. Samtidig som jeg forteller den tar jeg ut forskjellige episoder og drøfter disse i forhold til de perspektivene jeg behandler. Slik at i først omgang ser jeg på Paulshus-saken i forhold til konfliktperspektivet og drøfter hva en konflikt gjør med oss og ser på konflikt i et større samfunnsmessig perspektiv.

4. PAULSHUS-SAKEN

DEL 1 – KJØPSTVIST (1892-98) I RELASJON TIL KONFLIKT-PERSPEKTIVET

Gårdskjøpet og den nye familien på Kolsrød gård

Vinteren 1891 fikk Carl Halvorsen Paulshus tilbud om å kjøpe Kolsrød gård av sin tilkommende svigerfar Edvin Kolsrød. Paulshus var forlovet med datteren, Gina. Bakgrunnen for tilbudet var i følge Kolsrød selv at han var gammel og sykelig og at han og kona ville bli sittende igjen på gården med det yngste barnet, en 12 år gammel datter hvis Gina giftet seg med Paulshus.

Det er nærliggende å tenke seg at siden Paulshus giftet seg med Gina så ble han innlemmet i en ny familie. Gina ble boende i sitt barndomshjem, mens Paulshus måtte flytte fra sitt. Herr og fru Kolsrød flyttet fra gården til Moss. Kolsrød hadde fremdeles økonomiske interesser i gården gjennom panteobligasjonen. Paulshus betalte årlige renter og avdrag på obligasjonen. Det Paulshus hadde å by på var ny kapital. I Stortingsmelding nr. 3 fra 1914 hvor søknaden fra Paulshus om erstatning fra staten blir presentert, nevnes det blant annet at "obligasjonens pålydende i 1896, var etter 5 år nedbetalt til kr. 6000¹,-. Det er halvparten av hva obligasjonen opprinnelig lød på.

¹ Tilsvarende kr. 377.100 i 2009kr.verdi (kalkuler.no)

Samme år brant det på gården, flere dyr omkom og han måtte bygge nytt. Han måtte ta opp et nytt lån på kr. 15.000,- Paulshus økonomiske stilling rundt 1909 var tilfredsstillende og det blir nevnt i Stortingsmeldingen at han var ”eier av en etter landsens forhold pen formue” (St.meld.nr.3/1914:11).

Salget av Kolsrød gård eller innsikt i familiens kulturelle kapital

Da arealene ble oppgitt i forbindelse med framvisningen av eiendommen presiserte Paulshus at siden han ikke var myndig (20 år) og ikke hadde erfaring med gårdsbruk eller kjøp av eiendommer, var det viktig for ham å kontakte vergen sin. Han hadde allerede fått oppnevnt en verge i 1889 i forbindelse med en arv. Men Kolsrød spurt heller en L. Præsterud om han ville fungere som verge for Paulshus i stedet for Paulshus riktige verge. Sammen gikk de tre til en eiendomsmegler i Moss og skjøtet ble underskrevet. Det ble ikke opprettet en kjøpskontrakt som er vanlig når en kjøper en eiendom. Hvorfor dette ikke ble gjort vites ikke, men en av grunnene som Moss Avis hentyder er at Kolsrøds kone ikke skulle se hvordan handelen hadde foregått. Det antydes at Kolsrød hadde skulte agendaer. Hva disse besto i vet vi ikke sikkert, men Moss Avis antyder at han var glad i å spille kort og at han hadde en del gjeld utestående. Derfor trengte han blant annet kapital. Han sier jo selv at han begynner å bli gammel og må gjøre opp for seg før det er for sent (”Moss Avis” 1943: 30).

Gårdshandelen førte til et større oppgjør som nevnt i Kolsrøds familie. Da hans hustru fikk vite om handelen, ble hun sint, hun syntes prisen var for lav og var redd Kolsrød ville flytte til Moss og sette pengene overstyr, og hun tok i kontakt med sin voksne sønn, Johannes, og de ble enige om å få taksere gården på nytt. Paulshus ble underrettet om dette og ble spurt om å være tilstede ved takstforretningen. Da Paulshus kom hadde takstmennene og Kolsrød allerede gått ut på befaringen, slik at han fikk ikke vært med på denne. Det de hadde blitt enige om ble gjentatt for Paulshus da de kom tilbake. Takstsummen ble forhøyet til kr. 24.000²,- Paulshus ville ikke gi mer enn den opprinnelige summen kr. 21.600³,- Kolsrød var villig til å slå ned på summen til kr. 23.000,-, men Paulshus sa fremdeles nei. Kolsrød fant da på en løsning at ved innbetaling av kontantbeløpet som partene var enige om kr. 6000,- skulle Kolsrød skrive

²kr.1.508.400,- i 2009-kr.(Kalkuler.no).

³ Kr. 1.357.560,-.

kr. 7000,- på pantobligasjonen. Videre skulle Paulshus få kr. 4000⁴,- i medgift for datteren Gina. Paulshus skrev ut en panteobligasjon på kr. 12.000,- Denne var på kr. 400,- for mye i forhold til den avtalte pris, og disse kr. 400,- skulle Kolsrød selv bære ved å godtgjøre dem i form av renter. Det ble ikke utstedt kjøpskontrakt. Kolsrød sa at det ikke var nødvendig. Kanskje en av grunnene var at det ble lettere å skjule salgssummen for kona, og bedre ville det være og ikke vise hva som egentlig hadde gått for seg ved kjøpet. Sorenskriveren som godkjente det tinglyste skjøtet, oppdaget heller ikke at skjøtet var skrevet under av feil verge.

Familiediskursen

Allerede her ser vi hvordan familiediskursen blir styrt av Kolsrød. Enkelt kan vi si at ved hjelp av Pierre Bourdieus *habitus*-begrep kan vi si noe om Kolsrøds handlinger. Bourdieu bruker *habitus* som det sentrale begrepet når han beskriver kulturell kapital, som er en eksklusiv ressurs eller kapasitet som er blitt til gjennom sosialisering og utdanning. Ved hjelp av habitusbegrepet som innbefatter en del av sosialiseringprosessen tar vi opp det vi lærer av normer og verdier, og atferden følger med fra en generasjon til neste. Verdiene forsterkes gjennom kulturen vi lever i (doxa). Habitus inkluderer både erfaringer og vurderinger av handlinger. Innenfor Bourdieus teorier om makt er det de som har mest makt som påvirker hvilke verdier og normer som gjelder. Habitus er den kroppslige tilstanden av kulturell kapital og viser til en hel væremåte og tenkemåte som langt på vei er ubevisst, mens identitet viser til noe erfart og i alle fall langt på vei også til noe bevisst. Den sosiale og familiemessige historien forteller mye om hvilke forutsetninger den enkelte har, og at dette er med på å definere forskjeller og avstand i det sosiale hierarki (Prieur/Sestoft 2008:51).

Kjøpet av Kolsrød gård ble gjennomført våren 1891, noen måneder før Paulshus giftet seg. Kort tid etterpå angret både han og Gina på kjøpet av gården. Paulshus hadde fått høre fra flere naboer at de syntes at han hadde betalt for mye for eiendommen. Han mente at arealene var mindre enn det som var oppgitt og at kjøpesummen var for høy. I tillegg hadde han nylig fått et annet tilbud om å kjøpe seg inn i familiegården Mørk etter

⁴ Kr. 251.400,-

sin bestemor, men var nå økonomisk bundet av kjøpet av Kolsrød gård, og Kolsrød bare avviste muligheten for å forhandle på nytt.

Holdningen til Kolsrød med hensyn til formkrav synes interessant. Hvorfor var det unødvendig å få tak i den riktige oppnevnte vergen til Paulshus for en signatur? Hadde ikke Kolsrød nok kunnskap om formelle krav eller var det slik at han var vant til å gjøre som han ville? Paulshus far, har forklart at han ikke ville ha noe med kjøpet å gjøre. Han var også enig om at kjøpesummen for høy. Han gjorde Kolsrød oppmerksom på at han måtte få tak i den riktige vergen (St.meld. nr.3/1914:2).

Hvis vi forfølger tanken om at Kolsrød så på seg selv ”pater familias” er det kanskje ikke så viktig hvem som signerer på hva siden eiendommen likevel er innenfor familien. Vi erfarer at Kolsrød er villig til å gå med på reduksjon av kjøpesummen ved å trekke fra kr. 2000,- på obligasjonen. (Noe han ble presset til.) Det at Paulshus angret på kjøpet ble også kanskje sett på som et svik mot Kolsrød som pater familias. Han opponerte mot Kolsrøds naturlige overhode i familien Kolsrød. (Doxa). Derfor blir dette forholdet/konflikten enda bitrere fordi vi har med nære relasjoner å gjøre. Vi erfarer også i ettertid hvordan Kolsrød ikke bare opptrer som ”pater familias”, men blir tillagt denne rollen fra rettsvesenet, velsituerte bekjente og andre.

Diskurs

Med *diskurs* mente Foucault på sin side at den er et uttrykk for makt. Makt er ikke noe en har eller besitter, det er noe en utøver. Makten produseres av og gjennom hvert enkelt individ, av alle mennesker gjennom ulike hendelser og steder. Makten uttrykkes således gjennom diskursen (Foucault 2000). Når Kolsrød sier eller handler så fungerer det på hans premisser og det er han som definerer diskursen, det vil si makten. Diskursen kan ikke ses løsrevet fra makt og det som det handler om – kunnskapen. Det betyr ikke at diskursen er samstemt internt. Den kan like godt være konkurrerende på den måten at en ønsker å gjøre ting annerledes, for eksempel at Paulshus fikk bruke sin egen verge. Dette ville ha påvirket Kolsrøds diskurs. Diskursene bestemmer altså hva som gjelder av kunnskap og hva som kan sies og gjøres av hvem. Dette illustrerer også at makten kan sirkulere via sosiale relasjoner, ved at en handler innenfor enkelte diskurser (Järvinen 1998). Men vi skal være klar over at også kanskje Kolsrød ble tillagt egenskaper og

roller av andre utenfor familien gjennom sin habitus. Paulshus gikk til rettssystemet for å få hjelp til å komme ut av konflikten med svigerfaren. Dette viste seg var til liten hjelp for ham, da han ikke visste eller tenkte over at også rettssystemet er påvirket av en persons habitus. De erfaringene vi høster i møte med det offentlige viser ofte et bilde av en distinksjon som Bourdieu kaller det, er en forskjellsbehandling basert på hvem du er i samfunnet (Bourdieu 2002).

Et godt eksempel på dette er hva som skjedde da Kolsrød gård ble solgt til en Thømt i 1912. Thømt forteller at da han kjøpte Kolsrød gård var innmarken oppgitt av Kolsrød til å være 200 mål og skogen var oppgitt til å være 2000 mål. Areal-oppgavene som var oppgitt stemte ikke med de faktiske målene. Han fikk senere hjelp til å måle opp eiendommen. Sønnen til Paulshus, Hans forteller, siden han var vitne til episoden;

Kolsrød og Thømt var inne i stua da papirene på handelen skulle underskrives. Kolsrød kom inn på kjøkkenet hvor Gina og sønnen Hans var, og sa:

“Nu skal jeg skrive og greie så du får igjen et skogsstykke på en annen kant.” “Nei,” svarte Gina, “det skal vi ikke. Jeg vil ikke ha mer spetakkel med dette. Mannen skal ha det han har kjøpt,”

sa Gina, og dermed måtte Kolsrød gå inn i stua igjen.

Her ser vi at Kolsrød måtte trekke det lengste strået. Hans måte å handle på hadde etter bitter erfaring ingen gjennomslagskraft lenger (”Moss Avis” 1943:31).

Brevet stilet til Kolsrød

I tillegg til sin egen tvil fikk Paulshus også høre fra naboer at kjøpesummen for gården var for høy. Han ønsket fortsatt å få satt ned kjøpesummen og skrev i denne forbindelse et brev til Kolsrød, antagelig skrevet høsten 1892 eller i april 1893, det lyder:

”Jeg vil endnu engang spørge eder om De ikke vil ta Kolsrød tilbake og la mig faa mine penger tilbake eller slaa av paa kjøpesummen saa meget at det kan bli nogen rimelighet ved den.”

I brevet beskyldes også Kolsrød for å ha forlokket kjøperen ved å oppgi uriktige arealoppgaver:

”Kan du heri se, hvilken ræv du har været mot mig og som far en stor skurk mot Gina. Vor Herre maa engang lønne dig derfor og det er næsten ikke frit for at det alt begynder at vise sig ikke saa litet nemlig, at fædrenes ondskap siger Herren skal gjengjældes paa barnene, og tænk det snakkes saa meget og kanske blir mer.” (Rets.med.komm. 1908:550)

Etter at Kolsrød mottok dette brevet erfarer vi at han slo av kr. 2000,- på obligasjonen. Men vi skal dvele litt ved dette brevet fordi det blir et viktig bevismateriale med flere fasetter. For det første brukte de oppnevnte sakkyndige, dr.med. Harald Holm og dr.med. Paul Winge, det vil si, det overnevnte sitatet fra brevet i den rettsmedisinske erklæringen for å gi et bilde av Paulshus som en ”høystemt, utagerende ustabil ung mann”. Det Holm og Winge ikke fikk med seg den gang, er at dette brevet faktisk er et trusselbrev rettet mot Kolsrøds sønn Johannes som hadde gjort noe alvorlig og som kunne ha fått følger hvis det hadde blitt anmeldt, men det virker som at dette er en familiehemmelighet og Paulshus bruker denne opplysningen mot Kolsrød som et pressmiddel, og det er det som ligger i formuleringen:

”Vor Herre maa engang lønne dig derfor og det er næsten ikke frit for at det alt begynder at vise sig ikke saa litet nemlig, at fædrenes ondskap siger Herren skal gjengjældes paa barnene, og tænk det snakkes saa meget og kanske blir mer” (Retts.med.kom. 1908:550).

Hva Johannes hadde gjort vet jeg ikke, for det er det ingen som sier noe om, men de antyder at hvis det hadde blitt kjent og da eventuelt anmeldt, ville det ha gitt en straff på flere år (Retts.med.kom. 1908:550).

Brevet blir derimot brukt av de sakkyndige for å gi et dårlig bilde av Paulshus. Mens det i virkeligheten får en helt annen betydning når vi vet hva som ligger bak det bibelske sitatet. Brevet er et trusselbrev rettet mot Kolsrød, og retter seg mot en annen kontekst. Å bruke brevet som et bevis på Paulshus' psykiske ubalanse faller etter mine begreper på sin egen urimelighet. Dette brevet blir også presentert på samme måte som i den rettsmedisinske kommisjon som i Stortingsmelding nr.3 av 1914 i forbindelse med at Paulshus søkte erstatning fra staten. Dette henger sammen med at vedkommende, justisminister Abrahamsen, som skulle forberede og legger fram saken for Stortinget kanskje ikke hadde gjort godt nok forarbeid. I denne forbindelsen kan nevnes et eksempel på de mange misoppfatninger som kunne gjøre seg gjeldende er en fra Stortinget når behandlingen av Paulshus-saken fra 1914 pågikk. Det er nevnte justisminister Abrahamsen som forteller hvordan Paulshus oppfører seg når noe gikk ham imot, hvordan han skjelte ut alle som hadde noe med ham å gjøre, at han hadde sagt om sin forsvarer i rettsaken fra 1908 hvor overrettssakfører Bonnevie hadde forsvart ham som en "tulling." I Holm og Wings erklæring er det skrevet at Paulshus skulle ha sagt at Bonnevie forsvarte ham som en "halvtulling." Bonnevie, som var medlem av Stortinget i 1914, uttalte i debatten at statsråden skulle ha undersøkt nærmere før han trakk fram dette momentet. Paulshus hadde nemlig ved sitt uttrykk ment å si at Bonnevie hadde forsvart ham som om Paulshus var en halvtulling. Administrator i den nevnte rettsaken (de Besche) hadde overfor Bonnevie erklært at denne forståelsen var den rette ("Moss Avis" 1943:37). Så lett er det å misforstå, men i denne sammenhengen fikk det store følger, spesielt som jeg kommer til etter hvert alle de uttalelser som Holm og Winge kom med og brukte mot Paulshus som enten var direkte feilaktige, misforståelser eller besto av forinntatthet. (Stigma).

Primær kontrollfunksjon.

Vi opererer i denne sammenhengen mellom to instanser. Den primære kontrollen og den sekundære kontrollen. Den primære kontrollen er den vi utsettes daglig for og

utsetter andre for gjennom samhandlinger. Primærkontrollen er en del av den totale sosiale kontrollen vi alle utsettes for. Nils Christie definerer primærkontrollen slik:

”Med den primære kontroll har jeg i tankene alle de former for belønninger og straffer som springer ut av og er bygget inn i det vanlige samvær. Den primære kontroll finner sted gjennom handlinger som er en del av det menneskelige samvær. Men dette samværet er ikke skapt for å gi grunnlag for kontroll. Kontrollen kommer av seg selv. Den er i samværet. Den behøver slett ikke være verken bevisst eller planlagt. Kontrollen kan være i form av en spøk eller et slag. Men i det vanlige miljø og av folk som ikke er spesialister på å kontrollere” (Christie 1982:29).

Med andre ord består den primære kontrollen av den vanlige kontakten og spørsmål om nærhet til sine nærmeste og sine naboer. Motstykke til den primære kontrollen er den sekundære kontrollen. Sekundærkontrollen er ikke bygd inn i det vanlige samvær. Den utøves ofte av mennesker som har kontroll som yrke, slik som fengselsbetjenter, politi etc. I vårt tilfelle snakker vi om primærkontrollen, det vil si familie, venner og naboer. Vi opererer med to størrelser på primærkontroll; sterk primærkontroll og svak primærkontroll.

Paulshus hadde naboer som sympatiserte med ham, de synes han hadde kjøpt Kolsrød for dyrt. De reagerte da de fikk kjennskap til hva som hadde skjedd. De mente også at oppmålingen av eiendommen ikke stemte med terrenget. De brydde seg. Dette var urettferdig. Her må det reageres. Dette er et eksempel på en sterk primærkontroll som er av det gode. Motsatsen her er når primærkontrollen blir til det onde. Daglig kontrollerer vi hverandre på godt og ondt. Hvis primærkontrollen blir for tett kan det få uante konsekvenser. Jeg tenker på utøvelse av vold, selvmord, internering etc. Primærkontrollen kan derfor i denne settingen føre til personlig avhengighet og manglende mulighet til å ta avstand fra det de nære menneskene (familien) gjør med deg eller mot deg. Senere i denne historien erfarer vi hvordan Paulshus bruker nettverket sitt av gode naboer for å dokumentere at han ikke er sinnssyk gjennom å få dem til å uttale seg om hvordan de synes han driver gården og han får dem, hele 300 underskrifter, til å undertegne et skriv om at han ikke er sinnssyk. Hvis vi ser på

primærkontrollen i et samfunnsperspektiv er det som oftest selve kontrollfunksjonen som er viktigst.

Det er dette Nils Christie kaller de løse og de tette samfunn (Christie 1982). I det tette samfunnet ser menneskene hverandre ofte, og hvert medlem har kjennskap til de andre samfunnsmedlemmenes familie- bolig-, og arbeidssituasjon. Primærkontrollen i tette samfunn kan sammenlignes med den vi finner i det vi kaller primærgrupper. I et tett samfunn har en mulighet for å påvirke samfunnsaktørens atferd. Motsatt betegnes større byer og storbyer for ”løse samfunn,” der finner vi samfunn der primærkontrollen forventes å være svekket mens derimot sekundærkontrollen er tilsvarende styrket (Christie 1982).

Kolsrød vet vi flyttet til Moss og var ikke lengre en del av primærgruppen på Kolsrød-gård. Det var antakelig lite samkvem mellom ham Paulshus. Hvordan det var med de andre familiemedlemmene vites ikke bortsett fra en får inntrykk av at Gina, datteren lyder sin far i tykt og tynt, så det kan være de to hadde ikke nødvendigvis god kontakt, men kanskje jevn kontakt, men det vet jeg ikke bortsett fra når det virkelig gjaldt for Paulshus ble Gina presset av faren til å ta parti mot Paulshus Dette framgår av en erklæring Gina har kommet med året før Kolsrød døde (1910):

”Da min Mand Carl Paulshus opholdt sig paa Gaustad i 1909, blev jeg af min Fader Edvin Kolsrød anmodet om at gaa til Overrettsagfører Johan de Besches Kontor. Jeg fulgte Anmodningen, og Sagføreren gjorde mig opmerksom paa, at der var kommet Besked fra Gaustad om, at Paulshus var uheldredelig sindssyg. Jeg havde ikke bedt ham indhente nogen saadan Erklæring; men jeg forstod det derhen, at han var opfordret dertil af min Fader. (”Moss Avis” 1943: 30).

Paulshus første møte med jussen.

Ved en anledning hvor Paulshus møtte sorenskriver Christian Larsen Hausmann(1827-1912) i Moss, tok Paulshus opp dette med bruk av verge. Hausmann nevnte i den forbindelse at:

” hadde dette forekommet i en sak der han dømte, ville han ha slå hardt ned på dette,”

Hausmann uttalte også ved samme anledningen:

”at hvis en kurator (verge) har lettsindigen gått hen og undertegnet et skjøte, var han svært tilbøyelig til å dømme ham” (”Moss Avis” 1943:7).

Sommeren 1894 annonserte Paulshus Kolsrød gård til salgs, men forgjeves, ingen ville kjøpe eiendommen. Da Paulshus etter gjentatte forsøk overfor Edvin Kolsrød om å gjøre om kjøpet av Kolsrød gård ikke ble etterkommet, henvendte Paulshus seg til advokat S. i Moss for gjennom rettslig vei få sine krav igjennom. Dette ble også gjort etter at Paulshus først hadde konferert med sorenskriveren Hausmann som hadde rådet ham til å få tak i en advokat.

Kolsrød ble 24.september 1894 stevnet av advokat S. for forlikskommissjonen for om mulig gjennom et forlik å få handelen omstøtt, idet han gjorde gjeldende at handelen var ugyldig fordi skjøtet ikke var underskrevet av riktig verge. Da det ikke ble oppnådd forlik i Vaaler forligelseskommissjon 1. oktober 1894, ble saken henvist til retten (Retts. med.komm. 1908:551).

Rettsak

Advokaten til Paulshus bygget søksmålet på grunnlag av at handelen måtte ansees som ugyldig fordi han var umyndig og uten verges samtykke, på samme måte som han gjorde svigerfaren oppmerksom på at han hadde oppgitt for store arealer og fått ham til å betale for høy pris. Ved Moss sorenskriverkontors dom av 29. juni 1896 ble imidlertid Kolsrød frifunnet. Retten fant det ikke bevist at Kolsrød hadde ført Paulshus bak lyset med uriktige arealopplysninger. Vedrørende formfeil med hensyn til at den lovlig oppnevnte verge ikke medvirket da skjøte ble opprettet og undertegnet, finner retten det

”ufornødent å gjøre til gjenstand for nærmere granskning, da ”punctum qvæstionis blir spørsmålet om handelen, uansett hva det kan sies om de

omstendigheter hvorunder den ble til, må antas av kjøperen, etter oppnådd fullmyndighetsalderen, å være ratihabert” (godkjent) (“Moss Avis” 1943:9).

Paulshus kritiserte Hausmann som var den som dømte i nevnte sak, i sterke ordelag både nå og ved andre anledninger fordi det var Hausmann som hadde rådet ham til å anlegge sak mot Kolsrød. Paulshus hadde oppfattet at han hadde en god sak vedrørende misbruk av verge. Denne kritikken Paulshus kom med overfor Hausmann ble senere også brukt mot ham på lik linje med andre episoder som jeg har bemerket av de rettslige sakkyndige overfor Paulshus (“Moss Avis” 1943:8).

Men vi skal ikke underslå at det kunne ligge misforståelser til grunn for Paulshus oppfattelse av hva Hausmann egentlig hadde sagt til ham.

Hausmanns uttalelser til Paulshus var ikke nødvendigvis motsigende og de kunne ha snakket forbi hverandre. Paulshus kan ha brukt dette bevisst eller ubevisst for å få tatt saken innenfor rettssystemet. Det ovennevnte sitatet hvor Hausmann bruker ordet ”lettsindighet” kan like godt tolkes i retning av en generell uttalelse.

En ansett jurist skrev senere at dommens riktighet sikkert er mer en tvilsom: ”

”Man må være oppmerksom på at gårdshandelen på grunn av den manglende medvirkning fra den riktige kurators side var ugyldig, og at kravet på handelens omgjørelse ble framsatt skriftlig overfor Kolsrød straks etter handelens inngåelse uten at der fra Paulshus side framkom noen erklæring eller uttalelse om kravets oppgivelse eller frafallelse. Visstnok har Paulshus etter kravets framsettelse betalt renter og avdrag på pantobligasjonen til svigerfaren, men når man tar i betraktning at det gjaldt en ung og uerfaren bondegutt som manglet ethvert kjennskap til hvorledes man i et slikt tilfelle bør forholde seg, synes det liten rimelighet så vel som hans unnløstelse av straks å gå til søksmål, å legge noen frafallelse av hans krav. Jeg har ikke kunnet frigjøre meg for den oppfatning at Paulshus har vært offer for en temmelig stivbent juridisk formalisme, som i all fall i et tilfelle som dette må ansees uberettiget. At Paulshus stod helt uforstående overfor en slik dom, og ikke ville oppgi kampen

for en rett han uomtvistelig hadde hatt, men som domstolene på grunn av formalistiske betraktninger hadde ansett forspilt, er etter min oppfatning fullt forståelig, og så langt fra noe tegn på sinnssykdom at det tvert imot bekrefter et vel utviklet rettsinstinkt” (“Moss Avis” 1943:9).

For Paulshus måtte rettsaken fortone seg utvilsomt som en stor skuffelse og et stort nederlag, idet dommeren ikke berører formfeilen i det hele tatt. Den blir helt oversett. De berørte kun eiendommens størrelse og verdi. Hausmann hadde sagt at han hadde en sterk sak. Eller, som jeg har diskutert tidligere at de to rett og slett hadde snakket forbi hverandre og at Hausmann hadde uttalt seg på et generelt grunnlag mens Paulshus hadde tolket ham bokstavlig.

Kulturell kapital

Bourdieu diskuterer dette dilemmaet gjennom å bruke uttrykkene ”kulturell kapital,” hvor partene lever og opererer på hver sin side i samfunnet og har noen ganger ikke felles forståelsesformer; her juss. En må anta at Hausmann tenker og formulerer seg forskjellig fra Paulshus, og det er sikkert fort gjort at de to snakker forbi hverandre. (Bourdieu 1996).

Paulshus fikk oppnevnt en kurator allerede i 1889 da han arvet penger etter en avdød slektning. Han var da 18 år gammel. Myndighetsalderen den gang var 21 år. Da han giftet seg 2 år senere var han fremdeles umyndig.

Ikke lenge etter at gårdskjøpet var kommet i stand begynte Paulshus som nevnt å angre på handelen og ønsket kjøpet omgjort eller få satt kjøpesummen ned. I denne forbindelse foreligger det et brev som jeg har presentert tidligere skrevet til svigerforeldrene. I brevet beskyldes selgeren (Kolsrød) for å ha forlokket kjøperen ved å oppgi uriktige arealoppgaver. De tre nærmeste naboene til gården Kolsrød er enig med Paulshus at han ikke hadde kjøpt gården etter riktige mål. De mål som Paulshus mente og den tegning han hadde tegnet opp over gården mente de stemte overens med matrikuleringen av 1864. Av disse tre gårdbrukere, som alle er over 70 år gamle, er Henrik Lødeng og Henrik Enderød født på nabogårdene, mens Ole Ombustvedt har bodd på nabogården

Grefsrød nesten hele tiden mens Paulshus var på Kolsrød og en stund etter at han mistet gården. De sitter altså alle tre inne med den aller beste lokalkjennskap til det området striden utkjempes i. De er blant annet enig om at det skjøte som Paulshus fikk utstedt i 1891, etter de opplysninger som framkom i retten er galt. Etter skjøte skulle Bruusgaardstykket ikke være med i handelen, men etter vitneerklæringene fra vedrørende oppmålingen og fra Kolsrød måtte det ha vært med. Den ene oppmålingsvitne, en Ole Dillingøen, vitnet at matrikkelen av 1864 er grunnlaget for handelen, og Kolsrød vitnet at han hadde solgt en gård som hadde en maktrikkeltakst på 3000 spd. eller kr. 12.000,-. I begge tilfeller er Bruusgaardstykket med i taksten. Dette var det faktiske forholdet, men sannheten eller å bevise riktigheten av dette i 1896, under de forhold som rådet viser seg var uoverkommelige.

Konfliktopptrappingen

Det vi vet er at Paulshus som nevnt arvet noen penger etter en avdød slektning. Paulshus hadde til hensikt å kjøpe seg en gård før han giftet seg. Like etter at han hadde kjøpt Kolsrød fikk han et tilbud om å kjøpe en familiegård sammen med en onkel. Denne gården var drevet av 2 onkler av ham, og da den ene døde var det et ønske om at Paulshus skulle kjøpe seg inn der, og hvor den gjenlevende onkelen ønsket å få bo på gården som en form for trygghet i alderdommen, men Paulshus var fastlåst økonomisk på grunn av kjøpet av Kolsrød gård. Derfor hadde han enda en god grunn til å få omstøtt salget av Kolsrød gård. Han kaller svigerfaren for en ”rev” og en ”stor skurk” og bruker sterke bibelske metaforer; som understreker hans harme, frustrasjon og oppgitthet. Jeg vil også peke på i denne sammenheng at Paulshus kun var 22 år gammel da han forfattet dette brevet, vi skal heller ikke underslå at det forelå flere brev og skriftelige meddelelser av denne typen. Brevet viser et direkte og spontant uttrykk for en dyp frustrasjon. Paulshus ble etter hvert klar over også ved hjelp av naboer og bekjente at han hadde faktisk blitt lurt til å betale mer enn gården egentlig var verdt. De målarealene som var oppgitt av Kolsrød stemte ikke med de faktiske målene. Ikke nok med det, Kolsrød var selv uklar med hensyn til hvilke mål han brukte da han solgte til Paulshus. Dette psykologiske aspektet ved å føle seg lurt og bli gjenstand for sladder /stigmatisering gjør noe med et menneske, sikkert også Paulshus. Det som nå skjer med saken når den havner i retten, er at andre tar over konflikten. Konflikten mellom partene

er omdannet til en konflikt mellom advokatene og dommeren i saken. Og her er det juristene, ikke de opprinnelige partene i konflikten, som bestemmer premissene i en rettsak. Det er deres oppfatning, ikke partenes, som bestemmer hvilke momenter som er relevante, saklige og viktige. Dette fikk Paulshus erfare til gangs siden både dommeren og de impliserte advokatene ikke forsto hva tvisten mellom Kolsrød og Paulshus besto i. Dommeren, Hausmann, som hadde hatt mest med saken å gjøre hadde aldri vært på befaring for å se hvilke jordstykker som partene var uenige om.

Brevet fra Hausmann

Som bevis på at Hausmann ikke har vært på befaring på Kolsrød gård viser dette brevet Hausmann ved en senere anledning sender til Paulshus.

I en skrivelse til Paulshus av 5. august 1907 bemerker Hausmann:

”at under hin prosess var der, så vidt vites, alene spørsmål om størrelsen eller utstrekningen av innmarken for bnr. 2, mens det ikke var tale om Bruusgaardstykket.

”I retten prøvet for øvrig sorenskriveren at han ikke var lokalkjent på de her gjeldende åsteder, hvor han aldri personlig har ferdes” (”Moss Avis” 1943: 15).

For en lekmann kan ofte juristenes argumenter oppfattes som irrelevante, spissfindige og uviktige. Det er juristene som bestemmer referanserammene. Partene selv reduseres til statister i sin egen konflikt. Ofte forstår de ikke engang hva som foregår eller blir sagt. Konflikten blir i rettsalen, fra de opprinnelige partene og gjort til noe helt annet enn det de var i utgangspunktet. I den nye konflikten, som juristen har ”ranet” til seg, spiller de opprinnelige partene en svært underordnet rolle. Juristene opptrer som profesjonelle ”tyver” i denne sammenheng mener Christie (Christie 1978:253). For Paulshus måtte rettsaken fortone seg som noe rart idet dommeren ikke berører formfeilen i det hele tatt. Den blir helt oversett. De bare er opptatt av eiendommens størrelse og verdi. Dette blir en stor skuffelse for Paulshus selvsagt fordi det var på det grunnlaget han hadde stevnet

Kolsrød for retten, og Hausmann sa at han hadde en sterk sak. Tvisten mellom Paulshus og Kolsrød ga seg ikke der. Det bare fortsatte. Dommen fra 1896 ble påanket og gikk videre til overretten i Oslo i 1898 som kom fram til samme konklusjon som underretten i Moss. Paulshus ønsket å anke denne avgjørelsen, men han så seg ikke råd til å gå videre med saken.

Konfliktperspektivet i Paulshus-saken

Konflikt kommer fra det latinske ordet *conflictio* som betyr sammenstøt. Ordet konflikt blir i Aschehoug og Gyldendals leksikon (1980) definert som våpenkamp, krig, strid, sammenstøt og en tilstand hvor to eller flere motstridende ønsker er til stede hos et menneske. En enklere definisjon er kollisjon mellom interesser, verdier, handlinger eller retninger. En tilstand hvor to eller flere motstridende ønsker, impulser eller motiver er til stede hos et menneske. Det står videre at ved langvarlige eller sterke uløselige konflikter kan føre til fortegning og bli årsak til nervøse forstyrrelser.

Konflikter kan også beskrives som en prosess der respekten for menneskeverdet gradvis minker og leder til at de involverte behandler hverandre mer som objekt enn som mennesker (Brodal/Nilsson 1999:11). Mer hverdagslig vil vel mange si at det er en situasjon der en eller flere personer føler seg frustrert, blokkert eller irritert av en eller flere andre i forhold til et eller annet. Vi kan imidlertid si at konflikt er ikke det samme som uenighet, fordi konflikt ofte pågår over tid og hvor partene prøver å hindre hverandre i å få oppfylt sine behov, en strid eller sammenstøt som nevnt over. Partene har ulike verdier og prøver å gjøre dem gjeldende for hverandre.

Ofte kan vi snakke om forskjellige typer konflikter ut fra hva konflikten dreier seg om. Slik som verdikonflikt, behovskonflikt, vurderingskonflikt og rolle-/maktkonflikt. Konfliktene kan i tillegg være både positive eller negative, skjulte eller synlige, små og store, viktige og uviktige.

Mennesket har uensartete roller og ulike interesser gjennom livet. Slike motsetninger er naturlige, nødvendige, effektive, sunne og konstruktive. Det er nesten umulig å utvikle seg uten motsetninger og diskusjoner. Derfor er det også lett å produsere nye tanker og utfordringer. Uenighet og motsetninger kan fort, men ikke nødvendigvis, lede til

konflikter. Konflikter handler om saker og om levende mennesker, og oppstår når motsetningene blir synlige og en blir såret eller redd som et resultat av stridene.

En kan si at konflikter er en naturlig del av hverdagslivet. Ulike oppfatninger av virkeligheten og rollene, mangel på respekt, eller ulike mål og interesser er ofte den grunnleggende årsak til mange av konfliktene. Konfliktene holder seg vanligvis på et lavt nivå uten drepte eller sårede. Sett utenifra og med vår innsikt i Paulshus-saken dreide mye av konflikten seg rundt dette temaet. Vi finner mangel på respekt, uenighet om roller kanskje ulike mål og interesser, men også kanskje en snev av misunnelse. Uoverensstemmelse og uenighet i seg selv er ikke nok til å skape en konflikt, men kan vedvare over mange år. Likevel er konflikter og voldelige sammenstøt et iøynefallende trekk i nyhetsbildet. Fysisk vold er ofte en følge av konflikt, men det kan også være en gjengjeldelse for vold eller trusler om vold. Internasjonalt er mange konflikter resultat av voldspiraler, men der årsaken kan være uklar.

Videre så kan krig ha religiøse, sosiale eller økonomiske motiver som utløses av en ubetydelig konflikt. Når det gjelder konfliktenes utfall, tar Johan Galtung blant annet utgangspunkt i at en konflikt kan få følgende mulige utfall: Den ene parten vinner, begge parter gir seg, partene inngår kompromiss eller partene finner en kreativ løsning. Galtung hevder at det kun er forhandlinger og dialog som kan føre til en fredelig løsning, mens henvisning til regler, domsavgivelser eller tap-/vinn-situasjoner derimot vil føre til en ikke-fredelig løsning (Galtung 1996).

Utgangspunktet for en konflikt har ofte sin opprinnelse i uoverensstemmelser som vi er vitne til i vår sak, Paulshus-saken, og som kunne ha blitt løst med enkle midler. Men ofte på grunn av andre omstendigheter eskalerer konflikten. Det kan være på grunn av kulturforskjeller, andre mener på grunn av klasseforskjeller. Hva vi er vant med og hvordan er vi blitt opplært til å håndtere konflikter/uoverenskomster? Og hvem ønsker vi å være venn med og hvem tåler vi å være uvenn med?

I "Konflikt som eiendom" påpeker Christie blant annet at behandlerne er opplært i et system der den ene parten, klienten, eventuelt pasienten, må hjelpes i retning av et allment mål: sunnhet og helse. Det finnes ingen konflikt, bare avvik fra noe alle må innse er bra og nyttig (Christie 1978:252).

Den alternative konfliktløsningen derimot tar sikte på å gjenopprette freden mellom partene, eller å komme fram til en forhandlingsløsning. En konflikt er ikke

nødvendigvis ”noe forferdelig” hevder Christie (Christie 1982:95). Den kan sees på som noe verdifullt – en ressurs som ikke må kastes bort.

I et moderne samfunn blir offeret i en straffesak ofte dobbelt rammet. Først av gjerningsmannen, og så av staten. Offeret ekskluderes fra deltakelse i sin egen konflikt. Ved et alternativt konfliktløsningssystem hvor partene i større grad deltar selv i rettergangen oppnås det samme resultat – klargjøring av verdier – gjennom prosessen. Alternativ konfliktløsning forsøker å ta utgangspunkt i den uformelle kontrollen som er innebygd i den daglige omgangen mellom mennesker, i stedet for å bygge opp det formelle apparatet med profesjonelle kontrollører (Christie 1982:28-30).

Christie peker videre på at en tilbakeføring av konfliktene til nabolaget kan gi den svake part en sjanse til å gjøre elendigheten kjent, og også til å etablere beskyttende forbindelser. Han ønsker at de virkelige partene tar ansvaret for å komme fram til løsninger selv (Christie 1982:113-114). Vi erfarer at Paulshus forsøkte å komme fram til en løsning med svigerfaren ved hjelp av forliksrådet i Våler, men vi kjenner lite til omstendighetene rundt dette forliket. Var det advokaten til Paulshus som førte ordet eller gjorde han det selv eller var det andre som tok regien under møtet? Allikevel var det et forsøk på et forlik.

Kjersti Ericsson på sin side er ikke enig med Christie om at konflikter er verdifulle, og at vi må ta vare på dem. Christie beskriver hvordan konfliktene tas ut av hendene på folk, og forsvinner oppover i systemet. Ericsson mener at det også finnes en motsatt prosess: Konfliktene dyttes nedover og påtvinges folk konflikter som egentlig har sitt opphav fra det strukturelle planet eller i grunnleggende trekk ved samfunnet. Disse konfliktene omformes til konflikter mellom enkeltindivider eller grupper. Det er de svake som må betale omkostningene, også i form av konflikter (Ericsson 1990:78).

Dette fikk Paulshus erfare siden både dommeren og de impliserte advokatene ikke forsto hva tvisten mellom Kolsrød og Paulshus besto i. Hausmann viser det seg hadde faktisk aldri vært på befaringsfor å se hvilke jordstykker som partene var uenige om til tross for at det var han som hadde hatt mest med saken å gjøre.

Så mye som denne saken har vært oppe til behandling i det juridiske systemet sier denne holdningen fra Hausmann noe om interessen for å se muligheter for å kunne eventuelt finne en løsning på den eller kanskje hvor lite han egentlig brydde seg om konflikten. Eller hvor irriterte de var på Paulshus som ikke ga seg når myndighetene først hadde avsatt dom.

Retten ga ikke Paulshus medhold. Retten hadde ikke satt seg inn i tvistens kjerne. Hver gang Paulshus som etter hvert vil jeg tro erverver seg kunnskap om hvordan retten fungerer, kritiserer eller påpeker feil eller mangler blir dette brukt mot ham. Dette er også noe de sakkyndige bruker som bevis for Paulshus ”oppstemte stemningsleie.” Dette får meg til å tenke på Bourdieus sosiale rom. ”Du skal vokte din plass.” Dette er et også et uttrykk for symbolsk vold. Dette innbefatter en forståelse om hvordan en oppfatter, inndeler og vurderer verden en lever i på bekostning av dem som dominerer ”rommet” og i vårt tilfelle; rettsalen (Prieur & Sestoft 2006:51).

Ovenfor har vi sett hvordan konflikter er med på å skape avstand mellom partene. Spesielt når andre tar over konflikten her representert av det offentlige. Vi erfarer også at den kulturelle kapitalen forsterker avstanden mellom de profesjonelle aktørene. Plutselig er livet plassert i andre hender og for Paulshus del fikk det fatale konsekvenser.

I neste bolc ønsker jeg å få fram hva stigmatisering gjør med oss som menneske og hvilken betydning det får for Paulshus i forhold til de profesjonelle aktørene.

DEL 2 – SKOGSHOGSTEN (1907-1909) I RELASJON TIL STIGMATISERING ”Bruusgaardstykket”

Forløp

Det framkommer etter hvert at matrikkelen fra 1864 ble lagt til grunn for salget av Kolsrød gård i sin tid. I denne matrikkelen fra 1864 heter det at innmarken besto av 180 mål og utmark med skog besto av 1000 mål. I det Kolsrød solgte et stykke skog i 1873 til to brødre som het Bruusgaard, derav navnet Bruusgaardstykket, ble dette stykket ca. 200 - 300 mål, gitt eget bruksnummer. Derfor da Kolsrød kjøpte dette tilbake i 1888, fikk Kolsrød gård to bruksnummer, 2 og 3, hvor bnr. 3 utgjør Bruusgaardstykket. Det vi i etterkant kan konkludere med er at de målene Kolsrød sannsynligvis oppga til Paulshus var for høye. En kan diskutere hvorfor Kolsrød gjorde dette, og en må tillegge ham at han burde være den personen som hadde best oversikt over størrelsen på eiendommen. Slik at når Kolsrød går god for at han eier etter matrikkelen av 1864 er Bruusgaardstykket sannsynligvis inkludert i eiendommen. Dette til tross for at Paulshus sikkert var klar over at dette ikke var avtalen mellom dem, som de ble enig om den gangen våren 1891, men ble en konsekvens av tolkningen av arealspørsmålet (tvisten). Her hadde han en mulighet til å slå fast gjennom rettens vei at hvis de tolket kjøpet av Kolsrød gård etter matrikkelen av 1864, måtte Paulshus være riktig eier av **hele** Kolsrød gård. Derfor ville han bevise dette gjennom å hugge i skogen ”Bruusgaardstykket” for å framprovosere en ny rettsak. Lensmann Olsen ble orientert om dette av Paulshus. Paulshus hogget altså i Bruusgaardstykket for å få Kolsrød som vitne. I forhørsrettsmøte 18. juni ble Kolsrøds forklaring protokollert således:

”Vitnet solgte eiendommen idet han oppga areal etter matrikkelen, men kan ikke huske hvor stort dette var” (”Moss Avis 1943:35).

Altså stikk motsatt av sin framstilling av saken i 1894, hvor han nektet å ha oppgitt noen mål.

Hausmann ble ført som vitne i saken etter Paulshus forlangende.

Paulshus hevdet i følge rettsboken at han måtte være eier av Bruusgaardstykket.

Både saken fra 1907 og 1908 ble henlagt av det offentlige.

Privat straffesak

Kolsrød anla derfor privat straffesak mot Paulshus etter §§257 og 291, tyveri og eiendomsbeskadigelse. Retten ble satt på Kolsrød gård 13. mai 1908. Paulshus hadde innsigelser mot settedommeren, de Besche, naturlig nok. Paulshus nedla her, som under forhørsretten høsten 1907, protest mot at de Besche administrerte retten, idet han hevdet at de Besche var inhabil da han tidligere (våren 1907) hadde opptrådt som Kolsrøds juridiske rådgiver ved opprettelse av et testamente angående hans døtres arv. Men protesten ble ikke tatt til følge. Videre mente Paulshus at de Besche framprovoserte falske påstander om ham. Mye av innholdet i disse falske påstandene skulle senere vise seg gi grobunn for å stemple Paulshus som gal. De Besche hadde blant annet som vi vet hjulpet Kolsrød med å sette opp det nevnte testamentet. Videre påvirket Kolsrød sin datter Gina til å søke formuefellesskapet i ekteskapet opphevet, en form for særeie. Kolsrød overbeviste sin datter at Paulshus hadde forlatt henne og barna, men Paulshus trengte bare litt ro, og hadde dratt til sin far. Dette var i oktober 1908. 25. november s.å. forelå søknaden om opphevelse av formuefellesskapet. Denne ble innvilget 7. desember og det var samme dag erklæringen til de sakkyndige forelå.

Ryktespredninger

Paulshus mente at når de Besche var svigerfaren behjelpelig med å framskaffe slike erklæringer som Røeds og Solbergs, og videre at når han, de Besche, i mai 1907 hadde oppfordret Paulshus til å gjøre konkurs frivillig, i motsatt fall kunne han tvinge ham til det, så måtte Paulshus oppfatte ham som sin likeframme motstander. Paulshus hevdet også at de Besche hadde gått på gater og steder for å få folk til å skrive nedsettende om ham. De Besche hadde for øvrig selv forelagt inhabilitetsspørsmålet for amtmannen, som fant å kunne beskikke ham som setteadministrator. Retten avsa sin kjennelse for at habilitetsinnsigelsen ikke ble tatt til følge. Det var rettsadministrator som på egen hånd avsa kjennelsen. Paulshus har i en skrivelse til statsadvokaten bemerket dette:

”Når retten i kjennelse kun består, som i dette tilfelle, av overrettssakfører de Besche, hvorfor så ikke innføre: Etter at de Besche hadde seg lovlig satt, avsas sådan kjennelse satt osv., istedenfor: Etter at retten var lovlig satt osv”.
(”Moss Avis” 1943:15)

Det Paulshus hentyder med utsagnet ovenfor er at det var de Besche selv som avgjorde inhabilitetsspørsmålet om seg selv.

Paulshus framsatte deretter begjæring om sakens utsettelse, idet han hevdet at selve eiendomsspørsmålet – hvem som var eier av Bruusgaardstykket – først måtte bringes på det rene. Det var nemlig påstevnet åstedssak. Den 7. februar 1908 lot Kolsrød nedlegge rettslig forbud mot hogst i Bruusgaardstykket, og til stadfestelse av dette forbud var åstedssak påstevnet. Den skulle ifølge stevningen behandles noen dager etter den 13. mai, da tyverisaken var oppe. – Retten tok ikke hans påstand til følge, selve grense- eller eiendomsspørsmålet var allerede avgjort ved den upåankede overrettsdom og hva der ellers forelå i saken, mente retten. Paulshus hadde som nevnt stevnet sorenskriver Hausmann som vitne, idet han som den der i 1896 avsa dom i saken mellom Paulshus og hans svigerfar angående kjøpet av Kolsrød;

”må være det beste vitne til å uttale hva Paulshus eier eller ikke eier av gården Kolsrød”.

I en skrivelse til Paulshus av 5. august 1907 bemerker Hausmann,

”at under hin prosess var der, så vidt vites, alene spørsmål om størrelsen eller utstrekningen av innmarken for br .nr. 2, mens det ikke var tale om Bruusgaardstykket. I retten provet for øvrig sorenskriveren at han ikke var lokalkjent på de her gjeldende åsteder, hvor han aldri personlig har ferdes.”

Saksøkeren nedla påstand om at Paulshus skulle idømmes 6 måneders fengsel og erstatning til det offentlige.

Det heter i domspremissene blant annet:

”Uten nærmere å innlate seg på avgjørelsen av det spørsmål om Bruusgaardstykket, for at innstevnte skulle få de mål utmark han var tilsagt, måtte ha fulgt med, anser retten det dog utvilsomt at anmelderen er og har vært i ethvert fall formelt eiendomsberettiget til stykket, og at dette var utrykkelig unntatt, samt at innstevnte, etter hva han har forklart, må ha forstått dette. Noe inntrykk av at innstevnte ikke er helt normal eller lider av virkelige vrangforestillinger har retten ikke fått” (”Moss Avis” 1943: 13).

Under forundersøkelsen hadde fogden Birch i Moss antydnet dette.

Det er Birch som skriver i et tilleggsnotat datert 19. november 1907 til statsadvokaten i Smaalenene (Østfold) uttaler fogden i Moss, det vil si Birch:

”Imidlertid er jeg i stor tvil om , hvorvidt siktede kan bli straffet for sådann hugst. Det forekommer meg nemlig klart at siktede med hensyn til sitt forhold til svigerfaderen i anledning av kjøpet av denne gården i høy grad lider av vrangforestillinger – er fått en fix ide, der hindrer ham i å se klart og normalt på ringen”

Saken oversendes 27. november av statsadvokaten til riksadvokaten med blant annet følgende påtegning

”...på meg har han gjort det inntrykk at han visstnok neppe er utilregnelig i lovens forstand, men at han dog med hensyn til denne sak ikke formår å bedømme sitt forhold riktig.... Der kunne kanskje i tilfelle også være grunn til å gjøre unnlattelse av påtale betinget i henhold til strprls. §85 in fine”.

Saken tilbakesendes statsadvokaten 2. desember med følgende notat:

”Da siktede visstnok har hatt den tro at han har tatt til å hugge i det omtalte skogstykke, har jeg ikke noe å bemerke at hr. statsadvokaten treffer den av Dem antydende avgjørelse i saken”.

Det er lensmann Olsen i Rygge og Moss herred som meddeler Paulshus statsadvokatens beslutning i et brev (skrivelse) som er datert 12. desember 1907. Her heter det blant annet at Paulshus hadde hugget ulovlig i Bruusgaardsskogen. Brevet avsluttes slik:

....”men der er gått ut fra at De har manglet evne til i denne sak å bedømme Deres forhold riktig – at De i dette tilfelde ikke tenker eller handler normalt – at De er plaget av en fix ide” (rettsm.komm.1908:560).

Retten fant imidlertid ikke at det forelå tyverihensikt hos tiltalte, og heller ikke at han kunne sies å ha hatt til hensikt å skaffe seg eller andre uberettiget vinning. Hans hensikt måtte nærmest ha vært å foreta seg et eller annet så han kunne få den gamle sak opp igjen. Retten anså det ikke ført bevis for eiendomsbeskadigelse (§ 291), hogst måtte anses foregått slik som enhver forsvarlig mann ville ha utført den i egen skog. Å frifinne tiltalte anså retten imidlertid uriktig. ”Om de faktiske forhold er det nemlig ingen tvil, og selv om derfor de påståtte straffebestemmelser ikke antas å kunne komme til anvendelse, er retten ubundet av den fremsatte påstand mht. forholdets henførelse under straffeloven”. Retten fant å kunne henføre forholdet under strl. §§395 og 392. De gjelder rettsstridig besittelsestagelse. Dommen lød på en bot på 40 kroner og 30 kroner i saksomkostninger. Paulshus forlangte betenkningstid.

Saken ble forelagt statsadvokaten som uttalte at han fant det tvilsomt om Paulshus i det hele tatt burde vært dømt. Når han var frifunnet for tyveri på grunn av manglende

tyverihensikt, mente statsadvokaten at han ikke kunne dømmes for ulovlig besittelse av eiendom. Det kunne derfor være snakk om å påanke dommen til gunst for Paulshus, men da det også kunne være tvil om hans mentale tilstand, fant statsadvokaten at Paulshus burde mentalundersøkes før noe videre ble foretatt og dette var riksadvokaten enig i ("Moss Avis" 1943:13).

Fogden Birch i Moss bemerket, idet han oversendte etterforskningsdokumentene til statsadvokaten, at han fant det godtgjort at Paulshus hadde hogget i sin svigerfars skog, men han var i tvil om han kunne bli straffet for det. Det forekom ham nemlig klart, at Paulshus med hensyn til kjøpet av Kolsrød led av vrangforestillinger og en fiks ide som hindret ham i å se klart og normalt på tingene. Statsadvokaten bemerket i sin oversendelsesskrivelse til riksadvokaten, at "om siktedes materielle urett overfor klageren kan det formentlig ikke være tvil". Statsadvokaten hadde fått det inntrykk at Paulshus "visstnok neppe er utilregnelig i lovens forstand, men at han dog med hensyn til denne sak ikke formår å bedømme sitt forhold riktig". Statsadvokaten foreslo den strafferettslige forføyning innstilt, og hertil sluttet riksadvokaten seg.

("Moss Avis"1943:13).

Stigma

I "hvor tett et samfunn" skriver Christie at en innfallsport til noen av de samme problemene kan antydes ved begrepene stigma og sekundært avvik. Stigma er i kriminologien betegnelse på slikt som kleber ved en lovovertreder eller andre avvik etter at samfunnskontrollørene har satt sitt stempel på ham. Det sekundære avvik er en reaksjon på reaksjonen på det første avvik, og så kan de neste komme i rekke og rad.

Stigma sier noe om samfunnstypen. I tråd med assosiasjoner omkring tette samfunn som under visse betingelser kanskje også ganske gode samfunn, - i tråd med dette vi kanskje kunne si at en egenskap ved det gode samfunn kunne være at det var slik innrettet at stigma virket. Det ville være et samfunn hvor det var viktig å handle på måter som ikke skapte reaksjoner som ledet til stigmatisering. Eller omvendt formulert: Det dårlige samfunn er ett hvor stigma ikke spiller noen rolle som helst. På denne bakgrunn kunne det kanskje antydes at det finnes to ekstremutgaver av de samfunn jeg her skisserer,

begge i det lange løp med tvilsomme egenskaper. Den ene er av typen hvor stigma ikke betyr noe som helst, fordi man alltid kan skjule seg blant fremmede, eller fordi intet spiller noen rolle. Den annen type er samfunn hvor deltakerne hele tiden er gradert, blir gradert, og ingen slipper unna noe. Ingen av disse former synes særlig trivelige eller funksjonsdyktige for samfunn på jakt etter balanse mellom rigiditet og oppløsning. Vi må famle etter bedre løsninger. Men i den famlingen er vi formodentlig mer hjulpet enn skadet ved å se i øynene at visse typer stigmatisering av medborgere formodentlig er uunngåelig – jeg vil si ønskverdig – i et fungerende samfunn. (Christie 1989:128).

Stigmatisering

Gjennom tidene har det alltid floreret fordommer og mystikk rundt psykisk syke mennesker. Gjennom sosiologien har begrepene avvik og stigmatisering blitt innført og undersøkt. Man ble spesielt opptatt av å forstå psykiske lidelser ut fra avvikerperspektivet og å finne ut hvordan dette fenomenet fortonte seg i forskjellige kontekster. Denne måten å forstå psykisk sykdom på ble en utfordring satt opp mot den tradisjonelle tenkning, den bio-medisinske (natur-vitenskaplige) (Norvoll 2007:28).

Samfunnsvitenskapelige perspektiver på psykisk syke har vist oss at sosiale og kulturelle forhold har stor betydning i forhold til psykiske lidelser.

Nyere undersøkelser viser at samfunnet fortsatt er preget av negative holdninger til psykiske lidelser. Selv om mange personer har hatt erfaringer med psykisk lidelse, sier mange at de har manglende kunnskap om dette. Det har også vært en økning i synet på personer med psykiske lidelser som voldelige, som trolig har sammenheng med mediens fokusering. I en undersøkelse for Rådet for psykisk helse (Eide-Fredriksen og Hoff i Norvoll 2007: 43), mener ca. 60 % at det fortsatt er tabu å snakke om psykiske lidelser. Særlig ungdom opplever psykisk lidelse som tabubelagt og vanskelig å snakke om, og menn opplever dette vanskeligere enn kvinner. Samtidig synes det som det er en utvikling i mer positiv retning mot mer åpenhet om psykiske lidelser overfor venner og arbeidsplass og hvor det er stor tiltro til hjelpeapparatet (Lunde i Norvoll 2007:28). Dette er tall og informasjon om hvordan vi ser på psykisk syke personer nå, derfor regner jeg med at for over 100 år siden var forholdet og kunnskapen helt annerledes rent

kunnskapsmessig og hvordan en forholdt seg til psykisk syke. Området var mer tabubelagt da enn nå.

Tanken om å integrere psykiatriske pasienter er i utgangspunktet en god tanke, men vil ikke skje av seg selv. I følge Goffman, er det nok å være rundt de normale, for selv å føle seg normal (Goffman 1993). Myndighetene er opptatt av de materielle tingene som får noen til å virke normal, og sammen med dette skal pasientene få tilbake sin individualitet gjennom lovgivning. Disse tiltakene vil ikke være nok, et liv dreier seg også om å forholde seg til andre mennesker.

I diskusjonen om stigmatisering har en framhevet at denne kan lede til en negativ selvidentitet gjennom selvstempling. Goffman (1993) mente at selvstempling utgjorde en viktig del av det moralske elementet til den psykiatriske pasienten hvor vedkommende tar opp i seg samfunnets negative vurdering og gjør den til sin egen. Resultatet kan bli forstyrret selvidentitet, der vedkommende kun identifiserer seg med sin egen funksjonshemming. Dette samsvarer med at omgivelsene kun ser den psykiske lidelsen og ikke mennesket bak denne. Selvstempling kan bidra til utviklingen av et uheldig forløp fordi den gir et negativt selvbilde som skaper følelse av mislykkethet og depresjon, og leder ofte til at vedkommende isolerer seg fra sosiale sammenhenger. Selvstempling har dermed alvorlige konsekvenser for personer med psykiske lidelser og har vært gjenstand for omfattende debatt.

Nyere undersøkelser bekrefter at stigmatisering inngår i pårørendes hverdagslige erfaringer. Pårørende forteller om manglende åpenhet om psykiske lidelser både innenfor det psykiske helsevernet og ute i samfunnet, og om manglende anerkjennelse fra de nære omgivelser og ansatte (Andersen og Larsen i Norvoll 2007:101). Melvik finner i sin undersøkelse av familier som må leve med et stigma at tap av identitet og arbeid med selvaktelse blir sentralt (i Norvoll 2007:101). Søsken til personer med langvarig psykiske lidelser kan også oppleve følelser preget av en blanding av sorg, håp, skyld, skam og sinne. Goffman (1993) beskriver hvordan mange overveier ulike veier for å løse stigmatiseringsproblemet. Noen velger aldri å fortelle at de har hatt psykiske lidelser eller vært innlagt. Problemet er redselen for å bli avslørt. Andre velger å fortelle det og håper å kunne overbevise de andre om at vedkommende er frisk og normal.

Paulshus på sin side mente selv han ikke var gal, men ble stemplet av noen som om han var gal. Spesielt de sakkyndige handlet, virket det som bevisst ut i fra den teori om at han var gal. Det virker ut fra mitt materiale at de bare hadde det for øye å finne handlinger hos Paulshus som pekte i den retning. Jeg kan ikke finne noe som gir uttrykk for det motsatte. Men som vi vet fikk medisinene for det var det de var Holm og Winge, de to oppnevnte sakkyndige, store problemer med å definere handlingene inn i et rasjonell naturvitenskapelig kunnskapsunivers de kjente, det vil si somatikken. Som Wenche Blomberg hevder at den psykiatriske forskningshistorien i stor grad handlet om å finne ut hvor i kroppen galskapen satt og hva den ble utløst av. Deres vitenskapsparadigmer viser det seg har stengt ute andre innfallsvinkler, og når en mistenker at det er sosiale sammenhenger som har dukket opp, har ikke medisinen hatt metoder som har passet inn eller de er blitt oppfattet som irrelevante (Blomberg 1993:149). Når det var snakk om metode i forbindelse med Paulshus viser det seg at Holm og Winge blant annet var opptatt av å danne seg bilde av karaktertrekk hos pasienten.

Devaluering som samfunnsfunksjon

Wolf Wolfensberger er den personen som har gått lengst i teoretisk behandling av normaliseringsbegrepet, og som også har betydd mest for den internasjonale utbredelsen av begrepet. Hans utgangspunkt er at segregering og nedprioritering av visse grupper av mennesker ikke i seg selv er hovedproblemet, men et symptom på at disse personene blir lavt verdsatt av samfunnet. Alle mennesker er i kraft av sin natur ”evaluerende”. Dette innebærer at mennesker også, på bakgrunn av kulturelle verdier, evaluerer hverandre (selv om dette ofte vil benektes), og at noen derfor vil få en lavere verdi enn andre. Når en person eller en gruppe av personer blir lavt verdsatt av andre personer eller grupper, kaller Wolfensberger for ”devaluering”. Når en person eller gruppe av personer blir lavt verdsatt av samfunnet, vil dette sannsynligvis også reflekteres i den respons eller behandling disse personene møtes med fra samfunnets side.

Et annet viktig poeng hos Wolfensberger er at

”mennesker som blir devaluert av samfunnet, blir gitt roller som er samfunnsmessig devaluerte. Personen blir med andre ord gitt en rolle- identitet som bekrefter og rettferdiggjør den lave verdi samfunnet har gitt personen” (Kristiansen 1994:7).

Wolfensberger har vært mer opptatt av årsakene til sosial utstøtning og segregering. Han er sterkt påvirket av symbolsk interaksjonisme og rolleteori, med klar referanse til Goffman. Likevel har også han en tendens til å havne i en nokså instrumentell posisjon. Dette kommer særlig til uttrykk i beskrivelsen av hvordan verdsatte sosiale roller skapes og sikres:

”Dersom personen allerede er devaluert, må verdssatte roller finnes eller skapes for ham/ henne, og deretter sikres. Dersom personen fortsatt er verdsatt, men i høy risiko for å bli devaluert, så må denne personens roller sikres og forsvares.”

(Kristiansen 1994:11)

Wolfensberger er også opptatt av at kulturelle normer vil variere fra miljø til miljø, både geografisk og sosialt. Han presiserer derfor at en må ta utgangspunkt i *lokale normer*. Wolfensberger tar imidlertid et interessant forbehold med hensyn til det å bruke det lokalt verdsatte som referanse: Han hevder at det fins situasjoner der det som både er relativt vanlig (om ikke i statistisk mening) og kulturelt verdsatt i lokalmiljøet, likevel kan virke ”denormaliserende” for devaluerte personer (Wolfensberger 1991). Det viktigste for Wolfensberger er med andre ord ikke alltid hva som er verdsatt i samfunnet, men hva som anses å bidra sterkest til å oppvurdere eller ”revaluere” mennesker som er, eller står i fare for å bli, devaluert av samfunnet. Det er dette som skjedde med Paulshus, han ble uglesett og ble oppfattet som vanskelig, farlig og en bråkmaker av noen mens andre hadde et annet syn på ham. Alle disse episodene som er kommet fram og gir et dårlig bilde av Paulshus er noen tatt ut av sin sammenheng og brukt spesielt av de rettsmedisinske sakkyndige og resultatet blir at Paulshus blir

devaluert og stigmatisert som vanskelig, bråkmaker og kanskje farlig. Et eksempel på dette er de vitneserklæringene de rettsmedisinske oppnevnte dr. med. Holm og dr.med. Winge bet seg merke i under sine eksaminasjoner.

Testamentet

Testamentet gikk ut på å opprette særerie for datteren og søke kongelig konfirmasjon på at hennes arv skulle bestyres av overformynderiet. 29. april 1907 var de Besche Kolsrød behjelpelig med å opprette testamente angående hans datters (egentlig døtrene, de var to) arv. Paulshus anså dette testamente for en grov inngripen i hans og hans kones eiendomsrettigheter, og anførte videre at de Besche hadde vært Kolsrød behjelpelig med å skaffe erklæringer som gikk ut på at Paulshus var uskikket til å stelle med sine anliggender. Testamentet inneholdt blant annet en tilføyet erklæring fra Ingebret Røed, hvor det heter:

”Paulshus har lagt for dagen en sådan mangel på omsikt og en sådan likegyldighet ved bestyrelsen av hans og hustruens eiendeler samt lider derhos etter min mening av juridiske vrangforestillinger, hvorav følger hang til å komme opp i rettsvister, at det er min overbevisning at han ikke lenge vil kunne klare seg og familie, men kommer til å måtte gå fra gård og grunn, og at han, om han seinere skulle komme i besittelse av arv, snarest ville sette den overstyr.”

Hvordan Kolsrød eller de Besche hadde fått til denne falske erklæringen vites ikke, men vi vet i følge kilder journalisten i Moss Avis hadde, ble denne erklæringen under vergemålsrettssaken i 1912 tilbakekalt av Røed.

Denne erklæringen var også undertegnet av Karl Solberg, en gang eier av Stammæs ved Soon. Det kan tjene til belysning av saken at Røed senere tilbakekalte denne erklæringen ”I alle deler”, og at han under vergemålsrettssaken i 1912 som vitne forklarte, at Paulshus ”i den tid han eide Kolsrød, var forsiktig med skogen og sparte den”, og at den alminnelige mening var at Paulshus i sin tid kjøpte Kolsrød av svigerfaren for en temmelig stiv pris.”

Kolsrøds forklaring på opprettelsen av testamentet:

”Han og hans sønn Johannes har aldri vært uvenner om testamentet.”

Sønnen har til og med skrevet på testamentet.

Dette testamentet ble godkjent ved kongelig resolusjon 19. november 1907. Her er arvelovens § 37 benyttet som bestemmer at Paulshus hustru Gina arver sine foreldre (og skal behandles som umyndiges midler).

Hva var motivet til Kolsrød å gå på byen for å få folk til å vitne falsk mot Paulshus? Hva var hensikten? Hvordan kunne dette skje? Grunnen finner vi kanskje i testamentet. Hvorfor skulle overformyndieriet være døtrene behjelpelig med arven de fikk etter foreldrene? I hvert fall var det ikke behov for det så lenge Gina var gift med Paulshus. Derfor tror jeg de forsøkte å svartmale Paulshus så godt de kunne for å få arven deres (hennes) disponert utenom Paulshus. Dette ble også godkjent ved kongelig resolusjon den 19. november 1907. Dette betydde at Gina får særøie på arven etter foreldrene og det er overformyndieriet som skal ha kontrollen (St.meld. 1914:7).

Paulshus gjør retten oppmerksom på at Kolsrød og hans sønn har vært i slagsmål om testamentet. Johannes ble kastet ut og døren stengt. Kona til Kolsrød forlagte at døren skulle åpnes igjen, og sønnen kom inn, han slo faren over nesen så det gikk av et skinnstykke. Da måtte sønnen gå, idet Kolsrød truet med å hente lensmannen. Paulshus forklarte dette i retten for Holm og Winge, og forlangte at de Besche skulle innkalle Johannes til høring. De Besche nektet dette da Johannes befant seg i Sarpsborg, og han ville ikke påføre det offentlige utgifter. I rettsboken står det ikke et ord om dette. Ved et så viktig punkt burde vel Holm og Winge forlangt Johannes innkalt og avhørt mente artikkelens forfatter (Moss Avis 1943:44).

Vitneserklæring

Kolsrøds vitneserklæring til de rettsmedisinske sakkyndige:

”ved en leilighet for omkring ett år siden (1907) kom Gina hjem til faren, Kolsrød, og fortalte at hennes mann hadde vært ”grov mot henne og at han hadde vært henne utro.”

Det som lå forut for dette, var at Gina hadde skrevet under på et testamente hvor hennes arvelodd skulle undras fellesboet og bestyres av overformynderiet. Heller ikke skulle hun ha mer enn halv arv. Paulshus ble forarget over dette og sa til henne at det var et inngrep i hans og hennes eiendomsrett. Hun hånlo, forteller Paulshus, og derfor ble han sint. Han hadde advart henne på forhånd mot å skrive under på noe, han visste at de Besche hadde skrevet til henne og bedt henne komme ned på hans kontor i Moss.

Kolsrød sier videre i sin forklaring til de sakkyndige:

”Paulshus hadde nemlig i opphisset sinnsstemning slått med et gevær mot et bord, således at det gikk i stykker. Gina trodde at han hadde til hensikt å ramme henne med geværet” (”Moss Avis” 1943:44).

Paulshus eksaminerte Kolsrød vedrørende dette punktet og det er protokollert følgende:

”Vitnet (Kolsrød) opplyser på anledning at hans datter fortalte den gang hun flyttende hjem, at Paulshus hadde tatt et gevær som lå på bordet, og slått etter henne med det. Paulshus hadde tatt hva der lå nærmest for hånden, det hadde antakelig ikke vært hans hensikt å benytte et gevær. Datteren fortalte at han svinget geværet i været og slo det i bordet.”

Dette er en annen forklaring enn Kolsrøds første. Paulshus har altså ikke slått etter konen. Sammenhengen framgår ikke av de sakkyndiges referat, som ikke nevner hvordan Kolsrød etter Paulshus' eksaminasjon forandret sitt vitnesprov. Hustruen ble i det hele tatt ikke spurt av de sakkyndige om affæren med geværet. Det hadde vel ligget nokså nær å gjøre det mente artikkelforfatteren (Moss Avis 1943:44).

Overformynderiet.

7. desember 1908 var det rettsmøte hos overformynderiet hvor begjæringen om fellesboets oppløsning ble tatt til følge. Paulshus var til stede. Det framkom intet som tydet på at Paulshus hadde forlatt sin hustru. Retten, sorenskriverens fullmektig Myrdahl, og overformynderiet representert ved Bjørnstad, kom imidlertid til det enstemmige resultat at Paulshus hadde forlatt hustruen. Her er det hr. Bjørnstad representanten for overformynderiet sier "du er en nesevis knekt". Paulshus reiser seg opp tar sin lue og går fra lokalet. Paulshus skrev om dette rettsmøtet i en artikkel som ble trykket i "Moss Aftenblad" den 5. januar 1909;

Tillat meg, hr. redaktør, å be om plass for følgende i deres blad: Jeg ble varslet om å møte på Moss rådhus mandag 7. desember (1908) i anledning av en begjæring fra min hustru om fellesboets deling. Retten, eller hva den nu kalles, administreres av sorenskriverens edsvorne fullmektig. Til stede var også overformynderne, godseier Bjørnstad, Alby, direktør Sunde, min hustru og jeg. Rettens administrator oppleste en del begjæringer, erklæringer og brev, deriblant et brev fra meg til Moss sorenskriveri, datert 3. desember. Om dette brevts innhold erklærte hr. Bjørnstad at det var noe utidig tøys. Denne ytringen kan ikke sterkt nok påtales, da den er fremkommet av en i offentlig tillitsverv værende mann, på offentlig sted og offentlig møte.

Den samme herre – hr. Bjørnstad til Alby – utropte også i sterkt opphisset tilstand til meg: "Du er en nesevis knekt!" Da disse ord ble gjentatt ennå en gang, anmodet jeg sorenskriverfullmektigen om å nedskrive samme, hvilket han nektet å gjøre. Jeg tok da min lue og frakk for å gå, og ble da av fullmektigen tilslengt et: "Gå ut med deg!", samt tilropt av Bjørnstad: "Han skulle arresteres!"

På slutten av artikkelen skriver Paulshus:

”Det skulle være interessant å få en offentlig redegjørelse for berettigelsen av en sådan enestående opptreden fra menn i offentlig stilling og i offentlig møte.”
(”Moss Avis” 1943:19).

Noen redegjørelse kom ikke. Sorenskriveren har i en påtegning av 18. januar 1909 til Paulshus meddelt at artikkelen er forelagt ”vedkommende.” Derimot gikk Myrdahl, sorenskriverens fullmektig, til bladets redaktør og ba ham ikke ta inn noe mer om denne sak. Redaktøren har selv meddelt Paulshus dette, og videre at fullmektigen ved samme anledning hadde gitt som begrunnelse for sin anmodning at Paulshus ville bli erklært for sinnssyk. (Moss Avis 1943:19).

At Paulshus forlot rettsmøte etter slike bemerkninger ”du er en nesevis knekt”, synes høyst naturlig. Noe utslag av sinnssykdom kunne det neppe være. Et annet spørsmål er om det i Paulshus fravær under slike forhold i det hele tatt kunne være lovlig å treffe noen avgjørelse i det spørsmål som var fremmet. Det ble imidlertid gjort.

Umyndiggjørelsen

Begjæringen om umyndiggjørelse var framsatt av Paulshus hustru Gina med den begrunnelse at

”da han som sinnssyk er innlagt på Gaustad, og således må anses å mangle evnen til å dra omsorg for seg og sitt gods ved det nu av meg forlangte skifte av vårt bo” (”Moss Avis” 1943:45).

Gina handlet i 1909 stikk i strid med sin overbevisning om at mannen ikke var sinnssyk.

Men i følge Gina stilte saken seg annerledes:

”Sagføreren gjorde nu i stand en Ansøgning om Ækteskabets Opløsning, hvilken jeg underskrev, idet min Fader forlangte, at jeg skulde skilles fra min Mand. Jeg har ikke næret noget bestemt Ønske om at skilles; men dette er blitt gjort efter Paatryk fra min Fader, der gjorde sin økonomiske Støtte afhængig af, at jeg blev kvitt min Mand. (Gina hadde 10 barn å ta vare på (min anm.)). Før min Mands Indlæggelse paa Gaustad, men medens den mentale Undersøgelse paagikk, gjorde min Fader, med Assistance af Lensmand Olsen, i stand Begæring om Skifte af vort Fællesbo, hvilken jeg ogsaa underskrev, idet jeg ikke forstod mig paa Affæren, men maatte følge min Faders Raad.

I 1907, før Boet blev skiftet, gjorde min Fader Testamente og overdrog en eventuell Arv direkte til mine Børn. Jeg blev ogsaa den gang indkaldt til Sagføreren, hvor jeg undertegnede på dette. Jeg blev ikke gjort oppmærksom paa, at en Fjerdedel var testamentert til min Søster Elise, idet Sagføreren kun sagde til mig at der var gjort, hva Loven hjemlede. En Tid senere blev jeg gjort oppmærksom paa Forholdet af min Mand, og paa omtrent samme Tidspunkt fortalte min Søster ogsaa dette. Hun udtalte ved samme Anledning, at min Fader efterhvert skulde støtte mig, saa jeg derved skulde faa Vederlag for den borttestamenterede Fjerdedel. Nogen saadan Sum har jeg ikke faaet.

Jeg har ikke oppfattet min Mand som sindssyg, og jeg kan ikke merke nogen som helst Forandring paa ham. Jeg var henvist til å følge min Faders Raad, og saa mig ikke i stand til at gribe noget ind i Myndighedernes Beslutninger” (“Moss Avis” 1943:30).

De som legges inn på sinnssykeasyl ble automatisk umyndiggjorte på Paulshus tid. Ved at det blir skrevet ut en sinnssykeattest og denne blir ved deg resten av livet. Dette var en vanlig prosedyre. Også for Paulshus som skulle vise seg fikk store alvorlige konsekvenser for ham.

De Besche finner Paulshus frammøte i retten unyttig, og at det i høy grad kan påvirke ham så sterkt at det kan få skadelig innflytelse på ham. Han anser det endog utilrådelig at Paulshus gjøres kjent med hva som foregår. Myrvold som administrerte

vergemålsretten hadde samme oppfatning. Her kommer det tydelig fram at noen vet mer enn andre. (Moss Avis 1943:45).

I et rettsmøte den 16. oktober 1907, hvor Paulshus protesterte mot de Besche som administrator, lot han blant annet følgende føre til protokolls:

”Idet jeg anser vedkommende testamente for grunnløs inngripen i mine og min kone Ginas eiendomsrettigheter og dernest forsøkte overrettsakfører de Besche i Moss i svendeforeningens lokale i Moss i vår, den 7. mai 1907 først ved å tilspørre meg om jeg frivillig ville gjøre konkurs i vitners nærvær, og dernest, da jeg ikke ville innvilge deri, søkte ved likefrem tvang, at tvinge meg til å gjøre konkurs, idet han sa, at han kunne, og da jeg har hørt som rykte, at Edvin Kolsrød også ville få meg konkurs i vår, må jeg ha grunn til å anse disse to mennesker Edvin Kolsrød og overrettssakfører de Besche som mine likefremme motstandre....” (”Moss Avis” 1943:

Paulshus protest ble imidlertid ikke tatt til følge.

Paulshus godtok imidlertid dommen. Han avga også erklæring om at ethvert mellomværende mellom ham og svigerfaren nå skulle være opp- og avgjort. Paulshus gikk derimot vekk fra denne erklæringen morgenen etter på motpartens sakførers kontor, idet han hevdet at den var blitt til under utilbørlig påvirkning fra svigerfarens sakfører. Saken ble forelagt statsadvokaten, som uttalte at han fant det tvilsomt om Paulshus i det hele tatt burde vært dømt. Når han var frifunnet for tyveri på grunn av manglende tyverihensikt, burde han, skrev statsadvokaten, vel neppe heller kunne dømmes for ulovlig besittelse av tømmer. Det kunne derfor være tale om å påanke dommen til gunst for Paulshus, men da det også kunne være tvil om hans mentale tilstand, fant statsadvokaten at han burde mentalundersøkes før noe videre ble foretatt, og det var riksadvokaten enig. Til å foreta denne mentalundersøkelse ble sinnssykelegene dr. med. Paul Winge og dr. med. Harald Holm oppnevnt.

Paulshus fikk ikke informasjon om resultatet av mentalundersøkelsen før måneden etter. Sorenskriveren og overformynderiet som behandlet søknaden om opphevelse av formuefellesskapet i ekteskap antok at Paulshus hadde forlatt kone og barn og at forholdet ikke kunne vedbli som det nå var ("Moss Avis" 1943: 45).

Vi har også erfart at andre sakkyndige indikerer at for å komme fram til en diagnose må en belage seg på å bruke mye tid for å kunne observere pasienten tilstrekkelig ofte opp mot 3 måneder og helst på opphold på en institusjon. I den forbindelsen ble Paulshus forelagt et tilbud om å sjekke ut om han var sinnssyk. Den av legene Holm og Winge som 7. desember 1908 utstedte en sinnssykeattest må denne betraktes som opphevet ved at dr. Christie har avgitt en erklæring om at han ikke finner Paulshus sinnssyk. Paulshus er imidlertid ikke tilfreds med dette, og vil heller ikke slå seg til tåls med en eventuell erklæring om at Paulshus ut fra vår tids psykiatriske oppfatning neppe ville blitt betraktet som sinnssyk på grunnlag av hva der forelå i 1908. Det Paulshus ønsker, er å få presisert og juridisk slått fast at han i det hele tatt ikke var sjelelig syk i 1908, men at legerklæringen er avgitt på sviktende grunnlag, nemlig påståtte urettmessige gjennom domspremissene. Så vidt en kan forstå, dreier det seg her om spørsmålet kverulant eller ei. – Mentalundersøkelsen foregikk den 26. september 1908 og 9. oktober s.å. Da det i 1912 ble oppnevnt to andre psykiatere til å undersøke Paulshus mentale tilstand, legene Scharffenberg og Dedichen, fant de det nødvendig å ha Paulshus til observasjon på asyl i tre måneder for å kunne gjøre seg opp en mening. Dette stiller unektelig Holm og Winges erklæring i et eiendommelig lys.

Paulshus ønsket å få presisert om han var sjelelig syk i 1908 eller ikke uten at det ble satt i gang et altfor stort og kostbart rettsapparat.

Det er Birch som skriver i et tilleggsnotat datert 19. november 1907 til statsadvokaten i Smaalenene (Østfold) uttaler fogden i Moss, det vil si Birch

”Imidlertid er jeg i stor tvil om, hvorvidt siktede kan bli straffet for sådann hugst. Det forekommer meg nemlig klart at siktede med hensyn til sitt forhold til svigerfaderen i anledning av kjøpet av denne gården i høy grad lider av vrangforestillinger – er fått en fix ide, der hindrer ham i å se klart og normalt på ringen” (rettsm.komm.1908:560).

Saken oversendes 27. november av statsadvokaten til riksadvokaten med blant annet følgende påtegning

”...på meg har han gjort det inntrykk at han visstnok neppe er utilregnelig i lovens forstand, men at han dog med hensyn til denne sak ikke formår å bedømme sitt forhold riktig.... Der kunne kanskje i tilfelle også være grunn til å gjøre unnløstelse av påtale betinget i henhold til strprls. §85 in fine”.

Saken tilbakesendes statsadvokaten 2. desember med følgende notat: ”Da siktede visstnok har hatt den tro at han har tatt til å hugge i det omtalte skogstykke, har jeg ikke noe å bemerke at hr. statsadvokaten treffer den av Dem antydende avgjørelse i saken”. Det er lensmann Olsen i Rygge og Moss herred som meddeler Paulshus statsadvokatens beslutning i et brev (skrivelse) som er datert 12. desember 1907. Her heter det blant annet at Paulshus hadde hugget ulovlig i Bruusgaardsskogen. Brevet avsluttes slik:

....”men der er gått ut fra at De har manglet evne til i denne sak å bedømme Deres forhold riktig – at De i dette tilfelle ikke tenker eller handler normalt – at De er plaget av en fix ide.”

Goffman har blant annet vært inne på hvordan vi behandler hverandre etter hva vi vet om hverandre. Hva slags midler bruker vi? (Goffman 1992). Jeg har nevnt det før, men mange av uttalelsen Paulshus har kommet med gitt i rettssakene blant annet og reaksjoner han har kommet med i rettssakene viser det seg senere er blitt brukt mot ham.

De er tatt ut av sin sammenheng og ofte brukt i en annen kontekst. Det er blitt nevnt at dr. Holm og dr. Winge har brukt rettsprotokollene på en slik måte at uttalelser i en sammenheng er blitt brukt allmenngyldig. Verre blir det når selve rettsgrunnlaget i straffesaken er bundet på gale premisser. Selve konflikten hvem eier hva eller hva ble kjøpt ble aldri løst. En (retten) trodde kanskje det, men ingen tok dette til etterretning bare Paulshus som egentlig var den som hadde best innsikt og kunnskap når det dreide seg om kjøpet av Kolsrød gård.

Kolsrød kan vi ikke stole på fordi han gir inntrykk av å lyve og bruke ”fantestreker” for å få fram sine krav. Derfor berører vi ikke bare sosiologiske mekanismer som lagdeling, men vi berører også psykologiske mekanismer vi finner i klassestrukturen i samfunnet.

Dommen over Paulshus ble aldri effektivt. Advokat Fredrik Voss skriver at etter hans mening hadde det vært riktigst om de Besche hadde veket sete som settedommer ved den første anledning. Paulshus påstand dette, og da ville det naturligvis ikke blitt spørsmål om ham (de Besche) som settedommer ved mulige seinere forretninger.

Advokat Fr. Stang Lund skriver et brev til dr. Christie, Moss:

”Jeg har sagt til hr. Paulshus, at meddomsrettsdommen av 1908, hvis den var blitt påanket, etter min oppfatning ville være blitt opphevet. Saken var anlagt mot Paulshus for tyveri. Meddomsretten fant ikke å kunne felle ham herfor, men dømte ham i stedet for ulovlig besittelsestagelse av fast gods og løsøre. Denne fellelse berodde etter min oppfatning på en uriktig lovanvendelse og var prosessuelt utilstedeilig.”(”Moss Avis” 1943:16).

Oppsummeringsvis har denne bolken gitt et forsøk på gjennom historien å gi et lys og ikke minst innsikt i hvordan stigma og stigmatiseringsmekanismene gjør med oss som mennesker. Vite det hvor effektivt og farlig konsekvensen kan bli hvis vi ikke korrigerer kartet med terrenget underveis.

Det er gjennom den rettsmedisinske erklæringen og måten den har funnet sted på og arbeidsmetoden de to oppnevnte legene Holm og Winge har benyttet seg av, at vi kommer til kjernen i problemstillingen i oppgaven; Hvordan ble han tvangsinnlagt. Vi skal gå igjennom den rettsmedisinske erklæringen nøye for å finne mulige løsninger på

problemstillingen. Men ikke bare det, vi skal samtidig se bruken av makt og kontroll kommer til uttrykk gjennom fortsettelsen av historien til Paulshus.

DEL 3 – TVANGSINNLEGGELSE (1909) I RELASJON TIL MAKT OG KONTROLL

Innledning

Gjennom å studere Paulshus-saken gir dette materialet oss en nøkkel til tydeligere se maktrelasjonene, de som dominerer, og konfliktene som kommer til uttrykk og hvordan de fungerer og dette gir oss samtidig en mulig måte å kunne analysere diskurser av taktisk, politisk eller strategisk måter.

Ifølge Bourdieu befinner makten seg på flere steder. I lovgivningen, i politikken, i byråkratiet og innen for rettssalen. Makten utøves av flere ulike aktører. Staten påvirker byråkratiske prosedyrer borgernes syn på hvordan samfunnet skal organiseres og hvilke normer som skal gjelde. Det skjer ofte i det skjulte, noe Bourdieu stiller seg kritisk til. Statens tanker er til stede i hver enkelt borgers tanker. Borgerne får likt syn på passende oppførsel, på hvilke normer som gjelder. Hvordan forskjellige prosesser kommer til uttrykk i samfunnet blir av Bourdieu beskrevet som naturlige ritualer som staten har kontroll over. Ett slikt ritual kan være at dersom en har brutt norsk lov, blir en straffet (Bourdieu 2008).

Med begrepet makt tenker en ofte på strenge virkemidler som tvang, trusler og sanksjoner etc. Men det er ikke gitt at makt er noe negativt. I bestemte situasjoner kan det å bruke makt bli sett på som positivt og også føre noe godt med seg. Makt kan derfor ses på fra flere hold. Makt opptrer dessuten i ulike former, for eksempel i form av kunnskap eller posisjon. Og det er her vi gjenkjenner aktørene våre; Kolsrød, som en gammel velkjent bonde, relativt velsituert og med autoritet på den ene siden og

Paulshus, svigersønn, ung, rik, sannhetssøkende, ønske om rettferdighet, men utfordret Kolsrøds doxa.

Max Weber sier at makt er å få viljen sin gjennom tross motstand. Weber tar opp de synlige formene for makt. Han bruker klassemotsetningene i samfunnet og byråkratiet til å vise hvem som har makt, og de som sitter med makten handler etter gjeldende lovverk. Makten er her viktig for å skape og opprettholde orden i samfunnet. I Webers maktbegrep eksisterer det en interesse motsetning mellom de ulike partene (Weber 2000 1922)).

Hos Bourdieu er det staten som har makt over borgerne:

”Statens er sluttproduktet av en prosess hvor ulike former for kapital konsentreres: kapital av fysiske styrker eller tvangsinstrumenter (hær, politi), økonomisk kapital, kulturell kapital og symbolsk kapital” (Bourdieu 1996:55).

En kan skille mellom ulike makttyper, blant annet legitim og illegitim makt. Gjennom lovverket og håndheving av lovverket sitter rettens håndhevere på en legitim makt. I det retten forvaltes av staten er dommeren statens forlengede arm og gjennom å skjømte sin sal og dømme rettferdig forvalter han et maktapparat.

Makt og kontroll

Michel Foucault på sin side er ikke så opptatt av å analysere og forstå makt på samme måte som Max Weber var om dens plassering og legitimitet. Han fokuserte heller mer på hvordan makt utøves i praksis. Noe av dette finner vi igjen ved tilnærmingen hans ved historien om Pierre Rivière, hvor makt fikk et uttrykk av hvordan en utøvde handlinger (praksis) gjennom teknikk og strategier. For å beskrive hvordan vitenproduksjon (kunnskap) og vitensutøvelse foregår, må en undersøke de maktpraksiser som settes i verk. Foucault er primært interessert i makt for så vidt som det sier noe om viten. Og omvendt.

Et eksempel på anvendelsen av dette i vårt tilfelle er diskusjonen i ettertid hvor den rettsmedisinske kommisjon måtte forklare seg om hvordan og hvorfor de hadde ansett Paulshus som sinnssyk kommer det fram følgende:

I det Paulshus skal ha brukt sterke uttrykk om oppmålingsmennene som brukte arbeidsmetoder som ikke holdt mål, og som sakskunnskapen har gitt ham rett i ettertid, kommenterer de to sakkyndige leger Holm og Winge:

”Paulshus mangler øyensynlig forståelse av det umoralske i å framsette de ovenomtalte grove beskyldninger mot de personer og autoriteter som har hatt befatning med hans saker” (”Moss Avis” 1943: 32).

En kan naturligvis si at kritikk av dommen av 1896 er en sak for jurister og ikke leger, men når det som i dette tilfelle gjelder et menneskes ”være eller ikke-være,” og legene selv bruker Paulshus reaksjon på dommen som grunnlag for sin sinnssykeerklæring, synes det høyst eiendommelig at de ikke har forlangt en juridisk sakkyndig bedømmelse av saken til støtte for den erklæring de skulle avgi. Som en kjent sinnssykehuslege, direktør Lund ved Veum asyl, uttalte i en samtale med Paulshus senere, at hvis disse tidligere dommene er uriktige, så er hele sinnssykeerklæringen uriktig (”Moss Avis” 1943:32).

Videre når vi ser på hva som i ettertid har skjedd med saken til Paulshus og når de berørte skal forsvare sine handlinger virker det ofte patetisk fordi holdbarheten (validiteten) av undersøkelsen/ og synet på Paulshus stemte ikke. Det ble ikke foretatt en gal beslutning, men en unnskylder det rettspsykiatriske apparatet med at det foreligger ny viten, og vi visste ikke bedre i 1908. Slik at når Paulshus-saken flere ti-år senere blir tatt opp igjen og den rettsmedisinske kommisjonen må forsvare seg lyder det slik:

Den rettsmedisinske kommisjonen fikk seg ett spørsmål forelagt i 1945 vedrørende Paulshus-saken, nemlig om Holm og Winge tok feil, da de i 1908 erklærte Paulshus for sinnssyk.? Her er svaret som forelå og som berører Foucaults definisjon om makt når den sier noe om viten og omvendt.

Et brev fra Gabriel Langfeldt datert 8. oktober 1947

Kommisjonens uttalelse:

”Man vil tilslutt uttale at de symptomer som Paulshus etter sakkyndiges beskrivelse frembød i 1908, ikke var så markert at kommisjonens medlemmer etter sitt på moderne oppfatning byggede personlige skjønn ville ansett ham som syk. Siden det er opplyst at sinnssykdom ikke fins i slekten, mener man også å kunne uttale at det ikke er grunn til å se hans reaksjon på eiendomshandelen m.v. som noe uttrykk for arvelig tendens til sjelelig sykdom”.

(RA: Boks 74)

Vi skal dvele litt ved dette som Foucault også har uttalt at galskap ble en sykdom etter at legene tok over behandlingsfeltet. Men først skal vi gå igjennom den rettsmedisinske erklæringen til dr.med. Holm og dr.med. Winge.

Den rettsmedisinske erklæringen

”På jakt etter karaktertrekk”

Til å foreta denne mentalundersøkelsen ble politi- og fengselslege dr. med. Paul Winge 1857-1920) og overlege ved Kristiania sindsygeasyl dr. med. Harald Holm (1852-1926) oppnevnt. Dette til tross for at retten sier at de hadde inntrykk av at Paulshus var normal og at han ikke led av vrangforestillinger. Hvordan og hvorfor statsadvokaten hang seg opp i at det skulle foretas en mentalundersøkelse av Paulshus ble ymtet både fogden Birch og lensmann Olsen. Det vi vet er at Paulshus var utkjørt etter rettssakene og dro til sin far. 27. januar 1909 møter Paulshus opp i rettslokalet i Moss. De Besche leser opp de sakkyndiges erklæring og meddeler Paulshus at han skal innlegges på Gaustad.

Legene Holm og Winge foretok en mentalundersøkelse som fant sted i 2 rettsmøter. Paulshus selv foreslo at 2 oppnevnte leger fra Moss kunne være til stede og delta i undersøkelsen, men dette ble ikke imøtekommet. Disse 2 rettsmøtene som varte i 9 timer hver, ble det avhørt 9 vitner. Det de sakkyndige ellers hadde av materiale å bygge på var skriftlig materiale fra rettssakene samt at de hadde snakket direkte med ham. I deres erklæring datert 7. desember 1908 heter det at de anser Paulshus som sinnssyk og trenger behandling på sinnssykeasyl, men han anses ikke som farlig for den offentlige sikkerhet. Videre heter det i erklæringen at Paulshus led av paranoia querulans (prosesssyke).

Holm og Winges eiendommelige ”mentalundersøkelse” av Paulshus

Kolsrød gikk uti fra at Paulshus hadde forlatt kona og barna. Kolsrød fikk sin datter til å framsette begjæring om fellesboets oppløsning. Man ventet på legene Holm og Winges erklæring etter at disse to hadde avsluttet undersøkelsen av Paulshus mentale tilstand. På Moss sorenskriverkontor skrev Kolsrød en erklæring om at Paulshus på grunn av ”uforstand ved gårdens drift” hadde dratt til sin far, og at Kolsrød anså det umulig for Paulshus lenger å kunne klare seg. I erklæringen blir det uttalt tilslutt, at når formuesfelleskapet er blitt hevet og ektefellene separert, vil Kolsrud tre støttende til.

Av sorenskriverens fullmektig, Myrdahl, ble det forsøkt innhentet uttalelser om Paulshus kunne sies ved uforstand eller lettsindighet i fellesboets bestyrelse å gi vel grunnet anledning til frykt for at han skulle sette midler overstyr. Ingen av de tilspurte ga bekreftende svar på dette, selv ikke Ingebret Røed, som tidligere i påtegningen på det før nevnte testamentet hadde uttalt seg så nedsettende om Paulshus. Han ville nå ingen forklaring gi. Lærer Elling Reme skriver blant annet:

”Hva Paulshus angår, har han godt lov som god og uegennyttig nabo. Når man derimot har hatt det inntrykk at hans interesse for familien og sitt nærmeste livskall ikke har vært av sterkere art, og i det seinere etterhånden avtagende, skyldes dette neppe noen uvilje mot hustruen, om hvem han leilighetsvis til meg personlig endog har uttalt seg velvillig og anerkjennende, men visstnok først og fremst den beklagelige konflikt som på et tidlig stadium oppsto mellom ham og svigerfaren, og som siden også har utstrakt seg til øvrigheten.”

Gina sier i sin forklaring til Winge og Holm at Paulshus ikke har vanskjøttet gården, har betalt familiens underhold. Og at Reme aldri har vanket i Paulshus’ hjem. (”Moss Avis 1943:18).

De saksyndige skriver videre at allerede før 25 års alderen er det hos Paulshus kommet til syne en rekke psykiske sykdomssymptomer som med årene etterhånden er blitt mer

fremtredende. Disse symptomene er forfølgelsesforestillinger, forhøyet selvfølelse samt abnorm stemningsveksel (Retts.med.kom.1908:576).

Rettsboken fra den såkalte granskningsforretning er på 24 håndskrevne sider. Vi finner 8 vitner,(pluss Paulshus) og ett ekstra møte ble holdt på Møllergt. 19 i Oslo. (gml. Politistasjonen). En kan ikke nettopp si det forelå noe overveiende materiale fra de sakkyndige som de kunne bruke for å danne seg et godt og solid grunnlag for å komme fram til å erklære Paulshus sinnssyk og farlig for den offentlige sikkerhet. Vi skal ikke gå nærmere inn på dette, men det er grunn til å komme tilbake til sinnssyke-erklæringens innhold og trekke fram noen punkter som viser sterke vilkårligheter med hensyn til den faktiske framstillingen av saken og en ensidig prosedyre for Paulshus motpart. Først noen bemerkninger om referatet fra granskningsforretningen.

”Med tilføyende på anledning” er et uttrykk som ofte går igjen i rettsboken. Under denne anonyme framstilling skjuler seg at det er Paulshus som etter at administrator og de sakkyndige er ferdig med sin eksaminasjon har stilt spørsmål og for Kolsrøds vedkommende i alminnelighet med det resultat at denne kommer med nye forklaringer helt i strid med de tidligere. At det var den ”sinnssyke” Paulshus som satte tingene på plass forteller rettsboken intet om.

Eiendommelig er den måten de sakkyndige benytter rettsbokens referat på. For det første skulle man ha trodd at de etter de forskjellige motstridende forklaringer som forelå protokollert fra Kolsrød, ville ha sett med en viss skepsis på dette vitne, han spiller imidlertid en fremtredende rolle i deres bevisførsel for at Paulshus var sinnssyk. Dernest refererer de Kolsrøds vitneprov galt. Det heter i de sakkyndiges erklæring:

”Edvin Kolsrød forklarer som 8. vitne i rettsmøte 9. oktober 1907 at han ikke har noe nærmere personlig kjennskap til Paulshus’ gårdsdrift, dog er han tilbøyelig til å anta at gården i årenes løp er blitt noe vanskjøttet.”

Kolsrød har i dette rettsmøte sagt noe helt annet, hans vitneprov er i rettsboken protokollert slik:

” Paulshus steller sine affærer så slett som mulig så det er ingen nytte ved å hjelpe ham. Som et eksempel herpå anfører vitnet at han særlig har hogget ufornuftig i skogen likesom selve gårdsbruket er dårlig skjøttet. Vitnet opplyser at da han solgte skogen var det en del tømmer i skogen. Istedenfor å hogge trærne som tømmer hogget Paulshus opp det meste til kubb og solgte det til cellulosefabrikken, det kjørtes ned av vognmenn han leiet fra Moss. Av en tømmermann ved navn Gunnar har vitnet hørt at Paulshus tok flere av de største trærne i skogen, lot dem skjære opp til bord til husbehov og la bordene opp på hverandre så tett at de ble ødelagte. Også det at jordveien er dårlig brukt har han hørt av andre.”

Viktig å bemerke at det var Paulshus som eksaminerte vitnet (Kolsrød) om de forskjellige spørsmål hvor Kolsrød ga disse unnvikende svarene, han

”hadde hørt det av andre.”

Det heter videre i rettsboken:

”vitnet altså Kolsrød forklarer at uvennskapet mellom ham og hans svigersønn Paulshus skriver seg fra den ofte omtalte gårdhandel” (”Moss Avis 1943:39).

Men denne gårdshandel vil de sakkyndige ikke noe nærmere inn på. Det ville vel vært nokså naturlig om de hadde spurt om hvordan det forholdt seg med de motstridende uttalelser om målarealet som Kolsrød etter hvert ga, etter hvilke oppgaver gården var solgt o.s.v. Det ble under granskningsforretningen ikke spurt om dette med et ord. Gina Paulshus’ forklaring for de sakkyndige om gårdsdriften er i strid med svigerfarens:

”Vitnet har ikke det inntrykk at hennes mann har vanskjøttet gården.”

For de sakkyndige forelå det ikke andre vitneprov om gårdsdriften enn disse to, de sakkyndige unnlot å spørre noen av de andre vitner om dette punktet.

De sakkyndige har i sin erklæring framhevet en del av de sterke uttrykk som Paulshus brukte ved forskjellige anledninger, et sted er ordene ”rev” og ”skurk” nevnt (de er for øvrig tatt ut av sin sammenheng). Det står ikke noe om hvorfor Paulshus mente han hadde grunn til å bruke disse uttrykk. At det kunne ha lønt seg om man på et tidligere tidspunkt hadde gått visse ting nærmere etter i sømmene, slik Paulshus forgjeves forlangte.

Videre heter det i de sakkyndiges erklæring:

”Under eksaminasjonen av Paulshus’ rettsaker trer hans forhøyede selvfølelse fram, og han er både i og utenfor rettslokalet stadig på vakt, idet han alltid værer fare for overlistelser og derfor må overse alle tenkelige muligheter. Festelsen og systematiseringen av den oververdige ide og de øvrige knyttede forfølgelsesforestillinger har umuliggjort utviklingen av noenlunde kraftige motforestillinger, og når det til en tid er lykkes å få ham til å opptre forsonlig, således som ved forliket 15.mai 1908, har han kort etter angret dette, trodd seg overlistet eller narret, og nå nylig inntatt sin gamle, uforsonlige holdning.”

Videre heter det:

”Under eksaminasjonen om hans personlige anliggender kommer han temmelig lett i affekt, og begynner av og til å gråte”(”Moss Avis” 1943: 42).

I erklæringens avd. II heter det:

”Allerede før 25års-alderen er der hos Paulshus kommet til syne en rekke psykiske symptomer som med årene etterhånden er blitt mer fremtredende. Disse symptomene er forfølgelsesforestillinger, forhøyet selvfølelse samt abnorm stemningsveksel”.

Det er altså Paulshus’ mentale tilstand 12-15 år før legene så ham de uttaler seg om på denne måten. Deres uttalelser er basert på dokumentene i underrettssaken, og ikke på noe annet. Winge uttalte under granskningsforretningen at Paulshus ”ikke hadde lov til å tro at han var forurettet av sin svigerfar” – en eiendommelig uttalelse når man gransker Paulshussaken nærmere (”Moss Avis” 1943: 42).

Paulshus setter opp 10 punkter som betingelse for å la seg mentalundersøke. Disse ble på sin side brukt av de sakkyndige som bevis for at Paulshus var sinnssyk. De ti punktene innbefattet blant annet at:

1. Undersøkelsen skal kun foregå i rådhusalen i Moss.
2. Undersøkelsen skal kun foregå i offentlig satt rettsmøte. Altså i lovlige rettsformer i overvær av dommere. (settedommer med meddomsmenn).
3. I overvær av legene P. Nyquist og Christie på min part, samt de av de offentlige oppnevnte legene Winge og Holm.
4. Da det framgår av lensmann Olsens skrivelse av desember 1907, at det kun er denne sak, at jeg har små evner til å tenke og handle normalt samt er plaget av en fikks ide, forlanger jeg, at undersøkelsen vesentlig omfatter nr. 13-1894 samt de senere holdte etterforskninger og forhør og de i den anledning av meg tilsendte skrivelser og hva jeg i den anledning måtte behøve av innstevnte menn, måtte bli å besørge av det offentlige, samt alle sakens papirer meg tilstillet.
5. At et hvert spørsmål, som jeg under undersøkelsen måtte rette til noen, (uansett hvem det er), må bli besvart, uten at retten eller noen annen, som dermed har å gjøre, legger seg imellom og truer meg med mulkt eller utvisning, som jeg ofte har vært utsatt for under etterforskningsforhørene.
6. Adgang for hvem som helst til å overvære undersøkelsen.
7. At undersøkelsen er for meg i alle deler omkostningsfritt, hvordan så enn utfallet blir.
8. Alle sakens papirer utlånes til meg i 6 dager innen undersøkelsen finner sted.

9. At fremkomme med, hva jeg i sakens anledning under undersøkelsen måtte finne fornødent.
10. Kommer det bud om at det er sykdom i mitt hjem, at jeg og dr. Christie har tilladelse til å gå hurtig bort.

Disse betingelser ble satt opp etter konferanse med de Besche, (Paulshus store motstander) men Paulshus ble formanet om ikke å si noe om dette.

Likevel synes jeg at disse 10 punktene som Paulshus presenterte med hjelp av de Besche vitner både om modenhet og et stort mot. De vitner om en juridisk teft og god forståelse av rettigheter og gir på samme måte en åpen tilnærming til dialog og en utstrakthånd for å komme fram til en god løsning. Gjennom åpenheten "alle kunne komme" gir Paulshus signaler om "demokratiets rettergangsprosedyre" som på samme vis gir ham beskyttelse.

Om konferansen (møte) som ble holdt i Møllergaten 19 i Kristiania, og det var Paulshus som hadde forlangt den for å gjøre rede for den tidligere sak og dommen av 1896. Den varte kort, halvtime av trekvarter. Paulshus begynte sin forklaring om gårdshandelen, men ble, forteller han, etter en stunds forløp avbrutt av Winge som utbrøt:

"De har en merkelig evne til å snu alt mulig slik at det ikke er mulig å kjenne noe igjen." Paulshus sa, at det de hadde å se etter, bare var løgn. "Å, De er vel ingen sannhetsapostel De heller!", sa Holm.

Og dermed var konferansen slutt, legene ville ikke høre noe mer om gårdshandelen, de var ikke jurister, sa de, og måtte holde seg til de avsagte dommer som riktige ("Moss Avis" 1943:36).

Som kontrast til ovenfor nevnte rettsmedisinske granskningsmøte kan dette innlegget gi vitne om: Fra Moss Avis 16. januar 1948.

Paulshussaken.

Som kjent har den rettsmedisinske kommisjon nå erklært at Paulshus aldri har vært sinnssyk. Når han i 1908 ble erklært sinnssyk, var det fordi "sjelekunnskapen" ikke stod høyere den gang – for å si det enkelt. Nå vet man bedre.

Men gransker man dokumentene fra den gang synes avgjørelsen å hvile på et særdeles tynt grunnlag, også bedømt ut fra den tids krav til behandling av en så viktig ting som en menneskeskjebne er. Vi mener at nedenstående dokument fra sakens mange akter er grunnlag for vår oppfatning.

Vergemålsretten 1912

Som jeg tidligere har vært inne på ble alle som ble lagt inn på sinnssykeasyl umyndiggjorte. Ved nedenfor eksempel og episode ønsker jeg å vise hvor vanskelig og omfattende det egentlig var for rettspsykiatrien og komme fram til en diagnose. I 1912 den 15. mai ble vergemålsretten satt på Moss Rådhus, administrert av den konstituerende sorenskriver Chr. L. Jensen og medbetjent av forlikskommisjonen Karl Nikolaisen Ingulstad og Hans Nilsen Hafnor. Her skulle sak no. 14/192 vergemålssak angående Carl Halvorsen Paulshus behandles. Tilstede var Carl Paulshus med verge Jørgen Grepperød samt overrettssakfører Bredal. De oppnevnte sakkyndige legene Dedichen og Scharffenberg var også til stede. Nr. 1 sakkyndige Henrik Arnold Thaulow Dedichen f. 1863, overlege ved Dedichen Asyl i Østre Aker, ubeslektet og helt uforbunden for øvrig med Paulshus. Og nr.2. sakkyndige Johan Scharffenberg f. 23/11-1869, lege ved Kristiania Tvangsarbeidsanstalt, bopel i Kristiania, ubeslektet og uforbunden med Carl Paulshus. De sakkyndige erklærte at de var bekjente med det protokollerte og fremlagte sak, samt at de begge har gjennomgått legenes Holms og Winges erklæring angående Carl Paulshus, som var inntatt i den rettsmedisinske kommisjons innberetning for 1908. Sorenskriveren bemerket at retten ønsket forelagt de sakkyndiges følgende spørsmål:

1. Er Carl Paulshus f.t. sinnssyk og
2. Mangler han i så fall evnen til å dra omsorg for seg og sitt gods?

Bredal ønsket et svar og en begrunnelse på spørsmålene nevnt ovenfor fra de to. De sakkyndige erklærte at vedrørende spørsmålene om Paulshus mentale tilstand ville være

nødvendig for dem å ha tilstede samtlige dokumenter, som var fremlagt under den tidligere fremlagte granskningsforretning. En ny undersøkelse av Paulshus mentale tilstand måtte omfatte hele hans forhold i dets hele bredde. Sorenskriveren forela på rettens vegne de sakkyndige spørsmål:

Hvilken framgangsmåte anser de sakkyndige nødvendig for å kunne avgi en uttalelse om de foran nevnte to spørsmål?

Overlege Dedichen besvarte spørsmålet om hvorvidt Paulshus for øyeblikket er sinnssyk etter hans mening frembød overordentlig store vanskeligheter og at det alene ville være mulig å komme til et betryggende resultat ved en omhyggelig gjennomført observasjon i et sinnssykeasyl. Der forelå foruten legene Holms og Wings sinnsykeerklæring en uttalelse fra direktøren på Gaustad Asyl hvor Paulshus hadde vært innlagt i 9 måneder og denne erklæring var overmåte bestemt. Det ville derfor være nødvendig at sakkyndiges uttalelse nå var så fullstendige og betryggende at saken derved kunne finne sin avslutning og dette var kun mulig ved observasjon i et asyl.

Hva med en ordning som Paulshus hadde kommet med om jevnlig frammøte hos de sakkyndige? Det kunne legene ikke finne tilstrekkelig og derfor ikke ville avgi noen sakkyndig uttalelse på det grunnlag.

Lege Johan Scharffenberg erklærte seg fullstendig enig i dette som overlege Dedichen hadde kommet med. Heller ikke han ville påta seg noen observasjon av Paulshus utenfor asyl.

Chr. L. Jensen, Karl Ingulstad, H,N.Hafnor, Rettens formann Chr. L. Jensen avga sådant votum.

Bestemmelsen i §7 må så meget mer finne anvendelse på nærværende tilfelle, hvor de sakkyndige på forhånd uttaler at noen fyldestgjørende erklæring overhodet ikke kan gis uten gjennom undersøkelse i asyl som hvor undersøkelse allerede er foretatt, men efterlater tvil. Paulshus på sin side nektet å la seg legge inn på ny for å se hvilket resultat disse legene kunne komme fram til.

Da Paulshus ble tvangsinnlagt på Gaustad asyl

Den 25. Januar 1909 fikk Paulshus stevning til å møte på Moss rådhus hvor undersøkelsen av hans mentale tilstand ville bli avsluttet den 27. januar s.å. Undersøkelsen var imidlertid avsluttet lenge før, Holm og Wings erklæring er datert 7. desember 1908. Den 29. desember forespør Paulshus i et brev til Moss fogderi om legenes redegjørelse foreligger, et brev som hans bror Thorstein Paulshus leverte hos den daværende konstituerte fogd, de Besche, og ba om å få et skriftlig svar tilbake. Dette ble nektet med den begrunnelse at det ikke var kommet noen underretning fra legene Holm og Winge. Imidlertid viste det seg at allerede en god stund før stevningen ble sendt (25.1.09) Paulshus om ”under lovlig tvang og ansvar” å møte i Moss, hvor undersøkelsen av hans ”mentale tilstand” vil bli avsluttet, - en god stund før denne stevningen ble forkynt var det allerede ordnet med plass for ham på Gaustad asyl. Hva var grunnen til denne merkelige framgangsmåten? (De Besche hadde allerede før den 17. desember mottatt de sakkyndiges erklæring, han har selv påtegnet erklæringen at den kom ham i hende den 13. desember 1908).

27. januar 1909 møter Paulshus i rettslokalet i Moss. De Besche leser opp de sakkyndiges erklæring og meddeler Paulshus at han skal innlegges på Gaustad. Paulshus ber om å få nedlegge skriftlig protest mot innleggelsen, men det blir nektet ham. Han tar de to tilstedeværende rettsvitner til vitne på at han har protestert, hvoretter han blir overlatt politimester Høstad som var for anledningen oppnevnt som settefoged. Til hans far, som ikke er underrettet om noe av dette, sender politimesteren følgende meddelelse:

”De underrettes herved om at Deres sønn, Carl Halvorsen Paulshus, i dag inntransporteres til Kristiania for i.h.t. sinnssykeloven § 10 å anbringes på Gaustad sinnssykeasyl.”

Et øyenvitne

Ett av de to rettsvitner som var oppnevnt ved denne anledning var gartner Nils Halaas. Han har til ”Moss Avis” uttalt følgende: ”Da jeg kom hjem til min kone, sa jeg: ”Det

som har hendt i dag er en merkelig affære, for han som skulle sendes som sinnssyk, var like forstandig som de andre som var til stede.” Jeg har aldri glemt dette. Jeg hadde aldri sett Paulshus, og jeg var spent på å se hvordan en sinnssyk ville ta seg ut. Han var rolig og sindig, og da det var forkynt for ham at han skulle sendes, tok han sine papirer opp av lommen og leverte dem til retten med anmodning om å ta vare på dem. Det var hele scenen, men den bet seg fast og har aldri vært ute av mitt minne”(”Moss Avis” 1943:25).

I asyllets journal heter det et sted om Paulshus: ”Han forteller også i en samtale med Hausmann, hvorunder han bemerket til denne, at han hadde dømt i den eldre sak (dommen av 1896) etter et svar i ”Verdens Gang” på et ganske snedig stilt spørsmål om et rettsanliggende, svarende til tvisten mellom Paulshus og Kolsrød.” Det var under rubrikken ”Juridiske spørsmål og svar” denne forespørselen sto, og det tilfelle som var tatt fram, var i detaljene så parallelt med saken mellom Paulshus og svigerfaren, at det neppe kan være tale om annet enn at det er denne sak det spørres om. Hvorvidt dette kan ha influert på Hausmanns dom, er et annet spørsmål, men å bruke Paulshus oppfatning her som et ledd i bevismaterialet for hans sinnssykdom, synes høyst urimelig. Det er framlagt i retten av Kolsrød og hans sakfører som veiledning for Hausmann som dommer, og kalt for et kuriosum de tilfeldigvis er kommet over. Er nå dette spørsmål i ”Verdens Gang” stilt av Kolsrød (hvilket ikke kan betviles), så er deres redegjørelse herfor i retten rett og slett et bedrageri overfor dommeren (”Moss Avis” 1943:27).

Hvis Paulshus virkelig var sinnssyk så er det naturlig å hjelpe ham til rette slik at han får hjelp og støtte av profesjonelle hjelpere. Mens psykiatrien innen behandlernes egne rekker ofte har vært beskrevet som framskrittspreget i form av utvikling av stadig mer vellykkede behandlingsmetoder, har det på lik linje med det Foucault og teamet hans overfor Pierre Rivière var på jakt etter ”hans røst” hans stemme og i vårt tilfelle Paulshus stemme. Paulshus nektet, han var verken sinnsyk eller ønsket å komme på asyl igjen. Vi skal se litt nærmere på dette behandlingsregime.

Sykdom

Foucault mener at framveksten av psykiatrien skapte et dressur- og kontrollsystem som kan oppleves som mer enn uhyggelig enn noen tidligere fysiske avstraffelser. Moderniseringen av helsevesenet gjennom utvikling av en særomsorg som psykiatrien,

innebar ikke bare en tiltakende bedring av forholdene for syke, men også en større grad av sosial kontroll over individene (Foucault 2000).

Legenes sentrale rolle er framhevet i ”Galskapens historie” (2000) og i Pierre Rivière-boken bruker Foucault uttrykket at ”legene tilranet” seg ”feltet” (Foucault 1982). Galskapens historie handler om hvordan fornuften fordriver galskapen og bringer den til taushet. Og dette det å fordrive noe har preget språket vårt mener Foucault idet fornuftens språk er bygget på skarpe motsetninger mellom sant og usant, rett og galt, mellom fornuft og galskap (Foucault 2000:XXXIII). Det er Foucault som gjør oss oppmerksomme på at før var de gale, men etter at legene tok over fagfeltet ble de sinnssyke. De gale har med andre ord fått en sykdom.

Jeg ønsker i det følgende å se litt på hva som ligger i begrepet sinnssykdom. Svein Atle Skålevåg har i en interessant artikkel hevdet at sinnssykdom på en måte er en oppkonstruert sykdom. Vi skal se litt på dette.

Philippe Pinel (1745-1826), en kjent fransk lege frigjorde pasientene fra deres lenker, men forutsetningen var at deres ytre frihet skulle bli erstattet med en indre kontroll. Dersom pasienten av ulike grunner ikke utøvde tilstrekkelig indre kontroll, var veien åpen for å bruke maktmidler. Legebehandlingen var følgelig et moralsk oppdragelsessystem med passende belønning og straff som sikret at pasienten innordnet seg under anstaltens prinsipper hevder Bøe. (Bøe 1994: 63). Den moralske behandlingssideologien var bredt forklart en konsentrasjon om de fornuftsmessige og følelsesmessige årsakene til sinnssykdommen framfor de organiske årsakene. Sammenlign med Rivière og hans selvfortalte historie mot de profesjonelle som kun tolket hans historie uten selv å snakke/høre/lese hva han selv hadde å si rundt disse fatale mordene. Den moralske behandlingsmetoden besto i at pasienten selv skulle involvere i sin egen behandling. Institusjonene skulle være små enheter, et sted på landet, hvor luften var god og hvor også gårdsarbeid ville gjøre susen på å bli fortere frisk. Et hovedpoeng i ”moral treatment”-ideologien som jeg har nevnt, var oppfatningen av at isolasjonen hadde en terapeutisk verdi. Ønsket om kontroll kunne med andre ord forenes med håpet om isolasjons og miljøets helbredende virkning. (Bøe 1994:63)

Dette bruddet mener Dullum blant andre oppstår på midten av 1800-tallet. Da skilles det ut en gruppe fra andre grupper fattige, syke og uføre, disse blir de sinnssyke. De galeses altså ikke lenger på som besatte eller vanvittige, men som mennesker som hadde

“... organisk sykdom, det vil si et objekt analogt med den konvensjonelle medisins objekt” (Skålevåg 2000:373).

Det skjer et fundamentalt skifte i hvordan galskap nå blir oppfattet. På samme tid etableres det et eget lovverk for hvordan de sinnssyke skulle behandles ved “Lov om Sindssyges Behandling og Forpleining” av 17. august 1848. Denne loven forteller oss samtidig flere ting. Blant annet at behandlingen av sinnssyke ikke lenger er et rent privat anliggende, men forteller om et gryende offentlig engasjement i sinnssykebehandlingen. Loven forteller imidlertid også om en profesjon i framvekst. Denne første sinnssykeloven var i all hovedsak forfattet av legen Herman Major. Legene hadde med denne loven en sterk definisjonsmakt når det gjaldt hva som skulle skje med de sinnssyke (Dullum 2007:45-48).

Foucault framhever videre at det er i relasjonen mellom slike persongrupper (her: mellom legen og pasienten) det oppstår maktforhold som blir produktive som ikke bare undertrykker og underkuer ofrene (pasientene), men som blir brennpunkt for problematisering: en disiplinere, forhører, og undersøker disse individene for å registrere, aktivere og systematisere det de sier og gjør, slik at en kan kategorisere eller diagnostisere dem og sette i gang tiltak som kan oppdra, forbedre, rehabilitere eller helbrede dem, og resultatene av slike tiltak gir opphav til nye disiplinformer, forhør og undersøkelser, hvilke registreres, aktiveres og systematiseres osv. Maktmekanismene produserer klinisk viten og er grunnlaget for det som også går under benevnelsen governmentality (Foucault 2000:XV).

Psykiatrien blir et fag

Som Foucault og andre (Norvoll) har framhevet var det legene som fikk monopol på å behandle de gale. Og psykiatrien som institusjon oppsto i det 19. århundre sammen med framveksten av den industrielle kapitalismen. I forbindelse med ny straffelov av 1902 kom det i Norge en ny epoke vedrørende samarbeidet mellom rettspleien og medisinsk sakkyndige, det vil si psykiatere, en ny medisinsk fagretning som var rettet mot psyken. Dr. med. Ragnar Vogt ble vår første psykiater i 1915. Sinnssykehusets klienter og oppgaver ble definert i et krysningpunkt mellom medisinskfaglige og økonomisk-administrative premisser, mellom ulike samfunnshensyn; som billige forsørgelse av fattige, forvaring av brysomme og farlige og kurering og rehabilitering av syke. Dette skismaet mellom ordensmessige hensyn og terapeutiske hensyn ble bygd inn i sinnssykevesenets tiltak og i kunnskap på feltet.

De medisinske prinsippene inneholdt aspekter av moral og orden, en administrativ logikk som var en del av den medisinske fagligheten i store deler av denne perioden rundt slutten av 1800-tallet mot 1920-tallet, med andre ord midt i den perioden Paulshus ble lagt inn på Gaustad.

Århundreskiftets psykiatere (leger) hentet sitt kunnskapsgrunnlag fra et vidt spekter av faglige tilnærminger. I den vitenskapelige disiplineringen ble nye grenser gått opp mellom psykiatri og fagfelt som psykologi, fysiologi og nevrologi (Norvoll 2007). Den rettsmedisinske kommisjonen ble opprettet i denne perioden som en konsekvens av loven av 1902 da en innførte den nye straffeloven.

Det heter at den rettsmedisinske kommisjon er et norsk statlig organ som har til hovedoppgave å kontrollere de rettsmedisinske sakkyndiges utførelse av sine verv i straffesaker (Aschehoug leksikon 1980). I straffelovsrevisjonen av 1902 heter det at i stedet for fengsel skulle de sinnssyke kriminelle fortrinnsvis bringes i forvaring og pleies på egnede sinnssyke- og kriminalasyl, det som i dag heter sikring. Psykiaterne kom til å spille en aktiv og viktig rolle i denne rettsutviklingen, både ved utformingen av de nye rettsregler og gjennom praktiseringen av dem. I begynnelsen var rettspsykiaternes oppgave bare å kartlegge hvorvidt gjerningsmannen var sinnssyk eller hadde nedsatt bevissthet i gjerningsøyeblikket. Senere ble mandatet utvidet til å kunne gi en uttalelse om det på grunnlag av psykiske abnormiteter var fare for gjentakelse. For

å kunne si noe om dette måtte de sakkyndige danne seg en oppfatning av om det var samsvar mellom lovovertrederens personlighet og den straffbare handlingen. Et menneskes karakter røper seg likevel ikke umiddelbart, og rettspsykiaterne begynte derfor å kartlegge personlighetstrekkene ut fra de karaktertrekk modellene hadde for hånden. (Norvoll 2007). Dette er noe vi kjenner igjen fra den rettspsykiatriske vurdering som ble laget om Paulshus eller den rettsmedisinske erklæringen som det het den gang.

Åge Wifstad mener at denne perioden vi omhandler rundt 1900- tallet pendlet fra en humanistisk ”moral-treatment-periode til en periode hvor det var liten bevegelse og hvor grunnleggende endringer innen medisinen oppsto og det er rimelig å anta at biologiseringen av psykiatrien har sammenheng med den vitenskapliggjøringen av medisinen tok del i. Og det var disse legene som etter hvert fikk behandlingsansvaret for de sinnssyke. (Wifstad 1997:23).

Diagnostisering

Foucaults diskusjon rundt strukturstrategiene er viktige fordi det er legene som får i oppdrag å finne ut om en mann er sinnssyk. Noen tror det allerede (her: jeg tenker på Paulshus) derfor vil jeg anta i følge Foucault og andre at når vi blir gjort oppmerksom på en svikt eller feil hos et menneske, er det det vi leter etter når vi møter det, og dermed overser vi andre ting hos personen. Dette gjør vi automatisk for å opprettholde en balanse. Foucault mente videre at mytedannelsen (inspirert av Roland Barthes) rundt galskap var historisk konstruert. Boken ”Galskapens historie” handler om galskapen som myte. Vi tenker på galskap som et gitt fenomen noe som står utenfor og kanskje til og med i en slags motsetning til historien. Galskapen blir et stykke natur, og dermed til normalitetens motsetning. Den er det motsatte av det vi egentlige ser av vårt naturlige selv.

”Men slik er det ikke, sier Foucault. Når det gjelder galskap som har sin lange og omskiftelige historie, en historie som ikke bare er oppslukende og opprørende i seg selv, men en historie som river grunnen bort under troen på vår egen fornuft og menneskelighet som en historisk konstant. For ikke bare er

forestillingene om galskapen kulturskape, flyktige og omskiftelige: deres foranderlighet er den dypt dirrende understrengen som klinger med under historien om hva det vil si å være et menneske. Og den historien er blitt fortalt, mytologisert og naturliggjort på de gales bekostning. De er blitt brakt til taushet etter hvert som samfunnet ikke lenger snakker med dem, bare om dem” (Foucault 2000: XV).

Margaretha Järvinen tar tak i dette, men med omvendte fortegn ved å spørre om hvem som har rett til å tolke og definere for eksempel hva som er normalt, galt, eller som hun viser i sin artikkel ”Å konstruere og dekonstruere sosiale problem. Forskeren kan ikke ta ”sosiale problem” for gitt. Vi må starte forskningsprosessen et hakk tidligere og spørre hvem og under hvilke forutsetninger og hvorfor har disse fenomenene blitt definert som sosiale problem? ”Constructing social problems” bygger videre på to forskningstradisjoner på den ene siden, det konfliktteoretiske perspektivet i sosiologien om sosiale avvikelser, og på den andre siden; det stempingsteoretiske perspektivet. Det som er til felles for konfliktteorier, stempingsteorier er følgende antakelse:

- * Sosiale problemer og avvik er produkter av sosiale prosesser der en samfunnsgruppe eller samfunnet/staten oppfatter, tolker, evaluerer og behandler handlingen/oppførselen, personer, forhold som ”problem.”
- * Forskningens fokus bør flyttes fra de personer/grupper som anses å utgjøre problemet til de personer/grupper som står for problemdefinisjonene.
- * Dette krever teorier og metoder som dokumenterer de symbolske prosesser gjennom hvilke ”problematisk” oppførsel, personer, forhold skapes og institusjonaliseres.

Med dette avses for det første at sosiale avvik/problemer ikke bør analyseres som absolutte objektivt bestemte enheter, tvert om, det er forskningens oppgave å beskrive hvordan fenomener har blitt betraktet som moralsk uaksepterte. Dette betyr ikke at vi som forskere skal overse eller spørre om eksistensen av de sosiale fenomen vi studerer.

Ulikhet, utnytting, undertrykking, vold etc. finnes i samfunnet, uansett hvilke teoretiske perspektiver vi anvender på det. Det relativistiske perspektivet innebærer at fokuset blir flyttet fra det individuelle/gruppers problematiske handlinger og livsvilkår til samfunnets beskrivelse og håndtering av disse fenomenene.

For det andre hevder Järvinen at det ikke finnes en eksakt og forutseende relasjon mellom på den ene siden et fenomens objektive størrelse og alvorlighetsgrad og på den andre siden de sosiale definisjonene av og reaksjonene på dette fenomenet. Hovedbudskapet i deres kontekstuelle konstruksjon er kun dette: ”oversettingen – tolkningen – av et sosialt fenomen til et samfunnsmessig problem følger sine egne lover, og det er forskningens oppgave å forsøke å gjennomskue dem. Av betydning for denne prosessen er blant annet de interessene som står på spill, de ressurser som de som stempler respektive de som blir stemplet har, samt den legitimering som både subjektet og objektet i definisjonen og kontrollprosessen kan gjøre bruk av. Ikke alle handlinger/oppførsel har samme sjanse for å bli definert som ”outsiders” – risikoen for å bli hengt ut henger blant annet sammen med makt- og ressursfordelingen i samfunnet. Og ikke alle individ/grupper har den samme ”talerett” når det gjelder å påpeke/utpeke sosiale problem – definisjonsprosessens effektivitet kommer an på hvilken posisjon og funksjon i samfunnsmaskineriet de personer/grupper har som står bak problemformuleringen (Järvinen 1989). Her møter vi problemstillingen for oppgaven. Paulshus ble gjennom de profesjonelle vurderinger ansett som farlig derfor ble han tvangsinnlagt på Gaustad, mens de andre som kjente ham godt ble han ikke vurdert som farlig, han ønsket kun å vise at han hadde rett i sak.

Stanley Cohens (1972) begrep ”moralsk panikk” beskriver definisjons- og kontrollmekanismer som har løst seg fra den objektive virkeligheten. En indikator på moralsk panikk er en indignert oppmerksomhet – i massemedia, politikk, samfunnsplanlegging, interessegrupper – rettet mot et sosialt fenomen, og at denne oppmerksomheten er negativt farget. Det fenomenet som er nevnt som et samfunnsproblem kan oppfattes som skadelig, truende og fiendtlig, og som er i konflikt med vitale sosiale interesser.

Den moralske panikken krever også et visst mål av konsensus, i samfunnet som helhet eller i spesielle samfunnsgrupper, om at dette faktisk utgjør et sosialt problem.

Definisjonsprosessen må altså overskride en signifikant terskel; det rekker ikke at en politisk og sosioøkonomisk betydningsløs minoritet utnevner et sosialt fenomen til et samfunnsproblem. Den viktigste indikatoren på moralsk panikk er dog disproporsjonalitet mellom det sosiale fenomenets objektive karakteristika og samfunnets reaksjoner på dette. Grunnideen bak begrepet ”moralsk panikk” er fenomenets størrelse og alvorighetsgrad blir overvurdert i problemdefinisjonene, og følgende at de løsningsmodeller og kontrolltiltak som foreslås ofte er overdimensjonerte eller fullstendig malplassert i sammenhengen (Järvinen 1998). I Paulshus saken vet vi også at media tok side i hans sak. Hovedkilden min er Moss Avis og flere aviser tok parti mot de profesjonelle aktørene i denne saken, både psykiaterne og juristene. Tolkingsgrunnlaget til de berørte partene var så forskjellige (diskrepans) at resultatet eller løsningen fikk det resultatet det fikk, ”makta rår”, som vi sier.

Disiplinering - behandling

Men disse 10 punktene fra Paulshus som jeg har presentert tidligere ble ikke tatt til etterretning, de ble også brukt mot ham som bevis på hans ”storsinn” og høye tanker om seg selv. Uten sammenligning for øvrig har Wenche Blomberg i sin bok ”Karoline og vitenskapen” gjennomgått den samme prosedyren som Paulshus måtte når det gjaldt den rettsmedisinske prosessen. Den viser seg å være veldig sammenfallende på flere punkter. Det som er kanskje mest påfallende var at det var de to samme legene som foretok undersøkelsen og flere trekk er sammenfallende. Karoline i følge Blomberg passet ikke sin forventede rolle og plass i samfunnet, slik legene Holm og Winge definerte dem. De samme trekkene finner vi også hos Paulshus. De bruker sogar samme ord om deres tilstand. De forventet underkuelse og underdanighet, ikke selvstendighet og selvrespekt. Dette var tegn på ”storsinn” og opphøyede tanker som kunne virke truende på legene og det var dette som skulle temmes virker det nesten som. Derfor skulle de i behandling slik at denne holdningen skulle slipes bort på en måte og den beste måten var å legge dem inn til behandling på et asyl hvor en kunne ha døgnkontinuelig overvåkning. Hva som egentlig lå bak dette får en til å tenke på en form for disiplinering eller en form for oppdragende virksomhet.

I følge Petter Aaslestad var det ofte det som egentlig skjedde på Gaustad. I følge de journalene han har gått igjennom er det mest oppførselen til pasientene som først og fremst var i fokus. Når det gjaldt behandling var dette det viktigste tiltaket. En skulle lære å oppføre seg. Dette gjaldt også Paulshus. Paulshus trodde selv dette, at hvis en oppførte seg pent var en ikke syk på sinnet. Paulshus har fått noen voktere som arbeidet på Gaustad i ettertid å gi ham en karakteristikk over hans oppførsel da han lå inne på asylet. De skriver til Paulshus:

”Hr. Carl Paulshus!

Jeg beklager at jeg ikke har skrevet før, men glemt det fordi det har vært litt av hvert ellers.

Med hensyn til mitt syn på Deres oppførsel som pasient på Gaustad asyl den tid jeg som vokter hadde Dem i min avdeling, kan jeg kun rose Dem for Deres rolige og besindige opptreden, både overfor lægene og oss voktere, samt overbæring med de sinnssyke som De jo daglig måtte gå sammen med. Jeg så vel som de andre voktere der hadde med Dem å gjøre, kunde jo ikke begripe hva De skulde på asyl. Men vi var jo legfolk, og derfor ikke kompetent til å dømme i slike saker.”

Hilsen J.O.Stenbøl

(”Moss Avis” 1943:47)

Aaslestad sier noe om dette i boken sin ”Pasienten som tekst” hvor han viser oss et bilde av hvordan pasientene ble omtalt eller ikke omtalt i journalene på Gaustad. Han peker blant annet på gjennom tekstene (journalene) at det var lite behandling som foregikk på Gaustad. De var mer opptatt av disiplinering og selvfølgelig kontroll. Det var hvordan noen oppførte seg som var i fokus. En form for disiplinering. Ved gjennomlesning av disse journalene viser det seg at det var faktisk så. Hvis du oppførte deg pent ble du belønnet med forflytning til andre avdelinger som ga større frihet og fordeler på en eller annen måte, hvis du ikke oppførte deg ble du straffet i form for større overvåkning, lenker etc. (Aaslestad 2007).

Et brev 38-år senere stiller saken i et helt annet lys og vi må stille spørsmålet på ny hva er da sinnssykedom/ eller faget psykiatri?

Et brev, datert 8. oktober 1947

Kommisjonens uttalelse:

”Man vil tilslutt uttale at de symptomer som Paulshus etter de sakkyndiges beskrivelse frembød i 1908, ikke var så markert at kommisjonens medlemmer etter sitt på moderne oppfatning byggede personlige skjønn ville ansett ham som sinnssyk. Siden det er opplyst at sinnssykdom ikke fins i slekten, mener man også å kunne uttale at det ikke er grunn til å se hans reaksjon på eiendomshandelen m.v. som noe uttrykk for arvelig tendens til sjelelig sykdom”.

Undertegnet G. Langfeldt.

Advokat Gunnar Eriksens brev til justisdepartementet 21/2 1930:

”Hva der har funnet sted er en skjerpelse av sinnssykelegens ansvar, framkalt ved en rekke bitre erfaringer om den sorg og ulykke som sinnssykelegene ved feiltakelser og uaktsomhet har voldt sine medmennesker. Spørsmål: Hvorfor sjekket ikke legene på Gaustad Paulshus da han kom inn om diagnosen stemte. Hvorfor tok de Holms og Wings redegjørelse som god fisk?” (RA:boks:73).

Som vi vet ble ikke Paulshus undersøkt av Gaustads leger da han kom inn til behandling.

Hva er psykiatri?

I følge Svein Haugsgjerd blant annet er psykiatri først og fremst en praktisk virksomhet, dernest et utstrakt og usammenhengende felt av viten som knytter seg til denne praktiske virksomheten (1970:15). Denne definisjonen er litt vag og fjern. Vi skal se litt nærmere på dette. Psykiatrien er en vitenskap om mennesket og dreier seg om

menneskelige muligheter og menneskelige skjebner. Den handler om blindgater og fallgruver i menneskelig utvikling, om kriser, løgn og destruksjon i mellommenneskelig samliv, men også om vekst og felleskap.

De svarene som psykiaterne selv har kommet med på spørsmål ”hva er psykiatri?”, er betydningsfulle fordi de avspiler det perspektivet legene har hatt på pasienten til enhver tid, hvordan de ser seg selv i forhold til ”den syke”.

Det tradisjonelle svaret har vært at psykiatrien handler om adferdsforstyrrelser. Kjennetegnet på den psykiske sykdommen er symptomet, og målet for behandlingen er å fjerne dette. Den syke er en person som ”har et symptom”, det vil si en som i en større eller mindre grad er del av hverdagslivets situasjoner oppfører seg på en måte som avviker fra det ”normale” – altså det vanlige eller forventede.

Hele den klassiske sykdomslæren i psykiatrien bygger på denne tenkemåten, hvor hvert symptom eller symptomkompleks svarer til en sykdomstilstand. Denne tenkemåten svarer til tilskuerens perspektiv. Legen ser seg selv som objektiv iakttaker, som representant for ”de andre” eller ”de normale”, kort sagt som en utenforstående betrakter som ikke er berørt av det som foregår. Det som foregår er sinnslidelsen som livssituasjon, som opplevelse (Haugsgjerd 1970:15). En annen tilnærming til forståelse av psykiatrien og dens påvirkning både organisatorisk, men også som profesjon og ikke minst forholdet til de en både definerer og skal hjelp/vise omsorg overfor, nemlig pasientene, er hvor en også ser på utformingen av offentlig politikk som studeres i et historisk-sosiologisk perspektiv. Med en slik tilnærming fokuserer en på forholdet mellom politikkutforming, organisering av tjenester og etablering av profesjonell kunnskap. Til grunn for denne forskningen ligger en tanke om at offentlige tjenesters virkemåte og innhold preges av historisk innebygde trekk. Perspektivet problematiserer også rollen til ekspertkunnskapen. Analysen retter søkelys mot definisjonsprosesser, hvordan nye kategorier oppstår, legitimeres og knyttes til praksis. Dette inntaket gjør det mulig å overkomme noen problem som har vært knyttet til deler av forskningen omkring psykiatrihistoriske tema. Dette har de siste tiårene vokst fram som et stort forskningsfelt internasjonalt, og det omfatter et mangfold av bidrag. Man kan skille ut noen retninger eller tendenser i den psykiatrihistoriske forskningen som også kan knyttes til generelle samfunnsvitenskapelige perspektiv. Dette gjelder:

Internalistisk som oppfattes på en subjektiv måte (tilnærming) med vekt på humanistiske framskritt og vitenskapeliggjøring. Historien ses som en lineær utvikling, gjerne med enkeltaktører som pionerer og drivkraft (ref. Major). Faren med dette er bruk av historie som rettferdiggjøring av trekk ved nåtiden. Samtidig kan det være vanskelig å fange inn variasjoner mellom land i utformingen av tjenester, kunnskap og yrker når man fokuserer på kunnskapsutviklingen som drivkraft. En sentral del av dette resonnetet består i at problematiske befolkningsgrupper og samfunnsoppgaver defineres ut i gråsoner mellom yrkesgruppers og sektors ansvarsområder. I den internalistiske tradisjonen legges det ofte vekt på heltehistorier ref. Major for vårt vedkommende, for å forklare endringer og framskritt. Andre mer kritiske bidrag har benyttet et eksernalistisk perspektiv, der de økonomiske og sosiale drivkreftene er i fokus. En historisk-sosiologisk tilnærming kan gjennom fokus på prosess bidra til å løse opp den skarpe todelingen mellom aktør og struktur, individ og samfunn og handling og orden. (Norvoll 2008:164).

I de siste tiårene har også psykiatrihistoriske studier latt seg inspirere av antipsykiatrisk tenkning, med bidrag knyttet til både kritisk teori og sosial konstruksjonisme. Analysen henter også inspirasjon fra forskning omkring den sosiale konstruksjonen av normalitet og avvik. Inntaket er inspirert av Foucault og ”den språklige vendingen”, (min metode) men samtidig søker analysen å fange inn praksisdimensjonen i tillegg. Etableringen av sinnssyke-vesenet som offentlig ansvarsområde og psykiatri som medisinsk fag ses som en differensieringsprosess, der klientgrupper og oppgaver sirkles inn og skilles ut. Det vektlegges hvordan ansvarsdelingen ovenfor de psykisk lidende har blitt etablert og endret i et grenseland mellom ulike myndighetsnivåer og mellom medisinalvesen, fattigvesen og fengselsvesen. I Norge har dette området ikke i samme grad fått oppmerksomhet fra samfunnsforskere og historikere, men enkelte studier er gjort i de seinere årene. Noen av disse studiene tar for gitt framstilling av utenlandsk praksis og forståelse og overfører funn til norske forhold.

Sinnssykereformens forhistorie

Det har vært ulike fortolkninger av den kunnskap og de praksisformer som har omgitt psykiske lidelser som nevnt.

De norske legene som var opptatt av galskap og sinnssykdom, hadde en utpreget internasjonal orientering, som de fleste av sine medisinerkollegaer på 1800-tallet. Studiereiser til utlandet var en del av dannelsen, og også nødvendig fordi man i Norge hadde et lite utbygd anstaltvesen, og det medisinske fakultetet var lite spesialisert. Etter hvert var tjeneste som reservelege ved et asyl, kombinert med utenlandsstudier, en vanlig karrierevei for de som skulle bli asyldirektør. De norske legene som arbeidet i sinnssykanstaltene, hentet sin forståelse av sinnssykdommenes årsak og natur, behandlingsmåter og anstaltorganisering fra de ledende europeiske anstaltlegene. Fram til ca. 1860 var fransk og engelsk psykiatri ledende i Europa. Rundt 1860 ble psykiatrifaget preget av den nye biologiske orienterte medisinen, og tyske leger ble ledende. Når det gjelder spesielt den norske medisinske praksisen går den ut på følgende:

1. En essensielt psykologisk orientering i perioden 1850-70, knyttet institusjonelt til korridorasylet og celleprinsippet. Vekt på det som har blitt kalt ”moralsk behandling”, med sikte på resosialisering av de sinnssyke. Et grunnleggende syn på galskapen som sosialt produkt.
2. En overgangsfase på 1870-80-tallet, med utspring i den utberdte degenerasjonsteorien. Dominert av teoretisk determinisme og terapeutisk pessimisme, galskapen definert som sosial-biologisk produkt.
3. Biologisk reduksjonisme og terapeutisk nihilisme fra 1890, med tilknytning til den såkalte hospitaliseringen av sinnssykepleien. Koloniasyler som bygningsprinsipp.
(Ludvigsen i Norvoll 2002:172)

Galskap sett som et biologisk produkt

En slik periodisering gir en pekepinn om hva som var den grunnleggende orienteringen til legene, hva som var den sentrale forståelsen av galskapens vesen, og hva slags terapeutisk målsetting legene arbeidet ut fra. Samtidig representerer naturligvis slike analytiske inndelinger en forenkling. De ulike legene hadde sin utdanning og bakgrunn fra ulike land, de hentet sin inspirasjon fra ulike kilder, og omformet og omtolket utenlandske ideer til sin norske og lokale kontekst. Legenes faglige identitet og yrkesrolle varierte også over tid, mens de første asylllegene hadde en bred orientering

mot både terapi, administrasjon og faglig- vitenskapelig produksjon, var flere av asyллеgene fra rundt 1880 mer å betrakte som administrasjoner av store offentlige tiltak. De produserte lite vitenskapelig, og vi vet mindre om deres faglige resonnement og deres asyllpraksis. Dette faller også sammen med den fasen som Skålevåg betegner terapeutisk pessimisme, der de offentlige asylenes preg av oppbevaringsanstalter ble mer framtrедende enn deres terapeutiske innretning.

Skålevåg har pekt på at det ligger to forståelser av galskapens årsaker og vesen til grunn for de psykiatriske kunnskapssystemene: et sosialt og et biologisk perspektiv på galskap. Disse forståelsesmåtene ses på som til dels motstridende.

Men analyser av asyллеgenes klassifiseringssystemer og behandlingssystemer tyder på at skillet mellom dem i praksis var mer diffust. Galskapen ble gjennom hele 1800-tallet programmatisk sett som et biologisk produkt av legene, en slik definisjon dannet grunnlag for deres ekspertstatus. Men en sosial forståelse ble bakt inn i kunnskapssystemene, noe som ses i sykdomslæren og årsaksforklaringene. Skålevåg mener det biologiske gradvis ble mer vektlagt i forståelse av galskapen fram mot århundreskiftet. Bakteriologiens gjennomslag innebar en biologisering og patologisering av det sosiale. Men samtidig fikk degenerasjonsteorien gjennomslag, gjennom denne så man galskap som ett av de mange sosiale problemer, som et sosialbiologisk produkt. Etter århundreskiftet utfordret også psykoanalytiske forståelsesmåter de biologiske modellene. Det eksisterte derimot flere forståelsesmåter parallelt innad i asyllene Dette kommer til uttrykk gjennom ulike former for klassifisering av pasientene som legene utarbeidet. Den indre differensieringen var også gjenstand for strid og debatt mellom sinnssykelegene. Sinnssykelegene søkte å bevare og styrke tiltakenes medisinske definisjon; samtidig kan det spores tvetydigheter innbakt i deres kunnskap og yrkesrolle. De var både klinikere og offentlige tjenestemenn med bånd til lokale eller sentrale myndigheter, og til medisinen. Hvilken del av yrkesrollen som ble vektlagt, og hvilke relasjoner som eksisterte, varierte mellom sinnssykelegene, avhengig av faglige interesser og erfaringer og de strukturelle sammenhenger de inngikk i (Ludviksen i Norvoll 2002:174).

En sykdom tar form

Skålevåg hevder at sinnssykdom er en skapt sykdom. Begrepet sinnssykdom skriver seg fra legen Herman W. Major som blant annet var initiativ- og formgiver av sinnssykeloven av 1848 og som utarbeidet planene for det første sinnssykeasylet i Norge, nemlig Gaustad asyl (1855). Han hevder at de første 60 årene ble begrepet fylt med et skiftende innhold der et viktig skille inntreffer mot slutten av 1800-tallet. Dette skillet innvarsler i sin tur en overgang fra en asylbasert psykiatri, primært forstått som terapi, til en universitetsbasert psykiatri, primært forstått som empirisk vitenskap. Michel Foucault på sin side introduserte begrepet galskap i psykiatrihistorien og har siden vært allment brukt som begrep i forskningen. I denne tradisjonen ble begrepet brukt for å opprette distanse til den psykiatriske/medisinske fortolkningen. Skålevåg tolker galskap som den subjektive erfaringen og lar sinnssykdom betegne den profesjonelle fortolkningen.

Som en kuriositet kan nevnes bruken av ordet gal ble også av legene på 1850-tallet sett på som et problem eller skal vi si utfordring da en forsøkte å gå bort fra å bruke ordet i en profesjonell sammenheng, men at det bød på problemer fordi ordet hang ved i det muntlige språket på samme måte som vi bruker det i dag. I sin 3-binds samling Paul Winge skrev i 1913-1917 "den norske sindssygeret" heter det blant annet:

"Denne de norske psykiateres holdning til lovens gruppebetegnelser kan kun undskyldes ved den mangel paa sproghistorisk kundskap, som bragte baade læger, jurister og almindhed til i lovens udtryk ikke at se tekniske betegnelser, men snarere et slags skjældsord, som det av humane grunde gjaldt at undgaa - (her er det henvist til en fotnote hvor det står: "I det for Kristiania sindssygeasyl i 1850 udarbeidede regelement for vogtere blev det forbudt at bruge ordet "gal") dog ikke i et folketællingsschema, thi der kunde man bruke baade "gal og "fjante."

(Winge 1913:52).

Oppsummeringsvis hevder Skålevåg at psykiatrien på 1800-tallet praktiserte to former for behandling; den første ser sinnssykdom som et sosialt produkt, og søker å behandle den syke med psykisk terapi. Den terapeutiske behandlingen besto av karisma, orden og

systematisering. Dens forklaringer er knyttet til sinnet som metafysiske størrelser. Den andre forklaringsmodellen besto i at en så psykiatrien som et biologisk produkt og søker å behandle den med somatiske virkemidler. Denne delen råder over virkemidler som tar utgangspunkt i den fysiske kroppen (Skålevåg 2000/3).

Hva besto behandlingen som ble foretatt på Gaustad egentlig av?

Avskriften av det som asyls journaler forteller om Paulshus fra han kom til Gaustad 28. januar 1909 til han ”utgår uhelbredet” 21. oktober 1909, er et opus på 3 håndskrevne folioark. At det i det hele tatt har vært noen ”behandling,” forteller journalen lite om, den rekapitulerer en del uttalelser av Paulshus om affærene med svigerfaren, og har noen uttalelser om at han ”forklarer seg rolig”, ”holder seg meget vennlig”, og ”har holdt seg vesentlig uforandret rolig” og lignende. Det Paulshus selv forteller om oppholdet på Gaustad, gir heller ikke noe bilde av at han var under noen spesiell behandling. Like etter ankomsten til asyls blir han beordret til sengs, og får så visitt av direktøren Lindboe som spør: ”Hvorfor er De her?” ”Det er Holm og Wings skyld!”, svarer Paulshus. ”Hahaha! Holm og Winge! Hahaha!”, ler Lindboe hånlig og går.

En tid etter kom asylkontrollen (kontrollkomiteen) på visitt-runde, og ett av medlemmene (fru Ingstad), blir stående og snakke med Paulshus mens de øvrige fortsetter. Direktøren kommer bort til og lar falle en bemerkning til fru Ingstad om at kona til Paulshus har 12 barn. Deretter setter han hodet opp i ansiktet til Paulshus og sier: ”Slikt er dyreplageri, far!” Paulshus svarte på fru Ingstads spørsmål og lot seg ikke merke med direktørens flåsete bemerkning, hvoretter fru Ingstad gikk videre bort.

Neste ledd i behandlingen er et foredrag direktøren (Lindboe) holdt for 22-23 studenter, hvor Paulshus er til stede, og hvor han anmodes om å gjøre rede for sin sak etter at direktøren har talt til studentene om emnet paranoia querulans. Paulshus nekter å uttale seg før han får papirene sine å holde seg til. Videre er det et møte på direktørens kontor hvor asylkontrollen er til stede. Her oppfordres Paulshus nok en gang til å gi en redegjørelse om hva som hadde skjedd med ham, han nekter igjen under henvisning til at han må ha sakens dokumenter å konferere seg med. Det blir lovet at han skal få det til et senere møte, men det møte ble aldri holdt. Dette var før påske. Et annet punkt i

behandlingen er det foredraget daværende reservelege Ragnar Vogt holdt for ”et eldre parti,” en del leger, hvor Paulshus er demonstrasjonsmateriale, den 8. september, 8 måneder etter at Paulshus kom inn på Gaustad.

....Da Paulshus var ferdig med sin redegjørelse, sa Vogt: ”Det er ikke mulig det kan ha foregått i retten som De sier!” Paulshus svarte: ”Det skulle jo De vite!” (”Moss Avis 1943:27).

Når det gjelder Paulshus ble han behandlet litt av det ene og litt av det andre. Konkret ble han ikke underlagt noe spesifikk behandling, da tenker jeg på varmebad etc. så vidt vites. Det er skrevet at han ble med på en undervisningstime og var objektet for studenter og at han snakket med legene hvor han blant annet fikk mulighet til å forklare dem sin versjon av hendelsesforløpet vedrørende kjøpet av Kolsrød gård.

Bøe skriver noe fornuftig at ønsker vi å sette den sinnssyke i sentrum medfører det at vi også må fokusere på de personer og grupper som behandlet dem. Det betyr at vi må se på det samfunnet de sinnssyke og behandlerne var en del av, ellers vil vi ikke kunne forstå hvorfor behandlingen var som den var. Yngvar Løchen (1984) har formulert fire rollepar for det moderne mentalsykehus. De kan omformes med historisk relevans:

1. Innlagt – vokterrolle
2. Umoden – oppdragerrolle
3. Person –omsorgsrolle
4. Syk – behandlerrolle

Oppsummeringsvis kan vi bruke Bleikliens ord om pasientrollene:

1. Pasientroller kan langt på vei forstås som produkter av definisjoner gitt av yrkesgrupper som innehar det medisinske fagfeltet.
2. Yrkesgruppens definisjoner av pasientrollen er tvetydige, motsetningsfylte og preget av den politiske, historiske og sosiale sammenhengen de arbeider innenfor. (Bleiklien i Bøe 1994:15-16).

Med sinnssykeloven av 1848 fikk psykiatrien ikke bare store sosiale- og vitenskapshistoriske konsekvenser, men også et juridisk fundament. Den norske loven åpnet ingen muligheter for å legge seg inn frivillig. Major som var med på å forme loven av 1848 ønsket først og fremst å behandle de gale. Men siden han ikke fikk gjennomslag for å isolere pasientene som en viktig del av behandlingen fikk han gjennomslag for å kontrollere og overprøve vedtak om innleggelsene, og fikk gjennom at hvert asyl skulle ha sin egen kontrollkomisjon med slike oppgaver. I forhold til datidens lovgivning hevder Cecilie Høigård i sin artikkel "Psykiatriens systemfeil" at denne ordningen var et innslag som på mange måter vitnet om framskrittorientering (Høigård 1993/4:54). Når det gjelder kontrollkomisjonens virksomhet er det ikke så mye materiell rundt deres virksomhet, men i følge Høigård gikk Georg Høyér gjennom 212 medisinske erklæringer fra fire psykiatriske sykehus til Kontrollkomisjonen, men det var i "vår" tid, 1978-1983. Når det gjelder Paulshus klaget han mest sannsynlig til kontrollkomisjonen på Gaustad over sin situasjon. Vi vet han var i kontakt med fru Ingstad som var medlem av kontrollkomisjonen da han lå inne. Men det finnes ikke noe som tyder på at fru Ingstad og kollegaene har funnet å ta Paulshus sin sak til etterretning. Men som en kuriositet kan vi lese hva Høyér fant med sin undersøkelse.

Psykiatere er forpliktet til å avsi slike erklæringer når en pasient klager over tvungen innesperring. Studien viser at kontrollkomiteen arbeider sent. Gjennomsnittlig tid for klager over tvangsvedtak var 41,9 dager med variasjonsbredde mellom de fire sykehusene på 16,2 til 124 dager. Det kan være lenge å vente for den som føler seg urettmessig sperret inne. Den lange tiden hevder Høigård skyldes nok at arbeidet i kontrollkomisjoner nesten alltid kommer i tillegg til annen virksomhet. Dette gir sitt eget budskap om mulighetene til grundig og solid saksbehandling. Kontrollkomisjoner er passive. Kommisjonene tar svært sjelden opp saker på eget initiativ. Her kjenner vi Paulshus-saken godt igjen. Knapphet på tid setter sine grenser. Kontrollkomisjonen har få mennesker med pasienterfaringer. I 1982 var det bare 6,9% av kommisjonsmedlemmene som hadde pasienterfaring. Tilslutt blir det hevdet at kontrollkomisjoner fatter sine vedtak på et spinkelt, til dels slurvete utført grunnlag. Høyér oppsummerer gjennomgangen av de medisinske erklæringene slik:

”Kvaliteten på de analyserte erklæringene var ikke tilfredsstillende. Konklusjoner om hvorvidt lovens krav for innesperring var oppfylt eller ikke, manglet i omtrent 20% av sakene. Beskrivelser av pasientens nåværende psykiske tilstand manglet i nesten 25% av sakene. Det var slående at negative følger av fortsatt ufrivillig hospitalisering og tilsvarende positive virkninger som ville være sannsynlige dersom pasienten ble utskrevet, ikke var nevnt i en eneste erklæring. Behandlingsmål var også dårlig definert, og som regel manglet diskusjoner av forventede resultater ved fortsatt innesperring” (Høyer i Høigård 4-1993: 56-57).

Økt selvbestemmelse og rettssikkerhet

Et lite innspill om hva som rører seg i dagens Norge når det gjelder psykisk helsevern lov. Det siste er en ny lov som skal vurderes i lys av pasientrettighetslovens samtykkebestemmelser og menneskerettighetene. Det er mer enn tjue år siden det sist ble avgitt en offentlig utredning som drøfter lovgivning på psykisk helsevernområdet. Det er ti år siden gjeldende psykisk helsevernlov trådte i kraft. En lov som hjelper omfattende bruk av tvang bør evalueres med jevne mellomrom. Kort kan vi nevne at informasjon om omfanget av og innholdet i dagens tvangsbruk er sentralt når det skal tas standpunkt til hvilke tiltak som kan bidra til reduksjon i og kvalitetssikring av tvangsbruken. Det er ti år siden da fire nye helselover, herunder gjeldende psykisk helselov, trådte i kraft, har det blitt vedtatt en rekke endringer i helselovgivningen. Hyppige lovendringer kan føre til ”reformtrøtthet” hos helsepersonell med den følge at praksis ikke endres i tråd med lovgivers intensjoner. Denne faren kan likevel ikke være et avgjørende argument mot at tvangslovgivningen vurderes jevnlig og at det foretas nødvendige endringer med tanke på å redusere bruken av tvang, og for å styrke pasientenes rettsikkerhet der tvang er nødvendig ([www. regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2011/nou-2011-9/2.html?id=647627](http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2011/nou-2011-9/2.html?id=647627), lesedato 3.nov.2011).

Det er vanskelig å sammenligne Paulshus med vår situasjon i dag, men Norge skårer høyt på tvangsbruk-statistikken og har fått kritikk for at tvangs tallene for psykisk helsevern er høye i forhold til land vi sammenligner oss med. I 2006 var det totalt

47 295 tvangsinnleggelses i Norge. Av Statistisk sentralbyrås statistikk framgår det at det var 5005 innleggelses med tvunget psykisk helsevern med døgnopphold Det er høye tall. Noe av forklaringen på de høye tallene er at vi i Norge legger observasjonstallene fra statistikken sammen med de øvrige tvangsinnleggelsene etter paragraf samt de som er dømt til psykisk helsevern (Norvoll 2007.232).

Et juridisk fundament

De som ble lagt inn på sinnssykehus før helt fram til 1935 ble automatisk umyndiggjorte. Som Jane Dullum påpeker i sin avhandling "Fra oppbevaring til risikohåndtering?" (2007) at med den første norske sinnssykeloven fra 1848 konstitueres den offentlige psykiatrien som en ren tvangsinstitusjon. Det var ikke mulig å legge seg selv inn. Det er heller ikke gitt noen begrunnelse for hvorfor institusjonene skulle være tvangsanstalter. Det er vel som Jan Bjarne Bøe skriver at dette bygget på forutsetninger at

"...den syke var uten rettigheter og manglet innsyn i sin egen situasjon."

(Bøe i Dullum 2007:52).

Videre er det viktig å bemerke at gjennom denne "tvangslovgivningen," vi må jo kalle den det, siden det ikke var noe alternativ, at gjennom denne gis psykiatrien et omfattende maktgrunnlag i forhold til befolkningen, og med et betydelig potensiale for sosial kontroll.

Ikke nok med det, men systemet innehadde heller ikke noen form for rettssikkerhet. Vilkaarligheten var stor. Paulshus var handlingskraftig og hadde opparbeidet seg mye juridisk erfaring og ved hjelp av juridisk bistand kom han seg ut fra Gaustad. Men ikke alle gjorde det. Blomberg har beskrevet en annen skjebne, Karoline, det tok henne 9 år før noen fikk henne ut av Gaustad. Og da var livet hennes så å si ødelagt etter å ha tilbrakt disse årene innenfor en institusjon som Gaustad. Sammenlignet med rettsinstitusjonen er de innebygde rettssikkerhetsgarantier i konflikt-situasjoner innen psykiatrien nærmest for paranteser å regne hevder Høigård (Høigård 4/1993).

Et annet vilkår var at en var ”sinnsyk” uten at det er presisert i loven hva dette innebar hevder Dullum. (Dullum 2007:52).

Det å bli ansett som (helbredelig) sinnsyk var imidlertid ikke et tilstrekkelig grunnlag for å komme på asyl. Herman Major mente blant annet at det måtte kreves tilstrekkelige garantier for at innleggelse i asyl ikke ble anvendt i uriktige tilfeller, til uriktig tid, eller av uvedkommende personer. Han mente derfor at nytten eller nødvendigheten av en innleggelse måtte tas i betraktning. Det ble derfor innført såkalte tilleggsvilkår skriver Dullum eller såkalte sosiale kriterier i loven, hvorav ett måtte være oppfylt for at (tvangs)innleggelsen som hun kaller handlingen skulle kunne skje:

På den ene siden kunne tvangsinnleggelse skje dersom det ble ansett ”hensiktsmessig for ham selv (lovens § 9). Dette hevder Dullum er et svært diffust vilkår, og det er heller ikke presentert i lovforarbeidene hva dette kriteriet innebar. Det er kanskje nærliggende å se det som et salgs behandlingsskriterium, dvs. at tvangsinnleggelse kunne skje når asyllegen mente at behandling i institusjon ville gi bedre resultater for den sinnsyke enn om han ikke ble underlagt slik behandling.

Men tvangsinnleggelse kunne også skje ut fra kontrollhensyn; av hensyn til å beskytte samfunnet. Innleggelse kunne skje dersom det var

”.....nødvendig for den offentlige Ordens og Sikkerheds Overholdelse”.
(Lovens § 9).

Hensynet til ”den offentlige ordens overholdelse” kommenterer Paul Winge slik:

”Der gives et ringe antal sindssyge, som uden at være farlige, er meget generende, ikke alene for sine nærmeste omgivelser, men ogsaa for naboer og andre folk, med hvem de kommer i berørelse. Navnlige er tilbøielighed til skjænderi, usædelig tale og blottelser samt tilnærmelser af forskjellig art almindeligste aarsager til, at man ikke kan lade disse syge beholde sin personlige frihed. I de fleste tilfælde gjør baade hensynet til den syge selv og til

den offentlige orden sig samtid gjældende paa en saadan maade, at asylbehandling bliver paakrevet” (Dullum 2007:53).

Paulshus ble dømt til opphold på Gaustad etter § 10, men hvis vi leser disse to paragrafene:

§ 9: Når noen som sinnssyk forlanges opptagen i et asyl, bør asylets lege undersøke om hans tilstand er sådan at opptagelsen er hensiktsmessig for ham selv eller nødvendig for den offentlige ordens og sikkerheds overholdelse. I tilfelde af at noen vedkommende måtte være utilfreds med legens bestemmelse i så henssende, kan denne fordres undergiven kontrollkommissjonens avgjørelse.

Og

§ 10: Med forbehold av den nærmere avgjørelse som omhandlede i foregående §, kan enhver sinnssyk av politimyndighed innsettes i et sinnssykeasyl når han forstyrrer den offentlige sikkerhed, eller der enten ikke finnes noen der har at iakttage hans tarv eller de, hvem dette nærmest påligger, ikke på en passende måte sørger for hans forpleining, og bliver i så fall den sykes familie eller andre bestemmende uoppholdelig derom at underrette.

Kan det nesten tolkes som om Paulshus egentlig ble innlagt, det vil si tvangsinnlagt på grunn av at han var til sjenanse for samfunnet. De rettsmedisinske vurderingene heller mot denne antakelsen. Og det kan også være det er slik statsadvokaten som hadde med Paulshus å gjøre forsto situasjonen.

Jane Dullum har i sin doktoravhandling “Fra bevaring til risikohåndtering?” også berørt dette med disiplinering. Hun hevder blant annet at sinnssykelegene trodde at det å komme på en institusjon i seg selv var en del av behandlingen av de psykisk syke. Slik at disiplinering var en del av behandlingen.

Paulshus er en del av dette historiske tilbakeblikket på psykiatriens historie. Han ble innlagt på Gaustad med den antakelsen at han skulle til behandling. Men hva besto behandlingen egentlig av? Vi skal se litt på dette.

Dr. Paul Winge som var en av de to legene som diagnostiserte Paulshus mente også “anstalten og dens regime betragtes nu som det væsentlige lægemiddel” (Dullum 2007:48). Behandlingen skulle ikke lengre rette seg mot den sykes kropp, nå var det sjelen som skulle behandles. De fysiske tvangsmidlene måtte avskaffes og erstattes med behandlingsmetoder som rettet seg mot den sykes forestillingsverden. Gjennom sosialiseringstrategier skulle en oppøve fornuftig atferd, gode vaner og selvkontroll hos den syke, og dermed gjøre dem til produktive samfunnsmedlemmer igjen. For, ved å

“...internere de sinnssyke på asyl kunne hele deres tilværelse, døgnet rundt, integreres i et terapeutisk regime” (Skålevåg 2000:362).

Disse behandlingsmetodene gikk under samlebetegnelsen “moralsk behandling” (moral treatment), hvis hovedkjennetegn var kontroll ved internalisering i stedet for ytre, tvangsmessig kontroll. Et hovedpoeng i ”moral-treatment”-ideologien var oppfatningen av at isolasjon hadde en terapeutisk verdi. Ønsket om kontroll kunne med andre ord forenes med håpet om isolasjonens og miljøets helbredende virkning (Bøe 1994:63). Og dette er også Kjersti Ericssons hovedbudskap med bok ”Den tvetydige omsorgen” (1974).

Det er ikke dekkende å si at institusjonene opprettes som rene behandlingsanstalter, eller som sykehus på lik linje med andre sykehus, på den tiden. For med den første norske sinnssykeloven konstitueres den offentlige psykiatrien som en ren tvangsinstitusjon. (Høyen og Dalgard 2002:106). Og dette er et viktig punkt i forbindelse av min problemstilling vedrørende Paulshus.

Dullum mener videre at gjennom denne tvangslovgivningen gis psykiatrien dermed et omfattende maktgrunnlag i forhold til befolkningen, og med et betydelig potensiale for sosial kontroll. Det etableres kriterier for når tvangsinnleggelse kunne skje. Videre peker hun på at loven sier ingenting om hva det ligger i det å være “sinnssyk”, dette var jo hovedvilkåret for å bli dømt etter denne loven. Innleggelse i asyl ikke ble anvendt i

uriktige tilfeller, til uriktig tide, eller av uvedkommende personer som er nevnt før som er Majors syn på innleggelseskriteriene. Major mente derfor at nytten eller nødvendigheten av en innleggelse måtte tas i betraktning og en måtte ta hensyn til tilleggsvilkår eller såkalte sosiale kriterier i loven, hvorav ett måtte være oppfylt for at (tvangs)innleggelse skulle kunne skje:

Jeg skal gå igjennom dette materialet fordi dette berører Paulshussaken direkte:

På den ene siden kunne tvangsinnleggelse skje dersom det ble ansett “hensiktsmessig for ham selv” (lovens § 9). Dette er et svært diffust vilkår, og det er heller ikke presisert i lovforarbeidene hva dette kriteriet innebærer. Det er kanskje nærliggende å se det som et slags behandlingskriterium, dvs. at tvangsinnleggelse kunne skje når asyllegen mente at behandling i institusjon ville gi bedre resultater for den sinnssyke enn om han ikke ble underlagt slik behandling.

Men tvangsinnleggelse kunne også ut fra kontrollhensyn; av hensyn til å beskytte samfunnet. Innleggelse skjedde dersom det var “...nødvendig for den offentlige Ordens og Sikkerheds Overholdelse” (lovens § 9).

Paul Wings kommentar med hensynet til den “offentlige ordens overholdelse er nevnt tidligere (s.92) og sammenligner vi den med forståelsen av § 16 i samme lov heter det også at “Ubændige eller Rasende Sindssyge” helst skulle innsettes i sinnssykeasylene.

Denne bestemmelsen kommenterer Winge på denne måten:

“Navlig denne sidste bestemmelse er meget rummelig; særlig indbefatter den foruden de ubændige eller rasende ogsaa alle dem, som lider under trang til selvmord eller selvplagerier. Bestemmelsen finder ogsaa anvendelse paa de sindssge, som af hvilkensomhelst annen grund kræver tilsyn eller bevogtning, som i almindelighed ikke kan skaffe tilveie i det private hjem. Høiradelig urenlighed kommer i denne henseendne ikke sjælden i betragtning (Winge i Dullum 2007:53).

Dullum nevner videre noe om kriteriene for når en (tvangs)innleggelse kunne skje forteller noe om hva som på denne tiden ble definert eller oppfattet som psykiatriens

gjenstand: De tidligere gruppene fra dollhusenes tid; de som ble ansett som farlige eller en sikkerhetsrisiko, eller som var så vanskelige at familiene ikke kunne ta seg av dem; skulle kunne interneres i asylene. Men det skjedde også en viktig utvidelse av indikasjonene for institusjonalisering på denne tiden. Asyllets inngangsdører åpnes også for sinnssyke som ble ansett å være fare for seg selv. Også de som ble ansett som bryssomme på en eller annen måte skulle internaliseres i asyl. Men det inntreffer også noe annet nytt: Nå kunne en institusjonaliseres dersom det ble ansett som hensiktsmessig for den syke selv. I så måte hevder Dullum innebar loven en utvidelse av indikasjonene for innesperring i forhold til dollhusenes tid, flere typer atferd ble nå definert som grunnlag for institusjonalisering. Den tidlige psykiatrien knyttes også tett til en samfunnsbeskyttende funksjon. Dette viser at institusjonene helt tidlig får en kontrollfunksjon i forhold til befolkningen. Et gjennomgående trekk ved den rettsmedisinske undersøkelsen gir et inntrykk av at de sakkyndige var mer fokusert på oppførselen/handlingene til Paulshus alene enn å se dem i relasjoner til ytre handlinger. Slik at i utgangspunktet var de opptatt av dårlig oppførsel god oppførsel på lik linje med disiplineringsregime utøvd i asylene. Og som Dullum hevder ble § 9 og §10 i loven av 1848 benyttet.

Den 25. januar 1909 fikk Paulshus stevning om å møte på Moss rådhus hvor undersøkelsen av hans mentale tilstand ville bli avsluttet den 27. januar. Men som vi vet ble denne undersøkelsen avsluttet allerede 7. desember året før i 1908, allerede på dette tidspunktet da Paulshus ble innkalt til Moss rådhus var det ordnet plass til ham på Gaustad. Hvordan dette hadde seg kan en jo bare spekulere i. Så når Paulshus møter den 27. januar 1909 i rettslokalet i Moss hvor også politiet var til stede, leses det opp de sakkyndiges erklæring og de meddeler Paulshus at han skal legges inn på Gaustad. Paulshus blir straks satt inn i arresten, og noen timer senere under bevoktning av to politibetjenter sendt med toget til Oslo og videre til Gaustad. Denne tvangsinnleggelsen på asyl var uten tvil helt ulovlig etter også den tidens lover. For at politiet skal kunne foreta tvangsinnleggelse av en sinnssyk person kreves etter sinnssykelovens paragraf 10, hvilket som var brukt, at vedkommende:

”må ha forstyrret den offentlige sikkerhet eller ikke noen der som kan ivareta hans tarv, som det heter. Eller de som dette nærmest påligger, ikke på en

passende måte sørger for hans forpleining, og blir i så fall den sykes familie eller andre vedkommende uoppholdelig å underrette”.

Det er å bemerke at verken broren eller faren til Paulshus ble underrettet om tvangsinnleggelsen før senere. Paulshus satt på Gaustad i 9 måneder hvor det etter mye strev lyktes advokaten hans å få ham ut igjen. Paulshus klarte å renvaske seg fra diagnosen psykiatrien satt på ham, men det tok sin tid og skjedde ikke før i 1943 (Moss Avis 1943).

Jeg hevder i denne avhandlingen at Paulshus ble tvangsinnlagt på Gaustad ikke fordi han var psykisk syk, det vil si sinnssyk, men fordi han ble sett på som en urokråke, brysom og kranglete. Han var en sribukk sier noen. Dr. Ragnar Vogt, som da var blitt konstituert direktør for Gaustad har brukt disse ordene om ham:

....at Paulhus gikk uhelbredet. Han var uforandret den hele tid, rolig, høflig, med sammenhengende resonnement, men strid, påståelig og stadig behersket av sine forurettelsesideer.” (retts.med.kom. 1914:9).

Har han først bestemt seg for noe gir han seg aldri før han får sin rett igjennom sier andre om ham. I erklæringen dr. Holm og Winge forfattet diskuterer de omvidt Paulshus er farlig eller ikke eller hvor farlig er han egentlig. Da tenker de på hvor farlig er han for den offentlige sikkerhet. Vi vet fra før at andre som sto Paulshus nær og retten ved Moss sorenskriveri 15. mai 1908 har også kommet fram til at Paulshus etter deres mening ikke har fått noe inntrykk av at Paulshus ikke var helt normal eller led av virkelige vrangforestillinger som det står i stortingsmeldingen nr.3 fra 1914. Den gir heller ingen begrunnelse om at dette har vært et tema i retten. Mest sannsynlig har det vel det siden de tar det opp i stortingsmeldingen om hva som er sagt og ikke sagt i retten. Det kommer også fram fra samme dokument at retten har også forstått hvorfor Paulshus handlet som han gjorde for å få på en eller annen måte opp den gamle saken vedrørende kjøpet av gården. Retten antok videre at Paulshus måtte vite at det han gjorde ved å hugge var lovstridig og derfor benyttet retten seg av de anvendte paragrafer i straffeloven. Men hvor farlig Paulshus egentlig var heter det videre etter begjæring av påtalemyndighetene, det var riksadvokaten som ba statsadvokaten om å holde en rettslig granskningsforretning som det heter. Legene skriver i sin rapport at i og med utviklingen

av det persekutoriske system⁵ er selvfølelsen steget, og hermed er naturligvis målet å føre kampen for den formentlige rett etterhånden styrket. Den høye selvfølelse har da gitt seg et naturlig uttrykk i framsettelse av grove beskyldninger mot dommere, sakførere og andre, som har hatt befatning med hans saker, og også i denne opptreden er der plan og system. Men forhøyelsen av selvfølelsen har ikke ført ham lengre enn til forsvaret for hans formentlige rett, og virkelige storhetsideer er ikke kommet til utvikling. I og med veksten av forfølgelsesforestillingene og forhøyelsen av selvfølelsen har det også utviklet seg en abnorm stemningsveksel. Til visse tider har han vært nedtrykt og er leilighetsvis kommet med trusler og selvmord, til andre tider har han vært ”vill” og ”brutal.” Denne veksling av stemning med selvmordstrusler og vredesaffekter synes dog alltid å være fremkalt ved begivenheter under utvikling av hans rettssaker, og der foreligger ikke opplysninger om noen helt umotivert skiftning av stemningen, likeså litt som om en så sterk affekt, at bevisstheten er blitt i høyere grad omtåket.

I og med vrangforestillingssystemets vekst og styrke er moralen svekket, mens intelligensen ikke – eller i det minste ikke i tilsvarende grad – har litt; i hvert fall er det ikke inntrådt sløvhets.

Sammenfatter man de hos Paulshus påviste psykiske sykdomssymptomer, finner vi tegn, som er karakteristiske for den sinnssykdom, som betegnes som quarulant paranoia (klageavsind). Denne sykdommen har det tilfelles med de øvrige paranoiaformer, at den karakteriserer seg ved systematiserende forfølgelsesforestillinger og forhøyelse av selvfølelsen, samtidig som intelligensen meget lenger holder seg usvekket, men den adskiller seg fra de øvrige paranoiaformene derved at forfølgelsesforestillingene kun dreier seg om rettskrenkelser, og at virkelige storhetsideer ikke pleier å komme utvikling.

Vi anser det etter det ovenfor anførte som bevist at Paulshus lider av querulant paranoia og følgelig må erklæres sinnssyk. Og så kommer det – Det neste spørsmålet blir da, hvorvidt det er nødvendig å erklære Paulshus farlig for den offentlige sikkerhet (§ 10).

Vi skal berørende dette spørsmål bemerke følgende:

De av querulant-paranoia lidende sykes tilstand pleier visstnok før eller senere å utvikle seg dit hen at utstedelsen av *farlighetserklæring* blir nødvendig, men innen dette

⁵ Vrangforestillinger eller virkelighetsbrist. Persekutoriske vrangforestillinger. En føler seg forfulgt av noen ukjente eller navngitte personer eller organisasjoner(Wikipedia).

tidspunkt inntreder, går det i alminnelighet en årelang utvikling. (Tidlig intervensjon). Har imidlertid disse syke først oppgitt håpet ved rettens vei og nå sitt mål, går de som oftest løs på sine såkalte fiender, dersom de ikke i fortvilelse oppgir alt og begår selvmord. Det vil innses at det under disse omstendigheter er vanskelig å avgjøre når det tidspunkt er inne da en querulant-paranoiker bør erklæres *farlig*. Tar man for tidlig dette skritt, kan man bebreides unødige hardhet, og venter man for lenge, kan det bli for sent. Det er derfor nødvendig å ha et inngående kjennskap til sykdommens forløp og den sykes stemning på det omspurte tidspunkt, før man går til en så alvorlig foranstaltning som utstedelse av *farlighetserklæring*; og denne fordring på inngående kjennskap til sykdommens forløp må det så meget bestemt fastholdes, når det er spørsmål om å utstede farlighetserklæring mot en sinnssyk som ennå ikke har begått en voldshandling eller truet med det. Den observasjon av Paulshus som vi har hatt mulighet for å utføre, har ikke satt oss i stand til å oppfylle denne fordringen, og vi har således ikke kunnet overbevise oss om at det er nødvendig allerede nå å erklære Paulshus *farlig*. Den nødvendige garanti for en riktig avgjørelse av spørsmålet om hvorvidt Paulshus, der ennå ikke har begått eller truet med voldshandlinger i den nærmeste fremtid bør erklæres farlig, kan man etter vår oppfatning vanskelig å oppnå noe uten ved noe tid å iakttas ham i et sinnssykeasyl, og vi må derfor allerede av den grunn anbefale at han legges inn i et sådant.

Vi finner så meget mer grunn til å anbefale iverksettelse av denne forholdsregel, som Paulshus alene i et sinnssykeasyl vil kunne få passende behandling og forpleiing under den depresjonsperiode, som naturlig vil inntrede, når han erfarer at han er erklært sinnssyk. Men det er først gitt, at Paulshus bør innlegges til behandling i sinnssykeasyl, da kan det etter vår oppfatning ikke ansett påkrevet allerede nå å erklære ham farlig, da samfunnet tilstrekkelig beskyttes ved hans innleggelse i asyl, når dette skjer omgående.

I asylet vil han også finne beskyttelse mot en mulig inntrengende selvmordstrang. Selvfølgelig kan forvaringen i nærværende tilfelle ikke forsvarlig utøves av privat tutor, og innleggelsen må derfor skje ved politiøvrighetens foranstaltning i henhold til sinnssykelovens §10. Vi finner av de anførte grunnene ikke fortiden at burde erklære Paulshus farlig for den offentlige sikkerhet (Stortingsmelding 1914/3:6).

Denne erklæringen er for det første veldig uklar med hensynet til Paulshus farlighetsgrad og stempel. Legene uttrykker seg som om de mener begge deler. Dette blir veldig vagt og mest sannsynlig ble det at politiet også tolket dem som om han var

farlig. Og med det kan vi tolke denne beslutningen på flere måter. Grunnen til at Paulshus far ikke hadde fått beskjed om at sønnen skulle legges inn var at han som verge og tutorfaktisk kunne ta ham med hjem og ta ansvar for ham. Dette ønsket ikke påtalemakten grunnet farlighetserklæringen. Han skulle holdes under observasjon, men det ble ikke gjort eksplisitt. Derfor kunne advokaten i 1909 hjelpe ham ut fra Gaustad fordi Gaustad ikke overholdt loven. Det er helt på det rene at Paulshus ble lagt inn ikke så mye fordi han var sinnssyk, men mest fordi de så på ham som farlig og som jeg har nevnt før fordi han sto på sitt og vek ikke tilside, det kan oppfattes forskjellig når en ikke viker og holder på sitt det kommer an på sammenhengen, men en kan fort komme til å synes at en er kranglevoren, sta, vanskelig å ha med å gjøre. Direktøren på Gaustad erklærte Paulshus som ufarlig.

Oppsummeringsvis kan det tyde på at Paulshus etter dette ble tvangsinnlagt på Gaustad da det ikke var noen alternativ. I tvangsinnleggelsen lå det implisitt en umyndiggjøring av personen. Og til slutt oppfattet en at innleggelsen i seg selv var en form for behandling som en fordekt disiplinering.

Sosial kontroll

Wenche Blomberg hevder på lik linje med Stanley Cohen i sin artikkel "Da legene tok over de gale" at gjennom utviklingstrekkene ved institusjonaliseringen finner en kjennetegn som styrker statens innlemmelse og etter hvert utviklingstrekk ved den sosiale kontrollen. Dette finner vi ved sinnssykeloven av 1848 som innebar en styrking av statens rolle og økt sentralisert kontroll. Loven fikk en normativ funksjon for lokaladministrasjonen. Og klassifisering av nye avvikergrupper sammenfalt med etableringen av dollhusene på 1700-tallet og utover, og 1848-loven åpnet for en ny monopoliserende profesjon og "vitenskapelighet".

Cohen trekker fram profesjonsinteressene på lik linje med Foucault som også er et styrende element i utviklingen av de store institusjonene. Det ble også viktig ikke bare administrativt, men også medisinsk å samle kunnskap som igjen var med på å generere innflytelse og makt.

Jeg har tidligere vist til Stanley Cohens utviklingstrinn innenfor den sosiale kontrollen.

En dominerende teori i så måte har vært humanismens seier. Cohen betrakter dette som de godes seier uten å se på konsekvensene av dette. En annen teori i følge Blomberg er at institusjonsbyggingen er et svar på en borgelig angst for ukontrollerbare masser, farlige klasser og bekymring for forfall. Avvikene måtte derfor fjernes fra dårlig innflytelse og sluses inn i asylet. En tredje teoritype baserer seg på den politiske økonomien som historiens drivkraft. Marxistisk inspirerte analyser har ifølge Cohen sett på institusjonssystemene som en suksess for kapitalismen – i det de oppfyller andre formål enn de erklærte: Rusch og Kirchheimers:

”Det nye kontrollsistem tjener den framvoksende kapitalismens krav om konstant undertrykkelse af de genstridige elementer i arbejderklassen – men fortsatt samtidig med at mystificere alle, så de toede, at disse forandringer var rætfærdige, humane og fremskridtsvenlige. (i Blomberg Vardøger 30/06: 20).

Etter 1848-loven var det ikke mulig å legge seg inn frivillig, og for hver pasient som ble innlagt, ble det utstedt en sinnssykeattest. Sinnssykeattesten var opprinnelig ikke lovefestet, men kom inn i regelverket mot slutten av 1800-tallet. Sinnssykeattesten ble oppfattet som meget belastende, også for Paulshus som brukte mye energi for å slette denne helt (1942). Sinnssykeerklæringen til Paulshus ble egentlig opphevet i 1916, men kanskje ikke på en god nok måte for Paulshus. Han fikk hjelp av dr. Ragnar Vogt til å slette diagnosen, men som vi ser tok det langt tid. Sinnssykeattesten var en attest som fulgte deg resten av livet. Denne stimplingseffekten av sinnssykeattesten var et viktig argument for at man i 1935 endret loven slik at det også skulle være mulig å legge seg frivillig inn på asylene, for på den måten å unngå at det ble utstedt sinnssykeattest. (Høyer og Dalgard 2002: 93).

Som en tidsfaktorkontrast stevnet Paulshus staten flere ganger i ønske om å få en form for erstatning for det han hadde gjennomgått. Fra dommen fra lagmannsretten i 1953 heter det:

”Lagmannsretten kom enstemmig til det resultat at Paulshus ikke hadde krav på noen erstatning av staten. De juridiske dommerne begrunnet dette med at innleggelsen på Gaustad asyl var berettiget etter datidens oppfatning av

begrepet ”sinnssykdom”. Domsmennene fant innleggelsen uberettiget, men fant at betingelsen for erstatning ikke var til stede.

Videre heter det at:

”domsmennene vil bemerke at de finner at legene har tatt sin oppgave noe lettvint og overfladisk, i det disse ikke har dannet seg en tilstrekkelig begrunnet oppfatning av Paulshus mentale tilstand på grunnlag av de undersøkelser de har foretatt. Under hensyn til hertil og etter en samlet vurdering av de opplysninger som foreligger i saken finner domsmennene at man ikke har tilstrekkelig holdepunkter til å fastslå at Paulshus led av kverulant paranoia i 1908 og således heller ikke til å fastslå at han engang var sinnssyk.”

De mener (domsmennene, min merknad) at Paulshus opptreden i årene forut kan forklares som reaksjoner fra en normal person overfor den urett som etter hans oppfatning var overgått ham. Selv om Holm og Winge ikke har opptrådt så aktsomt som de burde, kan domsmennene dog ikke se at de to legene har vist en slik uaktsomhet at den kan betinge erstatningsansvar, eller at de har vist slik ”forsømmelighet” som omhandlet i den tidligere bestemmelse i straffeprosesslovens §466, (som tar for seg forskjellige typer erstatningskrav; min uthevning) som Paulshus påberoper seg. De kan derfor ikke anse staten ansvarlig for den uriktige sinnssykeerklæringen” (RA: boks 74).

Paulshus-sakens siste akt

Som kjent er det nå endelig slått fast at Carl Paulshus aldri har vært sinnssyk. Et helt liv er gått før man endelig kom dit. Det er selvsagt stort for en ærekjær mann å få fastslått at han ikke har vært gal. Men nok er det ikke. Et helt livs tort og svie ligger bak, og selvfølgelig også økonomisk tap. I siste uke var Paulshus sammen med sin juridiske rådgiver, overrettssakfører Helge Kleven, inne i Oslo for å ventilere spørsmålet om erstatning til Paulshus. I en samtale med Moss Avis forteller hr. Kleven at han på vegne av Paulshus vil sette fram erstatningskrav. Den rettsmedisinske kommisjon har jo erklært at Paulshus ikke har vært sinnssyk – etter det man vet i dag om sinnssykdom.

Paulshus har lidt tap ved at psykiatrien i 1908 ikke kjente sjelekartet godt nok til å vite at han ikke var sinnssyk, og at staten må erstatte dette tap. Det er ikke rimelig at Paulshus skal bære ansvaret for det utviklingstrinn psykiatrien sto på den gangen. Dersom staten erkjenner å ha erstatningsplikt behøver man ikke å granske erklæringen fra de psykiatriske sakkyndige Holm og Winge fra 1908. Vil ikke staten vedkjenne seg erstatningsplikt – staten kan jo si at erklæringen var riktig den gang den ble avgitt – må hele det materiell Holm og Winge bygget på gjennomgås på ny. Dette kan den rettsmedisinske kommisjon gjøre, og vil den ikke det får det bli gjort gjennom en rettssak. – Vil ikke en rettssak være det greieste i alle tilfeller? – Jo, det ser slik ut. Den rettsmedisinske kommisjon har uttrykkelig sagt at en gjenopptakelse av saken i første omgang må ta sikte på en rent juridisk omvurdering. En rettssak vil medføre det, i tillegg til den siste erklæring som er avgitt av den rettsmedisinske kommisjon – Stortinget har behandlet saken to ganger hvorefter Paulshus ble ytet kr. 4.000,- i erstatning. Men Stortinget hadde da ikke den utvetydige erklæringen fra den rettsmedisinske kommisjon om at Paulshus ikke har vært sinnssyk, den foreligger nå og stiller det hele i et annet lys. I 1931 forelå den erklæring fra prof. Ragnar Vogt om at Paulshus etter hans mening ikke var sinnssyk. Han uttalte forresten det samme like før han døde i 1943. En kategorisk erklæring fra professor Ragnar Vogt:

Herr Karl Halvorsen Paulshus

...jeg mente således, og mener fremdeles, at De aldri har vært sinnssyk, og den oppfatning har jeg vært særlig bestyrket i allerede før endringen i sikringsloven, men ytterligere bestyrket i etter dennes fremkomst, idet endog en appelsak ikke ble opptatt til realbehandling før sinnssykeerklæringen i mellomtiden ble avfattet, og en derved ble satt ut av stand til å få den fra myndighetshold omstritte realsak pådømt” (Brev, datert 15. Januar 1943).

Paulshus skriver: Dr. Christie avga en legeerklæring om meg i 1916; ”at han ikke anså meg for å ha vært sinnssyk eller å være det da.

Men Stortinget var ikke klar over hvordan hans uttalelse skulle tolkes. Det forelå jo ikke noe egentlig nytt i saken. Det gjør det nå. Det blir da altså et prinsippsspørsmål om staten

er erstatningspliktig fordi man erklærte Paulshus sinnssyk etter det man visste den gang. Men, jeg finner det som sagt meget rimelig, at Paulshus ikke skal bære tapet ved at psykiatrien ikke var kommet lengre den gang. – Hvilke tap har så Paulshus egentlig lidt? – Det er ikke småtterier. Først var han på Gaustad i 9 måneder. Da han kom ut var gården solgt og hjemmet oppløst. Mot hans kones ønske var skilsmisssak innledet, svigerfaren og dennes sakfører opplyste hustruen om at Paulshus var uhelbredelig sinnssyk. Paulshus har senere ikke hatt nødvendig tillit for å kunne komme skikkelig i gang med noe, han har jo vært erklært sinnssyk, det er skygger som følger et menneske. – Er ikke saken foreldet? – Nei, fristen for foreldelse begynner først å løpe fra den dagen Paulshus har fått beskjed fra den rettsmedisinske kommisjon. Siste erklæring, nemlig om at han aldri har vært sinnssyk. Og fristen er således langt fra foreldet. (Moss Avis 2. januar 1948).

Det er generell enighet om disse historiske trekkene, men forklaringene på hvorfor og hvordan går i flere retninger og vektlegger ulike forhold. En dominerende teori har vært framskrittsoptimismen: humanismens seier over barbariet – et relativt enfoldig historiesyn. Med Cohens ord: ”De gode viljers tages fuldt og helt for pålydende og holdes helt aldeles skilt fra deres konsekvenser.

En annen teori – ”gode viljer og katastrofale konsekvenser” – har betraktet institusjonsbyggingen som et svar på en borgerlig angst for ukontrollerbare masser, farlige klasser og bekymringer for moralsk forfall. Også dette målet om å forandre mennesket var et produkt av et optimistisk verdensbilde. Det innehold skriver Cohen et patriotisk ønske om å bli fra den brutale europeisk-monarkiske arv, og en avsky ved synet av offentlig fysisk avstraffelse. Den pessimistiske calvenistiske oppfattelse som Cohen hevder videre at Foucault er en kategori for seg selv ved å innlemme begrepene makt og viten. Foucault forklarer mye ved institusjonsutviklingen med maktapparatet som en selvstendig virkende kraft, sprunget ut av kunnskapsutviklingen.

Omformingen av galeanstalten i Christiania er uten tvil et godt eksempel på den store transformasjonen i den sosiale kontrollen, og bærer i seg viktige trekk fra Cohens sammenfatning av kjennetegnene ved overgangen:

- Sinnsykeloven av 1848 innebar en styring av statens rolle og økt sentralisert kontroll. Loven fikk normativ funksjon for lokaladministrasjonen, og Christiania kommune måtte reorganisere sinnssykepleien.
- Klassifisering av nye avvikergrupper sammenfalt med etableringen av dollhusene på 1700-tallet og utover, og 1848-loven åpnet for en ny monopoliserende profesjon og ”vitenskapelighet”, slik vi ser det praktisert av Winge og Major. Det er et underliggende premiss at det nye sykehusregimet i seg selv virker helsebringende. Det skjedde en endring også innenfor medisinerfaget selv i denne perioden som kan belyse asylens sterke preg av laboratorium fra en empirisk disiplin. I tillegg til denne generelle vendingen innenfor medisinen, kom også det faktum at galskapen ble skilt ut som et nytt arbeidsfelt med egne institusjonelle rammer. Man hadde lite å bygge på fra før – den medisinske erobringen skjedde i stor grad ved at legene framsto som spesielt samfunnssakkyndige og gjorde seg uunnværlige, slik blant annet Dowbiggin har formulert det:

Ved å framstille seg som spesialister med en unik innsikt i sosialpolitiske temaer, håpet de at tjenestene deres skulle vise seg uunnværlige for en stat som i økende grad bekymret seg for klassemotsetninger, kriminalitet og forsvar av familien.

Cohen trekker fram, som en av de selvinnlysende påstander, at ”reformatorenes motiver og prosjekter ikke bare var basert på enkel avsky for grusomheter, utålmodighet med administrasjonens inkompetanse, eller plutselig vitenskapelig oppdagelser”. Nei, ikke bare. Major var nok en glødende idealist og Frederik Holst i generasjonen før hadde ambisjoner på nasjonens vegne og betraktet åpenbart seg selv som samfunnsspesialist, men profesjonsinteressene er også et styrende element i reformframstøtene. Det ble viktig å plassere galskapen innenfor et positivistisk medisinsk kunnskapsunivers og å samle kunnskap, som igjen kunne generere større innflytelse og utvide imperiet. Stemningen var optimistisk, slik man kan lese den ut av Winge og Majors artikler fra 1850-årene. Det skulle gå flere tiår før stemningen snudde – da det viste seg at den medisinske tilnærmingen ikke førte til at legene klarte å levere de helbredelsene de hadde lovet, og degenerasjonsteoriene overtok som forklaringsmodell.(Blomberg 30/06:25)

Etterspill og oppsummering

Paulshus ble skrevet ut fra Gaustad som ”uhelbredet.”

Da Paulshus kom ut av asylet, var han fra å være en forholdsvis velsituert mann nærmest blitt et fattiglem, skilt fra kone og barn, umyndiggjort og erklært for å være uhelbredelig sinnssyk.

Han tok imidlertid opp kampen for å få oppreisning, og i 1911 innga han begjæring om vergemålets opphevelse, en begjæring som vedlagt erklæring fra ca. 300 personer i Våler og nærmest liggende distrikter, en erklæring hvori det heter:

”Undertegnede, der har godt kjennskap til den formentlige uriktig umyndiggjorte og som uhelbredelig sinnssyk erklærte gårdbruker Carl Halvorsen Paulshus, erklærer herved at han etter vår mening alltid har vært og fremdeles er fullt ut kompetent til å få del i alle rettigheter og forpliktelser der påhviler enhver norsk borger.”

Sommeren 1912 opphevet vergemålsretten vergemålet. Det var snakk om å foreta en ny mentalundersøkelse av Paulshus, noe han protesterte mot og vergemålsretten besluttet da mot sorenskriverens stemme å oppheve vergemålet uten ny mentalundersøkelse, idet flertallet fant at Paulshus ikke manglet evnen til å dra omsorg for seg selv og sitt gods (”Moss Avis 1943:28).

Under en samtale ett par-tre år Paulshus hadde med professor Vogt uttalte Vogt at det var rart Paulshus ikke hadde forlangt ham oppnevnt til å foreta mentalundersøkelsen, istendenfor Dedichen og Scharffenberg, idet han ikke ville ha forlangt noen innesperring på asyl. Paulshus svarte, at det ikke hadde falt ham inn, all den stund Vogt få år i forveien hadde holdt et foredrag om Paulshus på Gaustad og demonstrert ham som sinnssyk. Vogt svarte hertil, at foredraget hans bare var bygget på hva Holm og Winge hadde uttalt i sin erklæring, uten at han selv hadde satt seg noe spesielt inn i det (”Moss Avis 1943:29).

Da Gaustad asyls direktør (Lindboe) ble forespurt om hvorfor ikke Paulshus kunne bli erklært frisk, svarte han med å trekke fram en stor protokoll, peke på den og si: ”Nei,

her står det at Paulshus lider av paranoia querulans, så han er nok uhelbredelig sinnssyk.”

Stortinget behandlet Paulshus erstatningskrav i 1914. Men justisdepartementet innstilte på at det ikke skulle ytes erstatning, idet det ikke fant ”at det fra noen offentlig myndighets side er begått noen feil i denne sak.” Justiskomiteen innstilte på en billighetserstatning på 4000 kroner på grunn av den medfart Paulshus hadde vært gjenstand for, og det ble enstemmig vedtatt.

Justisministeren Abrahamsen uttalte at det vanskelig kunne være delte meninger om at Paulshus var sinnssyk. På den annen side uttalte Kragtorp (Stortingsrep.) blant annet:

”Jeg synes vi som har fått i oppgave for tiden å sørge for lov og rett her i landet, og se de myndigheter etter i sømmene som steller med disse tingene, har grunn til å være bedrøvet, og jeg hadde nær sagt skamfulle over at sådant kan skje.”

En av Paulshus siste forsvarere Leif B. Røsholdts påstand om hvorfor Paulshus ikke vant i retten var:

”I 1896 tapte Paulshus en rettssak om en gårdshandel mot sin svigerfar, og dermed begynner sneballen å rulle som i 1909 bevirket at Paulshus ble tvangsinnlagt på Gaustad asyl. At Paulshus tapte rettssaken skyldes dels at hans egen svigerfar avga falsk forklaring i retten, dels en feilaktig bevisvurdering fra dommerens side og dels et uheldig sammentreff av myndigheter som bevirket at saken ble ufullstendig opplyst. Ikke desto mindre har de sakkyndige unnlatt å sette seg inn i rettssakens juridiske problemer, og har således ikke stillet seg selv spørsmålet om Paulshus ved dommen ble påført rettstap.” (RA:74)

Den samme Røsholdt forsvarte Paulshus så sent som i 1953. Han skriver i sin korrespondanse som er funnet i riksarkivet at Paulshus var veldig masete, intens når det gjaldt saken sin at det nesten var umulig å være sammen med ham. Røsholdt forteller at

det han oppfordret Paulshus til å gjøre var å skrive ned alt. Noe han gjorde. Slik at all samhandling mellom disse to ble foretatt via brev. Paulshus hadde gjennom et langt liv skrevet mye, og skrev veldig pent og sirlig og kontrollert. Slik at dette for alle parter ble den beste måten å kommunisere med ham på.

Det viser seg også i ettertid at Paulshus fikk rett med hensyn til de saker han hevdet sin rett. Som jeg har vist gjennom denne avhandlingen kommer det an på hvem en har som motstander. I utgangspunktet har jeg kommet fram til at grunnen til at Paulshus ble innlagt på Gaustad var ikke at han var sinnssyk, men at han var brysom, ikke av voldelig art, men han satte i gang ting (rettssaker) hugget i skogen, derfor måtte en sette i gang tiltak slik at en kunne kontrollere ham, få ham bort. Derfor ble han ved hjelp av sinnssykeloven, dog feil §, sluset bort til Gaustad. Dette er den ene siden av saken. Når vi også ser på hvilke tiltak Kolsrød satte i stand for å ramme ham måtte det til slutt ta en ende. Men jeg er ikke sikker på om Kolsrød bevisst gikk inn for å stenge ham inne på galehus.

David Garland hevder at hvis vi ser på psykiatrien som en sosial institusjon og tar inn over oss at sosiale institusjoner preges og forandres i takt med samfunnet og den kulturen den lever i. Sosiale institusjoner har sin egen dynamikk og egne måter å ivareta og forsvare sine oppgaver på, og institusjonens ansatte og innsatte (her:pasientene) er ofte ledet og formet av denne institusjonelle logikken (her:Gaustad 1909). Sosiale institusjoner er med dette også påvirket og innvevd i en større sosial verden. Hvis vi godtar at psykiatrien kan ses på denne måten som noe i en større sosial enhet hvor enheten både former og formes av det samfunnet den til enhver tid virker i, får dette konsekvenser for hvordan institusjonene virker. Med en slik forståelsesmåte opplever vi hvor kompleks påvirkningsfaktorene er. De kan være av en økonomisk, juridisk sosial medisinsk og teknologisk art (Garland 1991).

Statsapparatet begrunner det selv også med at de ikke visste bedre. Med det kan en kanskje si at de heller ikke hadde større erfaring med kritikk og mottiltak vedrørende avgjørelser som ble fattet på feil grunnlag av legene. Paulshus vet vi ble ikke underlagt en ny legeundersøkelse at han ble innlagt på Gaustad. Dr. Landboe sier selv at det står i boka at han er uhelbredelig. Og det er ingen av hans leger som har kommet fram til den diagnosen, for den er brakt på det rene av erklæringen fra legene dr. med Holm og dr. med. Winge og ingen tvilte på diagnosen Paulshus hadde fått.

På bakgrunn av hele denne historien som i dag framstår som uvirkelig tydeliggjøres hvilken makt psykiatrien hadde rundt 1900-tallet. Den var skjødesløs og upresis og bygde sine saker på skjønn. Hvis en opponerte mot/kom med innsigelser eller kritikk som Paulshus gjorde hadde statsapparatet heller ingen kultur på å innrømme feil.

Oppsummeringsvis ble Paulshus tvangsinnlagt i 1909. I det blir han som vist automatisk umyndiggjort. Paulshus ble ikke lagt til observasjon, han ble ikke engang undersøkt av Gaustads leger om diagnosen som dr. Holm og dr. Winge hadde gitt stemte. Dette skulle de ha gjort. Loven er veldig tydelig på det. Direktør Lindboe ved Gaustad sier det står i protokollen om at han er uhelbredelig. Dette ga Kolsrød mulighet til å fortsette sitt løp, nemlig å få skilsmisse for Gina. Som umyndig fikk Kolsrød full råderett overfor Gina som vi vet fulgte sinn far i alt og ett. Han solgte gården Kolsrød. Og Paulshus fikk restene som ble til overs. Det dreide seg om kr. 2147,91. I tillegg måtte Paulshus selv betale oppholdet på Gaustad pålydende kr. 453,42. Det var Moss herreds fattigvesen som hadde lagt ut utgiftene mens Paulshus var innlagt. De protesterte, men til ingen nytte.

5. KRONOLOGISK OVERSIKT OVER PAULSHUS-SAKEN

Carl Halvorsen Paulshus født 6. januar (1871-1965)

1. Januar 1889; **Utnevnt verge**; en onkel, Magnus Mørk. Y, Finstad (gård), i forbindelse med en familiearv. (Gården Mørk). Paulshus var ikke myndig på dette tidspunktet.
2. April 1891; **Paulshus kjøper Kolsrød gård.**
3. Juni 1891; **Paulshus gifter seg med Gina Kolsrøds eldste datter.**
4. 1892; **Paulshus begynner å angre på kjøpet** av Kolsrød på grunn av hva naboene sier og at han selv ikke synes at målene på arealene stemmer.
5. 24. september 1894 saken inn for **forlikskommisjonen** i Våler. Paulshus stevner Kolsrød. Ingen forlik inngås.
6. 3. desember 1894. **Rettsak**
7. **Dom i rettsaken 29. juni 1896 ved Moss sorenskriverkontor.** Retten kunne ikke se at Kolsrød hadde ført Paulshus bak lyset ved kjøp av eiendommen. Dommen appelleres av Paulshus til Kristiania overrett.
8. **Dom fra overretten forelå 16. mai 1898.** Overretten kom til samme konklusjon som Moss underrett; **Kolsrød hadde ikke ført Paulshus bak lyset ved kjøp av eiendommen.**
9. April 1907; **Paulshus hugger i "Bruusgaardstykket."** Bruusgaardstykket er et skogsstykke på eiendommen som ble i 1873 solgt til Bruusgaard & Sønn, der av navnet, men skogsstykket ble kjøpt tilbake i 1888 og fikk eget bruksnr., bnr. 3, som i utgangspunktet Kolsrød skulle beholde selv, men siden det ikke forelå noen domsavsigelse over de eksakte arealene i kjøpet av Kolsrød, og at en under tiden, gjennom en felles enighet la matrikkelen fra 1864 til grunn, kunne en tolke det slik at Bruusgaardstykket var inkludert i Kolsrød gård. For å framprovosere dette argumentet hugget Paulshus i Bruusgaardstykket.
10. 27. april 1907; **Paulshus anmeldes av Kolsrød for tyveri i det han hugger i "Bruusgaardstykket."**
11. 29. april 1907; **Kolsrød setter opp et testamente for Gina og søsteren. Det er de**

Besche som setter opp testamentet for Kolsrød.

12. 16. oktober 1907; **rettsmøte**, de Besche ble valgt som settedommer. Paulshus protesterte mot å bruke ham, hevdet at de Besche var inhabil. Paulshus hevdet de Besche hadde fått folk til å vitne falsk mot ham og Kolsrød hadde brukt ham til blant annet å sette opp et testamente for ham vedrørende arv til Gina som skulle særbehandles (særeie).
13. I et tilleggsnotat datert 19.november 1907 til statsadvokaten i Smaalenene uttaler fogden i Moss, **Birch**, **blant annet følgende: "Imidlertid er jeg i stor tvil om, hvorvidt siktede kan bli straffet for sådann hugst. Det forekommer meg nemlig klart at siktede med hensyn til sitt forhold til svigerfaren i anledning av kjøpet av denne gård i høy grad lider av vrangforestillinger – er besatt av en fiks ide som hindrer ham i å se klart og normalt på tingen."**
14. 19.november 1907; "ved kgl. resolusjon meddelt konfirmasjon på et av Edvin Kolsrød og hustru den 29. april s.a. opprettet et testamente hvori i medhold av arveloven § 37 blev bestemt at den Paulshus' hustru tilfallende arv etter foreldrene skulle bli at behandle som umyndiges midler" (St.meld. 1914:7).
15. 3. desember 1907 **saken henlegges.**
16. Januar 1908; **Paulshus begynner å hugge på ny i "Bruusgaardstykket."**
17. **Anmeldt av Kolsrød 23. januar for ulovlig hugst i "Bruusgaardsstykket."**
18. 28. januar 1908; **saken henlagt igjen av statsadvokaten.**
19. 21. mars 1908; **Kolsrød anlegger privat straffesak mot Paulshus for hugsten i skogen.**
20. 13. mai 1908; **Retten ble satt på Kolsrød gård** hvor overrettssakfører de Besche var dommer. Paulshus nedla her som i forhørssaken høsten 1907, protest mot at de Besche administrerte retten, idet han hevdet at de Besche tidligere, våren 1907 hadde optrådt som Kolsrøds juridiske rådgiver ved opprettelsen av et testamente og i den sammenheng fått folk til å vitne falskt mot ham.
21. 15. mai 1908 **dømtes Paulshus for overtredelse av §§395 og 392, tyveri etc.**
22. 2. juni 1908; **Statsadv har betenkliheter ved å treffe forføyninger om fullbyrdelse av dommen .**
23. 26. september 1908 og 9. oktober; **Sakkyndiges rettsmøter.**
24. Oktober 1908. **Paulshus drar hjem til sin far for å hvile ut.**

25. 25. november 1908: *Forelå en søknad fra Gina om opphevelse formuefellesskapet mellom henne og Paulshus. Denne søknaden ble behandlet i møte med sorenskriveren og overformynderiet den 7. desember samme dag som behandlingen av den rettsmedisinske erklæringen forelå.*
26. *7. desember konklusjonen av den rettsmedisinske erklæringen forelå.*
27. 7. desember 1908 *forelå tvangsinnskrivelsen til Gaustad sinnssykehus*
28. 27. januar 1909: *Gaustad*
29. 29. januar 1909: Gina forlangte at han ble satt under vergemål fordi hun antok at Paulshus var sinnssyk og innlagt på asyl og var uten omsorgsevne for seg og sine ved skifte av fellesboet.
30. 6. februar 1909: *Paulshus blir umyndiggjort.* Det var faren, Halvor Paulshus som ble hans verge.
31. Oktober 1909: Utskrevet fra Gaustad.
32. Februar 1913: Søknad til Stortinget om erstatning av statskassen i anledning av at han var blitt erklært sinnssyk og deretter umyndiggjort og innlagt på Gaustad sinnssykeasyl m.v.
33. 5. mai 1913: Stortinget besluttet å sende søknaden til behandling hos regjeringen hvor den ble behandlet i Justis- og Politidepartementet.
34. 1914: Erstatning fra Stortinget på kr. 4000,- (tilsvarer ca. kr. 193.384,60 i 2009 kr. (kalkuler.no))

6. LITTERATURLISTE

- Aschehoug Konversasjonsleksikon. 1960. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Asdal, Kristin m.fl. 2008. Tekst og historie. Å lese tekster historisk. Oslo: universitetsforlaget.
- Bale, Kjersti. 2003. Tekstens temperering. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Blomberg, Wenche. 1993. Karoline og vitenskapen. Oslo. Gyldendal Norsk Forlag
- Blomberg, Wenche. 2002. Galskapens hus. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bourdieu, Pierre. 2002. Distinksjonen. Oslo: De norske Bokklubbene.
- Bourdieu, Pierre. 1996. Symbolsk makt. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Brodal, Hans, Nilsson, Leif. 1999. Konflikt – hva kan den lære oss? Oslo: Antropos forlag.
- Bøe, Jan Bjarne. 1994. Synd, sykdom og samfunn – linjer i sinnssykepleiens historie. Oslo: Ad Notem Gyldendal
- Christie, Nils. 1978. Som folk flest. Oslo: Universitetsforlaget/Christian Ejlers' forlag.
- Christie, Nils. 1982. Pinens begrensning. Oslo: Universitetsforlaget/Christian Ejlers' forlag.
- Christie, Nils. 1989. Hvor tett et samfunn. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christie, Nils. 2004. "Kriminalitet finnes ikke." I: En passende mengde kriminalitet. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dullum, Jane. 2007. Fra oppbevaring til risikohåndtering? Oslo: Institutt for kriminologi og retts sosiologi.
- Engelstad, Fredrik. 2010. Maktens uttrykk. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ericsson, Kjersti. 1974. Den tvetydige omsorgen. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ericsson, Kjersti. 1990. Alternativ konfliktløsning. KS-serien nr. 2-90. Oslo: Institutt for kriminologi og strafferett.

- Foucault, Michel (red.). 1982. I, Pierre Riviere, having slaughtered my mother, my sister and my brother...A case of parricide in the 19th century. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Foucault, Michel. 2000. Galskapens historie. Oslo: Bokklubbens Dagens Bøker
- Foucault, Michel. 2008. Overvåkning og straff. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Galtung, Johan. 1996. Peace by peaceful means. Oslo. Prio.
- Garland, David. 1991. Punishment and modern society. Oxford: Clarendon Press
- Goffman, Erving. 1992. Vårt rollespill til daglig. Oslo: Pax Forlag A/S
- Goffman, Erving. 1993. Anstalt og menneske. København: Jørgen Paludans forlag.
- Haugsgjerd, Svein. 1970. Nytt perspektiv på psykiatrien. Oslo: Pax Forlag A/S
- Høigård, Cecilie. 1993. ”Psykiatriens systemfeil”. Oslo: Materialisten nr. 4.
- Høyer, Georg, og Dalgard, Odd Steffen. 2002. Lærebok i rettspsykiatri. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Jacobsen, Michael Hviid, Kristiansen, Søren & Prieur, Annick (red.). 2005. Liv, fortælling, tekst. Aalborg (DK): Aalborg Universitetsforlag.
- Järvinen, Margaretha. 1998. ”Att konstruera och dekonstruera sociala problem” I: Kompendiumet Krim4001 Kriminologi, del 1 av 2: 2008.
- Kristiansen, Kristjana. 1994. Normalisering og verdsetjing av sosial rolle. Oslo: Kommuneforlaget
- Norvoll, Reidun (red.). 2002. Samfunn og psykiske lidelser. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Prieur, Annick, Sestoft, Carsten. 2006. Pierre Bourdieu. En introduksjon. København: Hans Reitzels Forlag.
- Skålevåg, Svein Atle. 2000/3. En sykdom tar form. Historisk Tidsskrift.
- Steen, Thorvald (red.). 2005. Asylet. Gaustad sykehus 150 år. Oslo: Aschehoug.

- Schaanning, Espen. 2007. Makt og viten. Tekster i utvalg. Oslo: Unipub.
- Thalgaard, Tove. 2010. Systematikk og innlevelse. Bergen: Fagbokforlaget.
- Vardøger. 30/06. Tidsskriftet. Trondheim.
- Weber, Max. 2000. Makt og byråkrati. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Wilken, Lisanne. 2008. Pierre Bourdieu. Trondheim: Tapir Akademisk
- Winge, Paul. 1913. Den norske sindssykeret. Kristiania: I kommission hos Jacob Dybwad.
- Wifstad, Åge. 2001. Vilkår for begrepsdannelse og praksis i psykiatri. Oslo: Universitetsforlaget
- Aaslestad, Petter. 2005. Narratologi. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Aaslestad, Petter. 2007. Pasienten som tekst. Oslo: Universitetsforlaget.

(www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/nouer/2011/nou-2011-9/2.html?id=647627,
lesedato 3.nov.2011).

(<http://statbank.ssb.no/statistikbanken>).

Vedlegg: Brev fra Riksarkivet.

Antall ord: 36 443